

HAÇLI VAHŞETİ (1096-1099)

Banu DEMİR

**Tarih Anabilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER
Erzurum - 2021
Her hakkı saklıdır**

T.C.
ERZURUMTEKNİKÜNİVERSİTESİ
SOSYALBİLİMLERENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

HAÇLI VAHŞETİ (1096-1099)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Banu DEMİR

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER

ERZURUM-2021

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığımı, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu ve tezimin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum.

15/12/2021

Banu DEMİR

- Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.
- Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
ÖN SÖZ.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLILAR KARŞISINDA YAHUDİ VE HRİSTİYANLAR

1.1. HAÇLILAR VE YAHUDİLER.....	17
1.1.1. Halkın Haçlı Seferi ve Yahudiler.....	17
1.1.2. Haçlıların Kudüs'ü İşgali ve Yahudiler.....	21
1.2. HAÇLILAR VE HRİSTİYANLAR.....	21
1.2.1. Halkın Haçlı Seferi ve Bizans.....	21
1.2.2. Düzenli Haçlı Orduları ve Bizans.....	23
1.2.3. Haçlıların Urfa'yı Zaptı (10 Mart 1098).....	26
1.2.4. Haçlıların Kudüs'ü İşgali ve Doğu Hristiyanları.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

HAÇLILAR VE TÜRK-İSLAM DÜNYASI

2.1. HALKIN HAÇLI SEFERİ VE TÜRKLER.....	32
2.2. SELÇUKLU BAŞKENTİ İZNİK'İN ZAPTI (19 HAZİRAN 1097).....	34
2.3. HAÇLILARIN ANADOLU YOLCULUKLARI VE ESKİŞEHİR (DORYLAÏON) SAVAŞI (1 TEMMUZ 1097).....	36
2.4. HAÇLILARIN ANTAKYA'YI İŞGALİ (3 HAZİRAN 1098).....	37
2.5. MAARRETÜNNUMÂN'IN İŞGALİ (21 ARALIK 1098) VE HAÇLI YAMYAMLIĞI.....	45
2.6. HAÇLILARIN KUDÜS YOLCULUKLARI.....	47
2.7. HAÇLILARIN KUDÜS'Ü İŞGALİ (15 TEMMUZ 1099) VE YAŞANAN VAHŞET.....	49
SONUÇ.....	56
KAYNAKÇA.....	59
EKLER.....	66

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
HAÇLI VAHŞETİ (1096-1099)

Banu DEMİR

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER

2021, (72) sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Ensar MACİT (Üye)

Doç. Dr. Derya COŞKUN (Üye)

Haçlı seferleri, dünya tarihini şekillendiren olayların başında gelmektedir. Doğu-Batı ya da Medeniyetler Çatışması olarak nitelendirilen Haçlı seferlerinin etkileri günümüzde de devam etmekte ve modern dünyanın çatışmalarının kaynağı, ortaçağlara kadar geriye gitmektedir. Dünya tarihine damga vuran bu kadar önemli bir olayın sebepleri konusunda pek çok şey söylenmiş ve Katolik Kilisesi'nin bir projesi olan Haçlı seferlerinde dini motifler öne çıkarılmıştır. Buna karşılık seferlerin altında yatan nedenler siyasi ve ekonomiktir. Haçlı seferleri, başlangıç itibariyle ya da en azından ilan edilen şekliyle Müslümanlar üzerine düzenlenmiştir. Ancak gerek seferin başlangıcında gerekse ilerleyen safhasında düşman algısına yeni aktörler eklenmiş ve Yahudiler ile Katolik olmayan Hristiyanlar da bu çerçeveye dâhil edilerek Haçlı seferine muhatap olmuşlardır. Dini taassupla ve ganimet hırsıyla gözü dönmüşçesine hareket eden Haçlılar, Yahudileri sahip oldukları zenginliği ele geçirmek; Hristiyanları ise mezhep farklılıklarının da yönlendirmesiyle dini sapkınlıkla suçlayarak katletmişlerdir. Müslümanlar ise Kutsal Mekânları kirletenler, dinsizler ve Doğu Hristiyanlarına zulmeden kimseler olarak resmedilmiş ve Katolik Kilisesi tarafından hedef gösterilmişlerdir. Haçlı seferleri esnasında Yahudi-Hristiyan-Müslüman ya da yaş-cinsiyet ayrımı yapmadan korkunç bir vahşete imza atan Haçlılar, bu çerçevede katliam, cesetlere işkence etmek, yamyamlık, yağma, tahribat gibi insanlık dışı pek çok eylemi gerçekleştirmekten geri durmamışlardır. Dahası tüm bunları haklı bir nedene dayandırmak için de türlü açıklamalar getirmişlerdir. Çalışmada yer alan tüm insanlık dışı olayların kaynağı yine bizzat Haçlılardır. Zira Birinci Haçlı Seferinin ana kaynakları, yaşananları hiç rahatsızlık duymadan ve teferruatlı bir şekilde kaydetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Hristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler, Vahşet.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE BRUTALITIES OF CRUSADERS (1096-1099)

Banu DEMİR

Advisor: Assist Prof. Dr. Serkan ÖZER

2021, (72) Page

Jury: Assist Prof. Dr. Serkan ÖZER (Advisor)

Assist Prof. Dr. Ensar MACİT (Member)

Assoc. Prof. Dr. Derya COŞKUN (Member)

The Crusades are the leading events that shaped world history. The effects of the Crusades, which are described as the East-West or the Clash of Civilizations, proceed today and the source of the conflicts of the modern world dates back to the Middle Ages. Much has been said about the reasons of such an important event that left its mark on world history, and religious motifs were highlighted in the Crusades, a project of the Catholic Church. On the other hand, the underlying reasons of the expeditions are political and economic. The Crusades, as of the beginning, or at least in their declared form, were embarked on Muslims. However, new actors were added to the perception of the enemy both at the beginning and in the advancing phase of the campaign, and Jews and non-Catholic Christians were included in this framework and became the inter locutors of the Crusade. The Crusaders, who acted as if they were wild-eyed with religious bigotry and greed for booty, murdered Jews to seize the wealth they had and they murdered the Christians by accusing them of religious heresy, driven by their sectarian differences. Muslims, on the other hand, were portrayed as defiling Holy Places, irreligious and persecuting Eastern Christians, and were targeted by the Catholic Church. During the Crusades, the Crusaders, who committed terrible atrocities without making any Jewish-Christian-Muslim or age-sex discrimination, did not refrain from carrying out many inhuman acts such as massacre, torturing corpses, cannibalism, plunder and destruction. Moreover, they have come up with various explanations to base all these on a just cause. The source of all the inhuman events in the study is the Crusaders themselves. Because the main sources of the First Crusade recorded the events in detail and without any discomfort.

Keywords: Crusades, Christians, Muslims, Jews, Atrocities.

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İSAR	: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı
krş.	: Karşılaştırınız
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TYB	: Türkiye Yazarlar Birliği
UHSS	: Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu
USAD	: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi
vd.	: ve devamı
vb.	: ve benzeri
yay. haz.	: Yayına Hazırlayan
yay.	: Yayınları

ÖN SÖZ

Bu çalışmada sebep ve sonuçları itibarıyla dünya tarihinin en önemli olaylarının başına gelen Haçlı seferlerinin ilkinde sergilenen vahşet sahneleri incelenmiştir. Çalışmanın kapsamı Birinci Haçlı Seferi (1096-1099) ile sınırlı tutulmuş; konuya Haçlıların henüz Avrupa'da iken hedef aldıkları Yahudilerle başlanmış, akabinde sırasıyla Balkanlardaki Hristiyan Bizans tebaasının, Bizans imparatorunun, Anadolu'da Selçukluların ve Suriye-Filistin bölgesindeki Türk ve Müslümanların Haçlılarla ilişkileri / mücadeleleri, Latinlerin işledikleri insanlık suçları üzerinden derli-toplu bir şekilde vermeye çalışılmıştır. Çalışmada, Birinci Haçlı Seferinin Latin yazarları tarafından kaleme alınan eserlere öncelik verilmiş; muahhar Latin yazarların eserleriyle ilk kaynak grubu zenginleştirilmiş; Grek, Ermeni ve Süryani kaynaklarının ardından dönemin öne çıkan İslam kaynaklarına müracaat edilmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, kimlerin referans alındığıdır. Zira Avrupa'dan Kudüs'e uzanan uzun bir yolda ortaya çıkan katliam, işkence, yağma, tahribat, yamyamlık gibi türlü suçlar hakkında en önemli kaynaklar bizzat Haçlılar tarafından yazılan eserlerdir. Aksi halde yanlış davranıldığı ya da iftira edildiği yönünde bir itiraz gelebilecektir. Yani Haçlı seferinden zarar gören kesimlerin kaynakları üzerinden gerçekleştirilecek olan bir anlatım, şüphe uyandırabilirdi. Ancak Haçlı seferini kaleme alan ve neredeyse tamamı kilise mensubu olan kronik yazarları buna mahal vermeyerek işledikleri suçları tüm çıplaklığıyla, soğukkanlılıkla, övünerek ve hatta zevk duyarak teferruatıyla kaydetmişlerdir. Kaldı ki özellikle Kudüs'te yaşananları kaydedecek karşı cenahtan kimse de hayatta bırakılmamıştı. Dolayısıyla Haçlıların sergiledikleri vahşeti bizzat kendilerinden dinleme imkânına sahibiz.

Çalışma, girişin ardından iki bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmaktadır. Girişte çalışmanın ana kaynakları ve önemli araştırma eserler hakkında kısaca bilgiler verilmiş; Haçlı seferi öncesinde Avrupa'nın, Bizans'ın ve Türk-İslam dünyasının içinde bulunduğu siyasi-askeri-ekonomik durum anlatılmıştır. Son olarak ise Haçlı seferlerinin ana propaganda maddesi olan Doğu Hristiyanlarının sözde Müslüman zulmünde oldukları iddialarına değinilerek zımmî statüsünde, İslam hâkimiyeti altında yaşamlarını sürdüren gayrimüslimlerin durumları hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Haçlılar karşısında Yahudi ve Doğu Hristiyanlarının durumu incelenmiş; olaylar Halkın Haçlı Seferi ve Asiller Komutasındaki Düzenli Haçlı Orduları

başlıklarında ele alınmış; Bizans imparatorunun Haçlılarla ilişkileri ise İznik, Antakya ve Kudüs gibi şehirlerde yaşanan olayların Bizans'a yansımaları üzerinden aktarılmıştır. Urfa'da yaşananlar ise Doğu Kilisesine mensup olan Ermenilerin Haçlılarla başlangıçtaki ve tarihi süreçteki ilişkileri özelinde değerlendirilmiştir.

İkinci bölüm, Haçlı-Müslüman mücadelesine ayrılmıştır. Haçlıların ilk muhatabı olan Türkiye Selçuklu Devletinden başlamak üzere Türk-İslam âleminin Haçlılara karşı verdiği mücadele; İznik, Anadolu yolculuğu, Antakya, Maarretünnümân ve Kudüs ana başlıklarına ayrılarak incelenmiştir.

Sonuç kısmında olayların genel bir değerlendirilmesi yapılmış; Kaynakçada yararlanılan kaynak ve araştırmalara yer verilmiş; eklerde ise yukarıda zikredilen ana başlıklara dair görseller kullanılmıştır.

Çalışmalarım süresince desteğini gördüğüm danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Banu DEMİR
Erzurum - 2021

GİRİŞ

1. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Adını bilmediğimiz bir Norman askeri tarafından kaleme alınan **Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolimitanorum)**¹ adlı eser, Haçlı seferleri tarihinin en önemli ana kaynaklarının başında gelmektedir. Eser, 1095 yılındaki Clermont Konsili ile başlayıp 1099'daki Askalân Savaşı ile sona ermektedir. Sade bir dille yazılmış olan eserin üslubu, daha sonra Peter Tudebodus tarafından düzeltilmiş ve genişletilmiştir. Eserde Türk ve Müslümanlar için kâfir nitelendirmesinde bulunulmuş; önyargı ve bilgisizlikten kaynaklanan, gerçekte ilgisi bulunmayan pek çok unsur yer almıştır. Hatta Musul valisi Kürboğa'nın Antakya kuşatmasında görüldüğü üzere kurguya dayalı / hayali unsurlar da kullanılmıştır. Yazar, asker olduğu için Türklerin savaştaki maharetleri derhal dikkatini çekmiş ve Türklerin savaşçılık vasıflarını takdirle kaydetmiştir. Yazarın Bizans'a ve İmparator Aleksios'a bakış açısı da son derece olumsuzdur ve hatta pek çok başarısızlığın ardından imparatoru hain olarak tanımlamıştır. Haçlı seferini başından sonuna kadar tasvir eden eser, çalışmanın en önemli kaynaklarından biridir ve müellifin görgü şahidi olması eseri daha da önemli hale getirmektedir. Yazar, Haçlıların Antakya ve Kudüs'ü işgalleri esnasında vuku bulan katliam ve işkenceleri bir asker olarak çok sarih bir şekilde gözler önüne sermektedir. Çalışmada Ergin AYAN tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır. Yazar, üslubundan ötürü tenkit edilmiş ve eseri **Peter Tudebodus**, yeniden ele almıştır. Peter Tudebodus, eserinin temeline Anonim Haçlı Tarihi'ni almış olmakla birlikte onun rivayetlerini zenginleştirmiştir. Eser, Türkçeye Süleyman GENÇ tarafından **Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi** adıyla tercüme edilmiştir.²

Birinci Haçlı Seferinin görgü şahidi **Fulcherius Carnotensis**, Etienne de Blois'in ordusunda Haçlı seferi yolculuğuna başlamış; ancak Anadolu'da ana Haçlı ordusundan ayrılarak Baudouin de Boulogne'nin emrine girmiş ve kontun ordu vaizi göreviyle Urfa'ya gitmiştir. Urfa'nın işgali konusunda kontun ihanetinden bahsetmeyen yazar, burada gerçekleşen olaylara şahit olmuş; Antakya ve Kudüs'te yaşananları sonradan kayda geçirmiştir. Clermont Konsili ile başlayan eser, 1127 yılı olaylarıyla sona ermektedir. Haçlı vahşetine (katliam, yapma, tahrip, işkence) dair önemli kayıtlar düşen yazar, özellikle

¹ **Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)**, çev. Ergin Ayan, Selenge Yay., İstanbul 2013.

² Peter Tudebodus, **Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk**, Tercüme ve Notlar: Süleyman Genç, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

Müslümanların işkenceyle öldürülmesi ve cesetlere işkence edilmesi hususunda diğer kaynaklardan ayrılan bilgiler vermektedir. Yazarın **Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium**³ adını verdiği eser Türkçeye İlcan Bihter BARLAS tarafından tercüme edilmiştir.

Haçlı seferine Toulouse kontu Raymond ve papanın temsilcisi Adhemar'ın yanında katılan **Raimundus Aguilers**, Birinci Haçlı Seferinin en önemli kaynaklarından birini kaleme almış ve anlatımını dini üslupla süslemiştir. Tam bir Bizans düşmanı olan yazar, gerek Ortodoks Hristiyanların gerekse Müslümanların katledilmesini zevkle anlatmaktadır. Haçlı vahşetini tüm çıplaklığıyla gözler önüne seren eser, Türkçeye **Haçlılar Kudüs'te (Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi)**⁴ adıyla Süleyman GENÇ tarafından çevrilmiştir.

Muahhar bir yazar olan **Willermus Tyrensis**'in **A History of Deeds Done Beyond the Sea**⁵ adlı eseri, Kudüs'ün Hz. Ömer zamanındaki fethinden 1184 yılına kadar vuku olayları içermektedir. Yazarın Sûr şehri Başpiskoposluğu görevini yürütmesi dolayısıyla olaylara vukûfiyeti derindir. Eser, Avrupa'da yaşanan Yahudi katliamı, İznik kuşatması, Urfa'nın alınması, Antakya'nın ve Kudüs'ün işgali gibi konumuzu teşkil eden her olaya dair detaylı bilgiler sunmaktadır. Eser, Birinci Haçlı Seferinin ana kaynaklarındaki anlatımı zenginleştirmesi bakımından da özellikle önem taşımaktadır. Çalışmada Ergin AYAN tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır.

Çok istediği halde Haçlı seferine çeşitli nedenlerden dolayı katılamamış olan **Albertus Aquensis**, **History of the Journey to Jerusalem** adlı eserini doğudan gelen raporlara ve olaylara şahit olanların anlatımlarına dayanarak kaleme almıştır. Birinci Haçlı Seferinin en teferruatlı kaynağı olan eser, olayların detaylarına dair verdiği bilgilerle konuya büyük katkı sağlamaktadır. Haçlıların Yahudilere, Hristiyanlara ve Müslümanlara uyguladıkları vahşet konusunda önemli bilgiler barındıran eserin Merak GEYİK ve Ennur

³ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak-**, çev. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.

⁴ Raimundus Aguilers, **Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi**, yay. haz. Süleyman Genç, Yeditepe Yay., İstanbul 2019.

⁵ **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği –Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar- (I-VIII. Kitaplar)**, haz. Ergin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

Yıldız ULUTAŞ tarafından yüksek lisans tezi kapsamında yapılan iki ayrı çevirisi⁶ kullanılmıştır.

Anonim Süryani Vakayinamesi (I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi),⁷ Birinci ve İkinci Haçlı Seferi hakkında muhtasar bilgiler vermekte ve eserde Bizans aleyhtarı bir anlatım bulunmaktadır. Haçlı seferinin Anadolu'daki olumsuzlukları hususunda Bizans'ın ihaneti dile getirilmekte ve Urfa'lı Mateos'un eserinde olduğu gibi Haçlılara başlangıçtaki bakış açısının olumlu olduğu fark edilmektedir. Eser, Urfa'nın zaptı ve Ermenilere reva görülen zulüm ve işkenceler konusunda önemli bilgiler barındırmaktadır. Çalışmada Vedii İLMEN tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır.

Gregory Abu'l-Farac (Bar Habraeus, İbn el-İbri), **Tarih**⁸ adlı eserinin ikinci cildine Haçlıların tarihiyle başlamakta ve genel olarak Haçlı seferleri hakkında geniş bilgi vermektedir. 1286 yılına kadarki olayları anlatan yazar, eserinde İslam kaynaklarından da geniş ölçüde yararlanmış ve rivayetleri özellikle İbnü'l-Esîr'in eseriyle aynılık göstermektedir. Bu da Antakya, Maarretünnümân ve Kudüs'te yaşanan vahşet sahnelerine dair İslam kaynaklarında verilen bilgilerin Hristiyan bir yazar tarafından teyidi anlamına gelmektedir. Çalışmada Ömer Rıza DOĞRUL tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır.

Süryani Patrik Mihail'in Vakayiname⁹ adlı eseri, kronolojik hatalar bulunmakla beraber diğer kaynakların teyidi ve anlatımın zenginleştirilmesi noktasında çalışmaya katkıda bulunmaktadır. Diğer Ermeni ve Süryani kaynaklarında görüldüğü üzere Bizans'a bakış açısı olumsuzdur. Eserden Urfa'nın zaptı ve Antakya'da yaşananlar hususunda yararlanmak mümkündür. Çalışmada Hrant D. ANDREASYAN tarafından yapılan, TTK'da baskıya hazır tercüme kullanılmıştır.

Bizans imparatoru Aleksios Komnenos'un kızı **Anna Komnena** tarafından kaleme alınan **Alexiad**,¹⁰ Haçlı seferlerine dair Bizans bakış açısını yansıtan en önemli kaynaktır.

⁶ Meral Geyik, **Aachen'lı Albert'in Anlatımıyla I. Haçlı Seferi ve Değerlendirilmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çanakkale 2018; Ennur Yıldız Ulutaş, **Aachen'lı Albert'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserinin 4-5-6. Kitaplarının Çevirisi ve Değerlendirilmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çanakkale 2019.

⁷ **Anonim Süryani Vakayinamesi (I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi)**, çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005.

⁸ Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999.

⁹ Süryani Mihail, **Süryani Patrik Mihail'in Vakâyinâmesi (1042-1195)**, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK'da Yayımlanmamış Nüsha 1944.

¹⁰ Anna Komnena, **Alexiad (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası)**, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.

Yazar, babasının hâkimiyet dönemini anlattığı eserde, yanlış davranmaktan kurtulamamıştır. Küçük yaşlarda olmasına rağmen Haçlı liderlerini görmüş olan Anna Komnena, onların niyetleri konusunda önemli ipuçları vermiştir. Özellikle Norman kontu Bohemond'un doğuda kendisine bir hâkimiyet alanı temin etmek niyetinde olduğundan bahseden yazar, genel olarak Haçlıların Bizans'ı ele geçirme düşüncesinde olduklarını dile getirmektedir ve Haçlılara bakış açısı gayet olumsuzdur. Eser, Haçlıların Balkanlar, Bizans başkenti, Anadolu ve Antakya'daki faaliyetleri konusunda geniş bilgi sunmaktadır. Çalışmada Bilge UMAR tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır.

Urfalı Mateos'un Vakayiname adlı eseri,¹¹ Haçlı seferleri hakkında geniş bilgiler bulabileceğimiz en önemli Ermeni kaynağıdır. İki bölümden oluşan eserin birinci bölümü 952-1136 yılları arasını; Papaz Grigor tarafından kaleme alınan zeyli ise 1136-1162 yılları arasını kapsamaktadır. Yazar, Bizans aleyhtardır ve bir kurtarıcı olarak değerlendirdikleri Haçlılara başlangıçtaki yaklaşımı olumludur. Ancak Haçlı liderlerinden Baudouin'in Urfa'yı ele geçirmesi esnasında yaşanan olaylarla yazarın Haçlılara bakış açısının değiştiği derhal fark edilmektedir ve yaşanan olaylarda Haçlı liderinin ihanetini açıkça dile getirmektedir. Eser, Haçlıların Doğu Hristiyanlarına zulmünü ve Ermenilerin Türklerden Haçlılara karşı yardım arayışlarını yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada Hrant D. ANDREASYAN tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır.

Müverrih Vardan'ın Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)¹² adını verdiği eseri, Haçlı seferleri konusunda pek muhtasar ve önemsiz bilgiler vermekle beraber Latin kaynaklarında yer alan Doğu Hristiyanlarına zulmedildiği yönündeki bilgileri tekrar etmesi bakımından önemli bir iddiayı barındırmaktadır. Hayal ürünü bir rivayet olsa da yazarın kaydı, Türk ve İslam âlemine karşı yürütülen kara propagandayı yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada Hrant D. ANDREASYAN tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır.

1073 yılında Dimaşk'ta dünyaya gelen **İbnü'l-Kalânîsî**, Haçlı seferine genç yaşlardayken şahit olmuştur. Hilâl b. Muhassin es-Sâbi'nin eserine zeyl olarak yazdığı **Zeylu Târîhu Dimaşk**¹³ adlı eseri, ilk elden kaynak olması bakımından büyük önem

¹¹ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vakayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000.

¹² Müverrih Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)**, çev. Hrant D. Andreasyan, yay. yaz. İlhan Aslan, Post Yayın, İstanbul 2017.

¹³ İbn Kalânîsî, **Şam Tarihine Zeyl -I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-**, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2015.

taşımaktadır. Eser, pek çok noktada Haçlı kaynaklarının eksiklerini tamamlamaktadır. Yazar, Haçlıların yamyamlıklarını dile getirmesi bakımından da konuyu zenginleştirmektedir. Çalışmada Onur ÖZATAĞ tarafından yapılan kısmî çeviri kullanılmıştır.

İslam tarih yazıcılığında önemli bir yere sahip olan **İbnü'l-Esîr**, 1160 yılında dünyaya gelmiştir. İlim dünyasında haklı bir şöhrete sahip olan **el-Kâmil fi't-Târîh**¹⁴ adlı eseri, yaratılıştan 1231 yılına kadar gelen olayları kapsamaktadır. Eserin X. cildinden itibaren Haçlı seferlerine dair bilgiler yer almaktadır. Eser, Hristiyan kaynaklarına göre daha muhtasar olmakla beraber İbnü'l-Kalânîsî'nin eserinden sonra konuya en büyük katkıyı yapmaktadır. Yaşanan vahşeti Müslüman bakış açısından yansıtan en önemli İslam kaynağıdır. Çalışmada Abdülkerim ÖZAYDIN tarafından yapılan çeviri kullanılmıştır.

1090 yılında Halep'de dünyaya gelen **Azîmî**'nin eseri, kısaca **Tarih**¹⁵ olarak bilinmektedir. Çok muhtasar olan eserde olaylar çoğu yerde neredeyse birer cümleyle kaydedilmiştir. Eserde Haçlı seferlerinin başlangıcına ve genel olarak Bizans-Haçlı-Müslüman ilişkilerine dair kısa fakat değerli ve özgün bilgiler yer almaktadır. Çalışmada Ali SEVİM tarafından yapılan ve 1038-1143 yılları arasını kapsayan kısmın çevirisi kullanılmıştır.

Çalışmada Birinci Haçlı Seferinin ana kaynaklarına ağırlık verilmiştir. Bununla birlikte bakış açımızı geliştiren önemli araştırmacıların eserlerine de müracaat edilmiştir. Bunların başlıcalarını Steven Runciman,¹⁶ Işın Demirkent,¹⁷ Aydın Usta,¹⁸ Amin Maalouf,¹⁹ Emrullah Kaleli,²⁰ Ebru Altan,²¹ Birsal Küçüksipahioğlu,²² Thomas Asbridge²³ vs. şeklinde sıralamak mümkündür.

¹⁴ İbnü'l-Esîr, **İslam Tarihi**, X, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yay., İstanbul 1987.

¹⁵ Azîmî, **Azîmî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538= 1038/39-1143/44)**, Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar: Ali Sevim, TTK, Ankara 2006.

¹⁶ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, I, çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara 2008.

¹⁷ Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, Dünya Yay., İstanbul 2004; aynı müellif, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK, Ankara 1996.

¹⁸ Aydın Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri -Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları-**, Yeditepe Yay., İstanbul 2008; aynı müellif, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, Yeditepe Yay., İstanbul 2015.

¹⁹ Amin Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007.

²⁰ Emrullah Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 13 (1), 2013, 21-35; aynı müellif, "Haçlı Seferlerinde Yamyamlık Hadiseleri", **Turkish Studies - Historical Analysis**, 14 (2), 2019, 217-231; aynı müellif, **Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

²¹ Ebru Altan, **Antakya Haçlı Prinçesliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)**, TTK Ankara 2018.

²² Birsal Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2006.

²³ Thomas Asbridge, **Haçlı Seferleri**, çev. Ekin Duru, Say Yay., İstanbul 2014.

2. HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİNDE GENEL DURUM

Batılı araştırmacılar, Haçlı seferlerini *Doğu Hristiyanlarını ve kutsal mekânları sözde Müslüman zulmünden kurtarmak* temelinde dini motifler üzerinden haklı bir nedene dayandırma çabasında olsalar da aslında seferlerin perde arkasında siyasi, askeri ve ekonomik sebepler yatmaktadır. Ancak Haçlı seferleri başladığı sırada Avrupa'nın içinde bulunduğu buhran ve asayişsizlik, doğuda kurulan siyasi yapılar ve özellikle Dördüncü Haçlı Seferinde yaşananlar bu tezi çürütmekte ve Haçlı seferlerinin gerçek yüzünü gözler önüne sermektedir.

Bu bağlamda Avrupa'daki kötü gidişat, 476 yılında Batı Roma İmparatorluğunun (395-476) yıkılışı ile başlamıştı. Katolik Kilisesi, ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmaya çalışırken Franklardan ve diğer istilacı topluluklardan yararlanma yoluna gitmiş fakat özellikle Karolenj hanedanı eliyle yapmak istedikleri bu devletin çöküşüyle yarım kalmıştı. Büyük bir siyasi otorite boşluğu ve asayiş problemi yaşıyan Avrupa'da kısa süre içinde merkezi idareden yoksun, sosyal tabakalaşma ve sömürüye dayanan *feodalite* ortaya çıktı ve bu boşluk, böylece doldurulmaya çalışıldı. Bu sistemde feodalleşen Katolik Kilisesi de geniş arazilere sahipti.²⁴

XI. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da mücadeleler hız kazanmış; dünyevi güçlerin çatışmasına papaların dâhil olmasıyla papa-kral çatışması²⁵ da başlamıştı. Olayın başka bir boyutunda ise kilise mensuplarının çatışması vaki idi.²⁶ Bu kaos ortamında papanın amacı, hem siyasi otoritelere hem de tüm Hristiyan âlemine üstünlüğünü kabul ettirmektir. Ancak türlü kesimlerin çatışmasında ve merkezi yapıdan yoksun feodal düzende en büyük zararı halk görmekteydi. Nihayet yaşanan sosyal ve siyasi karmaşa, ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirdi; üretim ve ticaret durma noktasına geldi, şiddet ve açlık toplumun

²⁴ Haçlı Seferleri öncesinde Avrupa'nın siyasi-içtimai ve dini yönden geniş bir değerlendirmesi için bkz. Kaleli, **Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, 21-43; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 36; Muammer Gül, **Orta Çağ Avrupa Tarihi**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, 103-108.

²⁵ Detaylı bir inceleme için bkz. Sayime Durmaz, "Yüksek Ortaçağda Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, 2010, 93-120.

²⁶ Haçlı tarih yazarı ve din adamı Fulcherius, kilise içindeki kavgalara dair bilgi vermekte; Papa II. Urbanus ile papalık makamını gasb etmiş olan Guibert arasında çatışmaların vuku bulduğunu ve pek çok insanın bu çatışmalar çerçevesinde hayatını kaybettiğini belirtmektedir. Fulcherius Carnotensis, 54-56, 59-60, krş. Willermus Tyrensis, 47-48. Kilise içindeki mücadele ve Papa II. Urbanus'un mücadelesi için ayrıca bkz. Murat Serdar, "Papa II. Urban'ın Papalığı Esnasındaki Siyasî ve Dinî Meseleler Karşısındaki Tutumu", **Orta Çağ'da Din ve Devlet**, Ed. Ayşe Atıcı Arayancan, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, 201-224.

tamamını etkisi altına aldı. Tüm bu olumsuzluklara nüfus artışı, veba salgını ve tabî afetler de eklenince Avrupa'nın siyasi, ekonomik ve içtimai dengesi alt üst oldu.²⁷

IV. yüzyıldan beri devam eden dini tartışmalar neticesinde Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki üstünlük, başka bir deyişle Hristiyan âleminin lideri olma yarışı zamanla daha da hız kazanmıştı. Tarihi süreçte dini kavgaları sonlandırmak için düzenlenen konsillerde alınan kararlar ise çözümden ziyade ayrılıkların daha da derinleşmesine hizmet etti. Nihayet 1054 yılında Doğu ve Batı Kiliseleri, Ortodoks ve Katolik olmak üzere kesin çizgilerle birbirinden ayrıldı.²⁸ Önemli bir kırılmayı ifade eden bu tarihten sonra her iki kilisenin de tek amacı, diğeri üzerinde üstünlüğünü tesis etmek olmuş ve kiliselerin birleştirilmesi hususu devamlı surette pazarlıklara konu olmuştur.²⁹ Kiliselerin iddiaları, çatışmaları da beraberinde getirdi. Michaud'un ifadesiyle her iki tarafın birbirlerine karşı nefreti, Müslümanlara olandan daha fazlaydı. Ancak Haçlı seferlerinin başlamasındaki rolü tartışılan Bizans'ın Türklere karşı papalıktan yardım istemesi, Katolik Kilisesinin Ortodokslara üstünlüğünü kabul ettirmesi için büyük bir fırsat gibi görünmekteydi. En azından bu yardım isteğini papa, bu açıdan değerlendirmeye çoktan hazırды.³⁰

Fulcherius'un dile getirdiği üzere Haçlı seferlerinin öncesinde Avrupa, büyük bir buhran yaşamaktaydı ve papa da bu durumu, Clermont Konsilinde çok sarıh bir şekilde resmetmişti.³¹ Mevcut düzen bozukluğunu ve asayiş problemini çözüme kavuşturmak ya da sorun çıkarıcıları Avrupa'dan uzaklaştırmak isteyen papa, aşağıda görüleceği üzere Bizans'ın ücretli asker talebini kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirerek büyük kalabalıkları yola çıkardı. Haçlı seferinin neticesi belki de bu bakımdan en çok da Avrupa için müsbettir denilebilir. Ancak kitleleri yollara dökmek için ilk etapta sağlam bir itici güç gerekliydi ve bu da dini duyguların istismarıyla mümkün olabilmişti. Ne var ki dini

²⁷ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 1, 6-8; Runciman, I, 90; Kaleli, **Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, 52-53 vd.; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 36.

²⁸ Bkz. Francis Dvornik, **Konsiller Tarihi**, çev. Mehmet Aydın, TTK, Ankara 2019, muhtelif yerler; M. Süreyya Şahin, "Doğu-Batı Kiliseleri, Ayrılımları ve Sebepleri", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 4, 1986, 311-329; Runciman, I, 6-8, 73-76; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 1-2.

²⁹ Claude Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yay., İstanbul 2010, 78; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 35.

³⁰ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 1-2; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 35; Runciman, I, 77; Altan Çetin, **Haçlı Seferleri Doğu ve Batının Bitmeyen Mücadelesi**, TİMAŞ, İstanbul 2021, 49; Salim Koca, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?", **Akademik Bakış**, 10 (20), 2017, 20; Kaleli, **Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, 80-81; J. F. Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, haz. Güray Kırpık, Lotus Yayınevi, Ankara 2011, 144-145.

³¹ Yazar, papa-kral çatışmasının ve dini çevrelerin içinde bulunduğu kavga ortamının Avrupa'da asayiş ortadan kaldırdığını, insanların birbirlerinin mallarını tahrip ettiklerini, adaletsizce hapsedildiklerini ve güvenlik sorununun yolculuklara dahi engel olduğunu belirtmektedir. Fulcherius Carnotensis, 45-46.

motivasyonu destekleyecek yardımcı argümanlara da ihtiyaç vardı ve bu boşluk da ekonomik kazanımların vaadiyle kolayca giderildi. Nihayet ekonomik bunalım, asayişsizlik ve derebeylerin baskısı gibi feodalitenin tüm olumsuzluklarını derinden hisseden insanları harekete geçirmek isteyen papalık, günahların affı ve cennet vaadine toprak, para ve zenginliği de ekledi. Bu hem maddi hem de manevi vaadler, yaşam alanları iyice daraltılmış, yoksulluk içinde kıvranan Avrupalılar tarafından bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirildi.³²

Haçlı seferlerinin muhataplarından Bizans'ın ise en önemli sorunu toprak bütünlüğünü koruyamaması ve doğu sınırını Türk ve Müslümanların Bizans aleyhine devamlı surette ileriye itmeleriydi. Tarihi sürece bakıldığında Bizans İmparatorluğu, II. Basileios'un (960-1025) ölümüyle birlikte bir gerileme yaşamış ve Selçuklular, Aleksios Komnenos'un (1081-118) tahta çıkışına kadar yükselişlerini sürdürerek Bizans'ı adeta Anadolu'dan çıkarmışlardı. Bu zaman diliminde Pasinler ve Malazgirt zaferleriyle Türkler Anadolu'da kalıcı yerleşmelerinin önünü açmışlar ve nihayet Malazgirt Savaşının hemen akabinde İznik'i merkez edinen Türkiye Selçuklu Devleti teşekkül etmişti. Taht kavgalarıyla merkezi otoritesi sarsılan, thema sisteminin bozulmasıyla da askeri-ekonomik yapısı dağılan Bizans'ın bu kötü gidişatı Aleksios'un tahtı ele geçirmesine kadar devam etti.³³

Aleksios, çok namüsaid şartlar altında tahtı ele geçirmişti; zira imparatorluk, dört bir yandan sarılmış, askeri sistem ciddi zararlar görmüş ve dolayısıyla Bizans'ın ücretli askere olan ihtiyacı her zamankinden daha elzem hale gelmişti. Malazgirt zaferinin sonrasında gerçekleşen hızlı fetih hareketleri sonucunda hem Doğu Anadolu'da Türk devletleri hem de yukarıda ifade edildiği üzere Bizans'ın yanı başındaki İznik'i merkez edinen Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuştu. Buna ayrıca Norman, Kuman, Peçenek ve Bulgarların saldırılarını da eklemek gerekir. İzmir'de bir beylik kurmuş olan Çaka Bey'in (1080-1092)

³² Runciman, I, 84; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 4-5, 8; Çetin, **Haçlı Seferleri**, 46-47; Koca, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları", 20-21.

³³ Konunun geniş bir değerlendirmesi için bkz. Gülay Öğün Bezer, "Anadolu'nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri", **TYB Akademi**, 12, 2014, 21-35; Işın Demirkent, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Batı İlişkilerine Kısa Bir Bakış", **Bizans Tarihi Yazıları Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, Dünya Yay., İstanbul 2005, 98-99; Sevtap Gölgesiz Karaca, "I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu'nun Siyasi Durumuna Bakış", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2 (4), 2012, 141-153. Thema sistemi; Bizans İmparatorluğunun, Anadolu topraklarını özellikle VI. ve VII. yüzyıldan itibaren baskısı altında kaldığı Müslümanlara ve Sasaniilere karşı korumak için oluşturduğu siyasi ve askeri bir yapılandırma. Detay için bkz. Murat Keçiş-Cüneyt Güneş, "Bizans'ın Anadolu'daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi'nin Ortaya Çıkışı ve Problemler", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 19 (43), 2018, 95-107.

faaliyetleri ise daha ciddi bir sorunu oluşturmaktaydı. Nitekim küçük bir donanma teşkil eden Çaka Bey, Peçenekler ile ittifak halinde doğrudan Bizans başkentini hedef almaktaydı. Bizans imparatoru, kurnazca bir siyaset izleyerek düşmanlarından kurtulmayı bildi. Kumanlarla ittifak kurarak Peçenekleri bertaraf eden Aleksios, Çaka Bey'i de aralarına fitne sokarak damadı I. Kılıç Arslan'a öldürttü.³⁴ Normanlarla ise sonucu değişken savaşlar Haçlı seferleri başlayıncaya kadar devam ettirildi.³⁵ O an için Bizans, durumunu düzeltilmiş ve düşmanlarını birbirine kırdırmak suretiyle bertaraf etmiş görünmekteydi. Aleksios, son bir hamle ile Anadolu'da kaybettiği toprakları tekrar ele geçirmek, başka bir deyişle Türkleri Anadolu'dan atmak hevesine kapıldı.³⁶ Aslında bunun için ortam da uygun olmakla beraber imparatorluğun ücretli askere olan bağımlılığı Aleksios'un hareketlerini kısıtlıyordu. Nihayet bu sorun da Batıdan asker talebinde bulunmasına yol açtı³⁷ ve bu talep, tarihin en kanlı olaylarını ortaya çıkardı.

Bu, Bizans'ın Batıdan ücretli asker talebinin ilki değildi. Başka bir boyutta ise Bizans'ın talebini Haçlı seferine dönüştürmek fikrine papa, ilk defa kapılmıyordu. Zira Bizans imparatoru VII. Mihail (1071-1078) de zamanın papası VII. Gregorios (ö. 1085)'tan askeri yardım istemiş ancak kilise içindeki kavgalar dolayısıyla papa, bizzat kendisinin kumanda edeceğinin sözünü verdiği Haçlı seferini hayata geçirememişti.³⁸ Olayların geri planında ise kiliseleri birleştirmek gibi büyük bir hedef yatmaktaydı. Aleksios dönemine gelindiğinde bu haberleşme yineleni. Aleksios, tahtı gasbettiği için papa tarafından aforoz edilmişti. Yeni papa II. Urbanus (1088-1099), ilk olarak Aleksios'un aforozunu kaldırarak işe başladı. Aleksios ise yukarıda ifade edildiği üzere tehdit unsurlarını etkisiz kılmış olarak Türklere karşı bir savaş hazırlığı gördüğünden önce

³⁴ Demirkent, "1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Batı", 99-100; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 33-34; Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, 17-18; Karaca, "I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans", 147; Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2011, 330-333, 339; Çaka Bey'in faaliyetleri konusunda Anna Komnena geniş bilgi vermektedir. Bkz. Anna Komnena, 229-231 vd.; Detaylı bilgi için ayrıca bkz. Akdes Nimet Kurat, **Çaka Bey (İzmir ve Civarındaki İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096)**, Türk Kültürünü araştırma Enstitüsü, Ankara 1966.

³⁵ Bizans'ın Normanlarla mücadelesi için bkz. Anna Komnena, muhtelif yerler; Değerlendirmeler için bkz. Sevtap Gölgesiz Karaca, "XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 27 (1), 2012, 101-118.

³⁶ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 3.

³⁷ Aydın Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler", **Belleten**, 77, (279), 2013, 373.

³⁸ Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 38-39; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 2; Runciman, I, 77-78; Kaleli, **Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, 67; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 77-79; Papa ve kral arasındaki çatışma için bkz. Anna Komnena, 50-53.

Melfi ve Piacenza sonra da Clermont Konsiline elçilerini yollayarak imparatorluğun tehlikede olduğunu bildirdi ve asker talebinde bulundu.³⁹

Düzen bozukluğuna çözüm arayan ve sorun çıkaran kesimleri Avrupa'dan uzaklaştırmak isteyen papa, bu talebi başka bir açıdan değerlendirerek siyasi-ekonomik amaçlarına hizmet edecek hale getirdi ve büyük bir hac ziyareti adı altında Haçlı seferi çağrısında bulundu. Bizans'ın talebinin bu anlama gelmediği açıktır ve Bizans'ın kaybettiği toprakları ele geçirmek dışında bir kaygısı da bulunmamaktadır. Ancak yine de Bizans, Haçlı seferinden elinden geldiğince istifade etmeye çalışacaktır. Bizans'ın bunu ne ölçüde başardığı ya da istemediği bir hareketten kendince neler elde edebildiği tartışılabilir. Ancak şu bir gerçektir ki Haçlıların en çok zarar verdikleri yapının başında Bizans ve Doğu Hristiyanları yani yardım söyleminin muhatabı olan kimseler gelmektedir.

Haçlı seferleri başladığı sıralarda Türk-İslam dünyası ise büyük bir siyasi ve dini bölünmüşlük içinde bulunuyordu.⁴⁰ İslam dünyasının lideri konumundaki Sünnî Abbâsî Halifeliğine bağlı pek çok vali, görev alanında bağımsızlığını ilan ediyor ve kopmalar meydana geliyordu. Zaman içinde Kuzey Afrika'da kurulup gelişimi tamamlayan Fâtımîlerin Mısır'ı ele geçirmeleri ise Sünnî İslam'ı daha da zora sokmaya başlamıştı. Zira soylarını Hz. Fâtıma'ya dayandıran Fâtımîler, İslam dünyasının lideri olmak için çaba sarf ediyor; Suriye ve Filistin üzerinden İslam dünyasının kalbine, Bağdad'a ulaşmaya çalışıyorlardı.⁴¹ Son olarak Endülüs'te Emevî Emirliğinin (756-1031) halifeliğe dönüşmesiyle de İslam içinde çok başlılık meydana gelmişti.⁴²

Selçukluların büyük bir siyasi güç olarak ortaya çıkmaları, bu üç halifelik içinde dengeleri Abbâsîler lehine bozdu. Nitekim daha öncesinde Türk emir, komutan ve emîrû'l-ümerâlarının sultasında bulunan halifelikte 1045 yılına gelindiğinde Şîî Büveyhîler (934-1062) hâkimiyet sağlamış ve Abbâsî Halifeliği sembolik bir makam mesabesine getirilmişti.⁴³ Nihayet Büveyhîlerin tahakkümünden bıkan Abbâsî halifesi, Selçuklu sultanı

³⁹ Runciman, I, 80-82; Kaleli, **Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, 177-178, 182-184; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 3-4; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 40; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginc Olayları**, 85.

⁴⁰ Detaylı bir değerlendirme için Bkz. Abdülkerim Özyayın, "I. Haçlı Seferinin Başarıya Ulaşmasında Büyük Selçuklular'ın İçinde Bulunduğu Siyasî ve İktisadî Şartların Rolü", **USAD**, 5, 2016, 1-18.

⁴¹ Fâtımî-Selçuklu mücadelesi için bkz. Nihat Yazılıtaş, **Fâtımî Devleti Tarihi**, Kriter Yay., İstanbul 2010; Aydın Çelik, **Fatımiler Devleti Tarihi (909-1171)**, TTK, Ankara 2018.

⁴² Mehmet Özdemir, "Endülüs", **TDVİA**, XI, İstanbul 1995, 213.

⁴³ Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", **TDVİA**, VI, İstanbul 1992, 496-497.

Tuğrul Bey'i Bağdad'a davet etmiş; sultanın 1055 yılında Bağdad'a girmesiyle Büveyhîler tarihe karışırken Selçuklular İslam âleminin koruyucusu konuma gelmiştir.⁴⁴

Selçuklu sultanlarının Türkmenlere yurt bulma sorumlulukları başka bir noktada geniş Türk kitlelerine batı yolunu açmıştır. Pasinler zaferi ile başlayan Selçuklu ilerleyişi, Malazgirt'e kadar büyük oranda Bizans'ın savunma hatlarının zayıflamasına hizmet etmiş görünmektedir. Ancak 1071 yılındaki Büyük Malazgirt Zaferi ile yeni bir döneme girilmiş ve hem Bizans'ın direnci kırılmış hem de kalıcı yerleşmenin önü açılmıştır. Bu bağlamda Malazgirt Savaşına da katılmış olan büyük beyler, Alp Arslan'ın emriyle Anadolu'da ilk Türk devletlerini kurmuşlardır.⁴⁵

Melikşah (1072-1092) dönemi ise devletin her yönden zirvesini temsil etmektedir. Babasından güçlü bir devlet devralan Melikşah, yetenekli veziri Nizâmü'l-Mülk'ün de katkılarıyla tüm tebaasına çok müreffeh bir dönem yaşatmıştı. Bu dönemde meydana gelen en önemli siyasi gelişme ise şüphesiz ki sultanın fermanıyla Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasıdır. Kuruluşundan kısa bir süre sonra (1080'li yıllar) Türkiye Selçukluları hem ciddi caydırıcı bir güç hem de imparatorluğun diğer cephelerdeki düşmanlarına karşı yardımlarını temin ettiği bir merci haline gelmişlerdi. Başka bir ifadeyle birçok cephede savaşmak durumunda kalan Bizans, bir yönde barışı satın almak zorunda kalıyordu. İşte bu ortamda yapılan Dragos Suyu Anlaşması (1081) hem Bizans-Selçuklu sınırını tayin etmiş hem de Selçukluların Anadolu'daki varlığını meşru bir zemine oturtmuştu.⁴⁶ Dahası Süleymanşah'ın (1077-1086) Antakya'yı fethi hem Bizans'ın hem de genel olarak Hristiyan âleminin imajına zarar vermişti.⁴⁷

Türklerin şahsında yükselişe geçen İslam âleminin başarıları devamlılık arz etmeyecekti. Önce Süleymanşah'ın ölümü Türkiye Selçuklu Devletini kargaşaya sürüklemiş ve bundan istifade eden Aleksios, önemli kaleleri ele geçirdiği gibi yenilerini de inşa ederek güvenlik önlemleri almaya koyulmuştu.⁴⁸ Melikşah'ın 1092 yılında ölmesi ise Türk-İslam dünyasını artık bir daha düzelmeyecek şekilde derinden sarstı. Süleymanşah'ın oğlu I. Kılıç Arslan (1092-1107), devletini toparlamaya çalışırken

⁴⁴ Merçil, "Büveyhiler", 497-498; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, TTK, Ankara 2014, 52-53.

⁴⁵ Sevim ve Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, 44-46, 79-92.

⁴⁶ Bezer, "Anadolu'nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşması", 26-28 vd.

⁴⁷ Ali Sevim, **Anadolu Fatihisi Kutalmışoğlu Süleymanşah**, TTK, Ankara 1990, 31-34, aynı müellif, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, TTK, Ankara 2000, 108-112; Halil Sahillioğlu, "Antakya", **TDVİA**, III, İstanbul 1991, 230.

⁴⁸ Anna Komnena, 197-200; Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, 11-12.

Melikşah'ın oğulları taht kavgalarıyla devleti güçsüz ve dış tehditlere açık hale getirdiler.⁴⁹ Bu olumsuzluklara Bâtînî ve Fâtımîlerin faaliyetleri ile halife-sultan çatışması gibi unsurlar da eklenince Bizans, eski sınırlarına kavuşma hayalleri kurmaya başladı. Nihayet Haçlılar Doğuya geldiklerinde parçalanmış bir Türk-İslam dünyası ile karşılaştılar ve Selçuklu sultanları yaşanan iç çatışmalar dolayısıyla olaylara müdahale etmekte geç kaldı.

Haçlı seferleri öncesinde Suriye-Filistin bölgesinin durumu ise özellikle önem arz etmektedir. Zira Antakya'yı kuşatan Haçlılara müdahale edebilecek ve Antakya valisinin ilk olarak yardımına başvurduğu merci Suriye Selçuklu Melikliğidir. Ancak Berkyaruk'a (1094-1104) karşı giriştiği saltanat kavgasını ve hayatını kaybeden Tutuş'un (ö. 1095) oğulları, devleti parçalamışlar ve aradaki husumet dolayısıyla ortak harekâta girişmeyerek Antakya'nın akıbetinde pay sahibi olmuşlardı. Olayların bu noktaya gelmesinden Antakya valisi Yağısıyan (1086-1098) da bizzat sorumludur. Öyle ki Tutuş'un oğullarından Rıdvan Haleb'e (1095-1113), Dukak (1095-1104) ise Dımaşk'a hâkim idi ve her iki kardeş de diğeri aleyhine genişlemenin yollarını arıyordu. İlk harekete geçen Suriye'nin tamamına sahip olmak isteyen Rıdvan oldu ve Artuklu Sökmen'in (ö. 1104) desteğiyle Dımaşk'ı kuşattı. Buna karşılık Dukak ise Antakya valisinin yardımını alarak Haleb'e saldırdı ve başarısız Haleb kuşatmasının ardından saf değiştiren Yağısıyan, Rıdvan'ın saflarında yerini aldı. Nihayet Rıdvan, müttefikleri Sökmen ve Yağısıyan ile Dımaşk'a saldırmak için hazırlıklarını görürken Haçlıların Antakya'ya yaklaştıkları haber alındı ve taraflar, hâkimiyet alanlarına dönerek savunma tedbirleri almaya başladılar.⁵⁰ Burada ifade edilmesi gereken önemli bir husus, Yağısıyan'ın tavrıdır. Zira onun iki kardeş arasındaki kavgada takındığı tutum, Antakya'ya gelen yardımları büyük oranda etkileyecektir.⁵¹ Haçlı seferinin ana hedefi konumundaki Kudüs'e bakıldığında ise Selçuklular ile Fâtımîler arasında el değiştiren şehrin Haçlılar gelmeden önce Fâtımî hâkimiyetinde bulunduğu görülmektedir.

⁴⁹ Sevim ve Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, 198-216; Berkyruk ve Muhammed Tapar arasında yaşanan saltanat mücadelesi ve bunun devlete verdiği zararlar hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. Abdülkerim Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)**, TTK, Ankara 1990, 18-37.

⁵⁰ Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları**, 166-173, 176-178.

⁵¹ Bkz. Serkan Özer, "Haçlıların Antakya'yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri", **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, 2015, 68.

3. İSLAM HÂKİMİYETİ ALTINDA HRİSTİYANLAR: İDDİALAR VE GERÇEKLER

Semavi dinlerde kutsal kabul edilen Kudüs, Hz. Ömer (634-644) döneminde 638 yılında fethedilmiş ve İslam hâkimiyeti altındaki gayrimüslimlere zimmî statüsü verilerek cizye ödemeleri karşılığında yaşamalarına müsaade edilmişti.⁵² Fetihten Haçlı seferlerine kadar geçen sürede ne Batı ne de Bizans, Kudüs'ü geri almak için bir teşebbüste bulunmuş ve aradan geçen sürede Doğu Hristiyanları İslam hâkimiyeti altında insanca yaşamlarını devam ettirmişlerdi. Sadece Bizans'ın güçlenerek Müslümanlara kaybettiği toprakları geri almak yolunda başarılı adımlar attığı İmparator Tzimiskes (Çimiskes, 969-976) döneminde doğuda Müslümanlar aleyhine gelişmeler vuku bulmuş ancak Kudüs hedefini belirtmesine rağmen imparator da bu konuda herhangi bir sonuç elde edememişti. Zaten Bizans'ın Kudüs konusunda herhangi bir hassasiyetinin olduğunu iddia etmek de pek mümkün değildir. Nitekim Işın Demirkent'in de dile getirdiği üzere Bizans, Kudüs'ten ziyade doğu sınırının emniyetiyle ve bu sınırın daha da ileri taşınmasıyla ilgili bir kaygı taşımaktaydı.⁵³ O halde Bizans'ın Kudüs'ü veya Doğu Hristiyanlarını kurtarmak gibi bir kaygısının bulunmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Aksine Bizans'ın Türklerin ilerleyişini durdurmak noktasında Batıdan istediği de bir Haçlı seferi değil, sadece ücretli asker temini idi. Yani Bizans, Latinleri kutsal bir savaşa çağırılmıyordu. Kaldı ki onun Türklerle yürüttüğü savaşa dini motifler üzerinden bir kutsallık atfetmek de mümkün görünmemektedir. Aksine aşağıda ifade edildiği üzere Haçlı ordularının harekete geçmesi Bizans imparatorunu telaşa da sevk etmişti.⁵⁴

Diğer taraftan papanın Türklerin Marmara kıyılarına kadar sokulmalarına dair çizdiği olumsuz tablo⁵⁵ gerçeği yansıtmakla beraber Doğu Hristiyanlarının Müslüman zulmü altında yaşadıkları yönündeki söylemleri tam bir kara propagandadır ve seferin gerçek sebepleri bu şekilde maskelenmiştir. Zira Haçlı seferlerinin propaganda aşamasında Kudüs'teki kutsal mekânların Hristiyan hacılara kapatıldığı, buralara girmek isteyenlerden yüksek miktarda paralar alındığı, kutsal mekânların kirletilerek ahır haline getirildiği gibi gerçek dışı anlatımlar gündeme getirilmiş ve Avrupa'da Haçlı seferi konusunda bir coşku

⁵² Runciman, I, 3; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 19-20; Serkan Özer, "Fetih ve İşgal: Kudüs'te İnsanlık Sınavı", **Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler**, III, Gece Kitaplığı, Ankara 2021, 84-88.

⁵³ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 1; Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, 70; krş. Urfalı Mateos, 23-32; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, 275-276; Runciman, I, 24-25.

⁵⁴ Runciman, I, 90-91; Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları", 373.

⁵⁵ Fulcherius Carnotensis, 50-51.

oluşturmak için vaizler bu haberleri geniş çevrelere ulaştırmıştı.⁵⁶ Özellikle kullanılan propaganda malzemesi ise Fâtımî halifesi el-Hâkim'in (996-1021) Kutsal Mezar Kilisesini yıktırmasıdır. Kilise, daha sonra Bizans imparatorunun da girişimiyle yeniden inşa edilmiş ve el-Hâkim'in faaliyetleri bir istisna teşkil ediyorsa da bu olaya Haçlı seferlerinin propagandasında çokça müracaat edilmiştir.⁵⁷ Gerek çağdaş gerekse muahhar Hristiyan kaynaklarında Doğulu Hristiyanların Müslümanlardan zulüm gördüğü yönünde pek çok anlatı yer almıştır ve bunlar gerçeği yansıtmamaktadır. Örneğin Ermeni tarih yazarı Müverrih Vardan,

İskitler (Müslümanlar) Kudüs'e hâkim iken, Mukaddes Mezar'a girenlerden harç alırlardı. Frank milletinden bir kont, hiddetlendi ve bunlara karşı koydu. Bunun için o kadar dayak yedi ki bir gözü çıkararak yere düştü. Kont gözünü yerden alarak cebine koydu ve onu Roma'ya götürerek herkese gösterdi. Birçokları kendisine gıpta etti. Bunun üzerine şanlı zatlar büyük orduların başına geçerek hareket ettiler.⁵⁸

demekte ve geleneksel anlatımın bir örneğini sunmaktadır.

Dini motifler üzerinden yapılan vaazların halkı harekete geçirmek için kullanıldığı ve bunda başarılı olunduğu binlerce kişinin yollara dökülmesinden anlaşılmaktadır. Buna karşılık gerçekte, Fâtımî halifesi el-Hâkim döneminde yaşanan bazı olumsuzlukları bir kenara bırakırsak Doğu Hristiyanları İslam hâkimiyeti altında yaşamaktan gayet memnundular. Zira Müslümanlar, bunların hayatını zorlaştırmak bir yana önceki hâkimiyet dönemlerine göre bir hayli kolaylaştırmışlar ve üzerlerindeki baskıyı kaldırarak insanca yaşamalarını temin etmişlerdir. Şu bir gerçektir ki Doğulu Hristiyanlar, Bizans'ın dini, siyasi, ekonomik baskısı altında ezilirlerken, İslam hâkimiyeti öyle bir hoşgörü ortamı sunmuştur ki Bizans'tansa İslam hâkimiyeti tercih edilir olmuştur. Nitekim Müslümanlar, öncelikle cizye vergisi ödedikleri ve sorumluluklarını yerine getirdikleri sürece gayrimüslimlerin dini yaşantılarına karışmamışlar hatta dinlerini yaşamalarının önündeki engelleri de kaldırmışlardır. İkinci olarak da Bizans gibi ağır vergiler altında bu insanları ezmemişlerdir. Bu durumun zaman zaman ihtidalarla sonuçlandığı ve yukarıda ifade edildiği üzere Müslümanların tercih sebebi olduğu da bilinmektedir.⁵⁹ Bu durumda papanın ve vaizlerinin kutsal toprakları ve Doğulu Hristiyan kardeşleri Müslüman zulmünden

⁵⁶ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 14-16; Willermus Tyrensis, 44-46.

⁵⁷ Willermus Tyrensis, 30-33; Fâtımî halifesi el-Hâkim'in tutarsız davranışları için bkz. Nihat Yazılıtaş, "İlginç Kişiliği ile VI. Fâtımî Halifesi el-Hâkim Bi-Emr Allah (996-1021)", **İSAR, (Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı)**, İstanbul 2005, 233-246.

⁵⁸ Müverrih Vardan, 50.

⁵⁹ İslam hâkimiyeti altında gayrimüslimlerin durumu için bkz. Runciman, I, 16-23; Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, 17-19; Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları", 370.

kurtarmak yönünde yürüttükleri propaganda faaliyetleri Işın Demirkent'in ifade ettiği üzere seferlerin hedefini ve sebebini açıklamaktan ziyade daha çok peçelemek ve gölgelemek maksadıyla kullanılmış oluyordu.⁶⁰

⁶⁰ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 1.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLILAR KARŞISINDA YAHUDİ VE HRİSTİYANLAR

Haçlı seferi çağrısı, bir arayış içerisinde olan Batı'da derhal karşılığını buldu ve ayaktakımından asilzadelere kadar uzanan geniş bir yelpazede büyük kalabalıkları harekete geçirdi. Papanın hareket için belirlediği 15 Ağustos 1096 tarihini beklemeden yola çıkan coşkun kalabalık halk kitleleri, Haçlı seferinin öncüleri oldular.⁶¹ Bunlar arasında birkaç asilzade bulunmakla beraber büyük bir çoğunluğunu papaz, keşiş, haydut, serseri, katil, kadın, çocuk ve fahişeler oluşturmaktaydı.⁶² Literatüre *Halkın Haçlı Seferi* olarak giren kalabalıkların mevcuduna dair verilen rakamlar birbirini tutmamakla birlikte 20.000 civarında⁶³ olduğu kaydedilen bu başıbozuk kitleler, gruplar halinde, büyük bir kısmı da Pierre L'Ermite liderliğinde ilan edilen tarihten önce Mayıs ayından itibaren harekete geçtiler. Yolda kendilerine katılanlarla muazzam bir kalabalığa ulaşan Haçlı güruhu, yola çıktıkları andan itibaren geçtikleri her yerde taşkınlıklara ve yağmaya başladılar. Halkın Haçlı Seferi çerçevesinde aşağıda detayları bulunduğu üzere Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar büyük zarar görmüşlerdir ve Haçlı seferlerinin gerçek yüzünü bu evrede tüm çıplaklığıyla görmek mümkündür.⁶⁴

Aşağıda çeşitli başlıklar altında detayları bulunan olaylara burada kısaca temas etmek yerinde olacaktır. Buna göre Pierre L'Ermite liderliğindeki düzensiz ve büyük bir çoğunluğu askeri vasıftan yoksun geniş kalabalıkların ilk hedefi Yahudiler oldu. Katledilen ve malları gasbedilen Yahudileri, Balkanlar'daki Hristiyan tebaa izledi. Bizans arazisine girdikleri andan itibaren Hristiyanları kadın-çocuk-yaşlı demeden katleden Haçlılar, büyük bir yağma hareketine imza attılar. Bizans imparatorunun yolladığı görevliler tarafından sakinleştirilen güruhun başkente ulaşması da yine gürültülü oldu. Etrafı yağmalamaya ve cinayetlerine burada da devam eden kalabalık Haçlıları, başkent önlerinde tutmak ne mümkün ne de uygun idi. Dolayısıyla Türkler karşısında hiç şansları olmayan bu kalabalığı, Aleksios, karşıya geçirmek için acele etti. Ancak, imparatorun düzenli ordular gelinceye kadar Türklerle savaşa girmemeleri yönündeki ikazını dikkate almayan Haçlılar, bu defa Selçuklu arazisinde bilindik hareketlerine devam ettiler. Nihayet önce Kserigordon

⁶¹ Runciman, I, 92; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 12.

⁶² Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 14; Çok çeşitli tabakalardan türlü kimseler, bazı motivasyonlarla sefere katılmışlardı. Willermus'un ülkelerinden ayrılışlarını dramatize ederek anlattığı bu kimselerin kimi dini duygularla kimisi ise sefere katılma kararı alan arkadaşlarını yalnız bırakmak istemediğinden sefere katılmışlardı. Willermus Tyrensis, 54.

⁶³ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 12.

⁶⁴ Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 43-44.

Kalesinde sonra da Drakon Vadisinde müthiş bir darbe yiyerek etkisiz hale getirildiler. Kılıç artıkları ise bu acı tecrübeden sonra düzenli orduları beklemeye başladı.

1.1. HAÇLILAR VE YAHUDİLER

1.1.1. Halkın Haçlı Seferi ve Yahudiler

Yukarıda belirtildiği üzere araştırmacılar, Haçlı seferlerinin hayata geçirilmesinde çeşitli sebeplerden / itici güçlerden bahsetmektedirler. Tüm propaganda, dini motifler üzerinden kutsal toprakları sözde Müslüman zulmünden kurtarmak üzerine inşa edilse de asıl itici gücün siyasi, askeri ve ekonomik olduğu artık kabul edilen bir gerçektir.⁶⁵ Dolayısıyla Haçlı seferlerinin önemli muhataplarından olan Yahudiler söz konusu olduğunda ileri sürülen sebepleri ve gerçekleri daha dikkatli analiz etmek gerekmektedir. Zira Papa II. Urbanus'un Clermont Konsilinde yaptığı Haçlı seferi çağrısı incelendiğinde papanın halkı bir sefere / yolculuğa ikna etmek için bazı motifleri özellikle kullandığı görülmektedir. Bunlardan din vurgusu ve *öç alma* fikri Yahudileri doğrudan ilgilendirmektedir. Nitekim Batı Avrupa'da hâkim olan feodal düzende toplum, birbirine sıkı bağlarla bağlı ailelerden teşekkül etmekteydi ve bu durum aileler üzerine birbirini koruyup kollama sorumluluğunu yüklemekteydi. Haçlı seferi çağrısında bu toplumsal gerçeği çok ustalıkla kullanan Papa II. Urbanus, ailelere, aile kavramı üzerinden yaklaştı. Papa, topluma şöyle sesleniyordu: *Babalara, oğullara, yeğenlere sesleniyorum; eğer birisi sizin akrabalarınızdan birini vursa, kendi kanınızdan olanın intikamını almaz mıydınız? Efendimizin (Hz. İsa) ve din kardeşlerimizin intikamını almanız daha da gerekli değil mi?*⁶⁶ Görüldüğü üzere Papa Urbanus'un burada doğrudan hedef gösterdiği kesim, Müslümanlardır. Ancak bu öç alma fikri, ilk olarak Yahudiler üzerinde etkisini gösterdi ve Haçlıların ilk kurbanları Yahudiler oldular.

Haçlı seferinin en etkin vaizi olarak bilinen Pierre L'Ermite'in vaazları sonucunda Avrupa'da geniş kalabalıklar galeyana geldiler ve papanın belirlediği hareket gününden önce yollara döküldüler. Pierre L'Ermite liderliğindeki bu düzensiz, başıboş kalabalıklar geçtikleri yerleri yağmalamış, önlerine çıkanları din ve cinsiyet ayrımı yapmadan katletmişlerdi. Haçlı seferi vaazları esnasında Pierre L'Ermite'in Almanya'ya da uğramış olması konumuz bakımından son derece önemlidir. Zira onun Haçlı seferi için vaazlar

⁶⁵ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 1; Değerlendirmeler için bkz. Mehmet Şimşir, "Ortaçağlarda Düzenlenen Haçlı Seferlerinin Gerçek Nedenleri Üzerine Bir Çalışma", **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 45, 2018, 95-120; Koca, "Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları", 15-26.

⁶⁶ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 6.

verdikten sonra Almanya'dan ayrılmasıyla Yahudiler için zorlu bir dönem başlamış ve bu süreç, binlerce Yahudi'nin hayatına mal olmuştur. Dolayısıyla Almanya topraklarında Yahudilerin ilk muhatabı halkın seferine liderlik eden Pierre L'Ermite oldu. Dinsiz bir kavim üzerine sefere giderken başka bir dinsiz kavmi ve peygamberlerinin katillerini geride bırakmak ve bunlara borçlu olmak her ne kadar doğru olmasa da Pierre L'ermite, Haçlıları dizginleyemeyeceğini ima ederek bir bakıma tehdit yollu Yahudilerden büyük paralar koparmayı maslahata daha uygun bulmuştu.⁶⁷

Pierre L'Ermite'in vaazları sonucunda Volkmar, Gottschalk ve Emich de Haçlı seferi rüzgârına kapılarak ordularını hazırlamaya başlamışlardı. Ancak mezkûr kimselerin faaliyetlerinin Haçlı seferinin belirtilen hedefleriyle bir alakası bulunmamakta; başka bir ifadeyle Haçlı seferinin gizli hedeflerini yansıtmaktadır. Bu kimseler üzerinde papanın ölç alma hususuna yaptığı vurgunun daha etkili olduğu derhal teşhis edilmektedir; zira ölç almaya bizzat Hz. İsa'ya zulmetmiş olan Yahudilerden başlanmıştır.⁶⁸ Şu hususu da ifade etmek gerekir ki ilk bakışta burada salt bir dini yönlendirme varmış gibi görünse de Yahudilerin hedef alınmasındaki asıl amaç ekonomik kaygılardır.

Yahudilerin ekonomik durumu Haçlıları fazlasıyla kıskırtmaktaydı. Zira Avrupa'nın önemli ticaret yolları üzerinde yaşayan ve ticareti kontrol eden Yahudiler, ayrıca uluslararası ticarete yön vererek Müslüman ve Hristiyan ülkelerle yapılan ticareti de ellerinde bulundurmaktaydılar. Ancak Haçlıların nefretini asıl harekete geçiren husus, Haçlı seferi hazırlıklarında gün yüzüne çıktı. Almanya'da da ekonomiyi ellerinde bulunduran Yahudiler, yüksek faizlerle Almanlara borç vermişlerdi ve bu durum, şövalye ve asilleri ziyadesiyle rahatsız etmekteydi.⁶⁹

Yahudiler için felaket, Pierre L'Ermite'in Avrupa'dan ayrılışından sonra başladı. Etrafına topladığı geniş kalabalıklarla Spyer'deki Yahudiler üzerine yürüme emri veren Leisingen Kontu Emich'in başlattığı Yahudi katliamı Worms, Mainz ve Köln'de doruk noktasına ulaştı. *En az bir Yahudi öldüren kişinin günahlarının affedileceğine dair Spyer'de yayımlanan bildiri*, Haçlıları daha da saldırgan ve acımasız bir hale getirdi ve

⁶⁷ Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 22-23; Runciman, I, 105.

⁶⁸ Runciman, I, 105; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 46; Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 28.

⁶⁹ Runciman, I, 104-105; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 18; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 46; Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 26-27.

sinagoglara sığınan Yahudiler, topluca katledildiler.⁷⁰ Willermus'un verdiği abartılı rakama göre bu kontların çapulcu orduları yaklaşık 200.000 yaya ve 3.000 atlıdan oluşuyordu.⁷¹

Spyer sonrası Haçlıların durak yeri Worms şehriydi. Haçlı katliamını haber alan halkın bir kısmı Hristiyan olmayı tercih ederken bir kısmı yerli Hristiyanların korumasını talep ederek bunların evlerine; geri kalanlar ise şehrin piskoposunun merhametine sığındı. Ancak ihanet eden yerli Hristiyanlar Haçlılara Yahudilerin saklandıkları yerleri gösterdiler ve neticesinde pek çok Yahudi kılıçtan geçirildi. Piskoposa sığınanların akıbeti de farklı olmadı. Piskoposun evine giren gözü dönmüş Haçlılar, burada da yaklaşık 500 Yahudi'yi katletti.⁷²

20 Mayıs'ta Mainz şehrine ulaşan Haçlılar burada da aynı vahşeti sergilemekten geri durmadılar. Şehrin piskopos ve valisinin himayesine sığınmış olan Yahudiler, topladıkları paraları vererek canlarını kurtaracaklarını ümit etmekteydiler.⁷³ Ancak Hristiyan halk, bu anlaşmayı tanımayarak Yahudilerden bolca altın almış olan Emich idaresindeki Haçlıları şehre aldılar. Piskoposun şehirden kaçmayı tercih etmesinin ardından gözü dönmüş Haçlılarla baş başa kalan Yahudilerden din değiştirmeye razı olanların dışında kimse hayatta bırakılmadı. Mainz şehrinde yaklaşık 1000 kadar Yahudi kılıçtan geçirildi.⁷⁴ Bu çerçevede katledilen Yahudilerin durumunu Albertus şu şekilde tasvir etmiştir:

Bu arada Emich ve askerleri kendi aralarında münazara ettiler ve şafakta saraydaki Yahudilere mızrak ve oklarla saldırdılar; menteşe ve kapıları kırdılar, binlerin güçlü saldırısına boşuna direnmeye çalışan yaklaşık 700 Yahudi'yi öldürdüler. Kadınları da aynı şekilde katlettiler. Yaşı ve cinsiyeti ne olursa olsun küçük çocukları da kılıçlarıyla biçtiler. Hristiyan düşmanların kendilerini ve yaşı cinsiyeti ne olursa olsun küçük çocuklarına karşı ayaklanmasını gören Yahudiler, yoldaşlarına, kadınlarına, çocuklarına, annelerine, bacılarına, birbirlerine düşerek kendi kendilerini öldürdüler. Göğsünde çocuğu olan anneler -o kadar korkunç ki bundan bahsetmek kendi gırtlaklarını keser, başkalarını bıçaklar ve sünnetsizlerin elinde ölmektense kendilerinden birinin elinde ölmeyi tercih ederlerdi.⁷⁵

⁷⁰ Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 23; Runciman, I, 106.

⁷¹ Willermus Tyrensis, 73.

⁷² Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 24; Runciman, I, 107; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 121.

⁷³ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 36.

⁷⁴ Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 24-25; Runciman, I, 107.

⁷⁵ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 36-37; Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 25.

Kont Emich'in bir sonraki durağı olan Köln'de ise kayıplar şehrin piskoposunun girişimiyle nispeten azaltılmıştı. Haçlıların faaliyetlerini haber alan Yahudiler, bölgedeki Hristiyan ahalinin yanına sığınmış veya bölgeden ayrılmıştı. Haziran 1096'da Köln'e saldıran Haçlılar, kimseyi bulamayınca etrafı yağmalayıp tahrip ettiler, sinagogu da yıktılar. Piskopos, kendisine sığınan Yahudileri civara yerleştirmişti; ancak bazı köylüler bunların yerini Haçlılara gösterince bunlar da Haçlıların kılıçlarından kurtulamadılar.⁷⁶

Almanya'da Yahudilere karşı müthiş bir nefret oluşmuştu. Bu noktada Volkmar ve adamlarının Prag'da Yahudileri katlettikten sonra Macaristan'a ulaştıklarını görüyoruz. Ancak onun işi, Almanya'daki kadar kolay olmadı ve burada herhangi bir katliama izin vermeyen Macarların müdahalesinde Volkmar ve adamları adeta imha edildi. Bizzat seferin lideri Volkmar'ın akıbeti de öğrenilemedi.⁷⁷

Pierre L'Ermite'in Bizans üzerinden Anadolu'ya varmasından kısa bir süre sonra Gottschalk adında bir rahip de Almanya'da Haçlı seferinin fitilini ateşleyenlerden biri olmuştu. Gottschalk topladığı 15.000 kişilik ordusu ile Ren ve Bavyera bölgesinden başlamak üzere önlerine gelen Yahudileri öldürerek Macaristan'a kadar ulaştı. Ancak Alman Haçlıları, Macar kralının emriyle dostane bir şekilde karşılanıp, gerekli ihtiyaç malzemelerinin temin edilmesine rağmen her zamanki barbarlıklarını sergileyerek pazarları yağmalamış ve birçok kişiyi kılıçtan geçirmişlerdi. Nihayet Haçlı seferine herhangi bir katkısı olmayan bu gruplar da Macarlar tarafından imha edildi.⁷⁸

Gottschalk'ın hemen ardından Macar topraklarına ulaşan Emich'in ordusu daha dehşet vericiydi. Ancak tüm tehde rağmen Macar kralı, Emich'in isteklerine boyun eğmedi. Emich, Yahudilere yaptıklarıyla kötü bir şöhret kazanmıştı fakat Macar kralı bundan etkilenmedi ve üzerine yolladığı ordu ile bunları kılıçtan geçirdi. Emich ve bazı yakın adamları kaçarak kurtulmayı başardılarsa⁷⁹ da Almanların Haçlı seferindeki imajları fena halde yara aldı. Daha önce Yahudileri acımasızca katletmiş olan Thomas von Feria, Clarembald von Vandeuil, Marangoz Wilhelm ve Kont Herrmann gibi kimseler ise Filistin'e doğru yola çıktılar.⁸⁰

⁷⁶ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 36; Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 26; Runciman, I, 108.

⁷⁷ Runciman, I, 108.

⁷⁸ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 33-35; Willermus Tyrensis, 70-71; Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 23; Runciman, I, 108-109.

⁷⁹ Willermus Tyrensis, 73-74.

⁸⁰ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 37-39; Willermus Tyrensis, 72.

Yahudi kırımını, Halkın Haçlı Seferiyle sınırlı değildi. En azından sınırlı kalmayarak daha kötü sahneler ortaya çıkabilirdi. Zira Birinci Haçlı Seferinin en önemli siyasi figürlerinden Godefroi, İsa'nın öcünü alacağını ilan ederek Avrupa'da Yahudi bırakmayacağını dile getirmişti. Ancak Alman imparatorunun Yahudilere verdiği güvence karşısında geri adım atmak zorunda kaldı. Kontun salt dini bir duyguyla hareket ettiğini iddia etmek zor görünmektedir. Zira Alman imparatoruyla çatışmayı göze alamaması ihtimalini de gözden kaçırmadan onun asıl amacının ekonomik olduğunu söylemek mümkündür. Kontun Yahudileri korkutmak suretiyle 1000 gümüş sikke elde etmiş olması bu iddiayı güçlendirmektedir.⁸¹

1.1.2. Haçlıların Kudüs'ü İşgali ve Yahudiler

Haçlı seferini Yahudi katliamıyla başlatan Haçlılar, Kudüs'ü işgallerinde de Yahudileri katletmekten geri durmadılar. Hatta Haçlıların nazarında Yahudiler, Müslümanların işbirlikçileri olduğundan aynı vahşet onlara da uygulandı. Kudüs düşüncesi Yahudiler, dokunmayacakları ümidiyle sinagoglara sığınmışlardı. Ancak gözü dönmüş Haçlılar, Müslümanlar tarafından şehirde bırakıldıkları, dolayısıyla onlara yardım ettikleri gerekçesiyle sinagoglara sığınmış olan Yahudileri diri diri yaktılar.⁸² Sokaklara dağılan Haçlılar, önlerine çıkan herkesi herhangi bir ayırım yapmadan katlediyorlardı; bu çerçevede sinagoglara sığınamamış olan Yahudilerin de katledildiği ve işgal esnasında Kudüs'te Yahudi bırakılmadığı anlaşılmaktadır.⁸³ Zira İslam kaynaklarının kaydına göre Kudüs'ten bir avuç insan kurtulmayı başarmıştı ki bunlar da aşağıda değinileceği üzere Davud Kulesi'ne sığınan şehrin valisi ve etrafındakiler idi.

1.2. HAÇLILAR VE HRİSTİYANLAR

1.2.1. Halkın Haçlı Seferi ve Bizans

Haçlı seferlerinin başlamasında Batıdan ücretli asker talep etmekle büyük kalabalıkların yola çıkarılması sonucu belirgin bir rol oynadığı görülen Bizans, seferlerden en büyük zararı gören kesimlerin de başında gelmektedir. Zira Halkın Haçlı Seferinde Yahudiler sonrasındaki muhatap, Bizans tebaası olmuş ve orduların başkente ulaşmasıyla da zaten iyi seyretmeyen ilişkiler ağır yara almıştır. Batıyı bir Haçlı seferine çağırılmayan Bizans imparatoru, büyük kalabalıkların hareketini haber alınca derhal önlem almaya

⁸¹ Runciman, I, 105-106. Kaleli, "Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa'da Antisemitizm (1096-1190)", 26.

⁸² İbn Kalânîsi, 6; Azîmî, 37; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 56.

⁸³ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 56.

girişmişti. Nitekim engel olamayacağı bir organizasyondan kendi namına yararlanmak siyaseti geliştiren Aleksios, hem Latinlere güvenmiyor, hem de bunların başkente ulaşmasını siyasi-askeri açıdan sakıncalı buluyordu. Gerçekten de pek güven telkin etmeyen Latinlerin de Bizans'a bakış açıları gayet düşmanca idi. Hatta imparatorun kızı Anna Komnena, Latinlerin güvenilmez yapılarını dile getirdikten başka niyetlerinin pek de halis olmadığını belirtmiş⁸⁴ ve kendisi göremese de bu öngörüsünde ne kadar haklı olduğu 1204 yılında ortaya çıkmıştı. İşte Haçlı Seferleri ve Latin-Bizans ilişkileri böyle bir atmosferde başlamıştı.

Anna Komnena'nın kaydına göre Aleksios, Balkanlarda Avlonya ve Draç bölgelerine yetenekli komutanlarını yollayarak, bunlara hem saldırı ve yağma halinde müdahale etmelerini hem de genel olarak Haçlıları göz hapsinde bulundurmalarını emretmişti.⁸⁵ Zira Bizans, Haçlılara karşı ilk sınavını Balkanlarda, halk ordularına karşı verecek; bazı zararlara uğrasa da genel olarak burada ortaya çıkan krizi başarıyla yönetecektir. Gerek Pierre L'Ermite liderliğinde, gerekse münferit hareket eden ve *çekirge sürülerini* andıran yağmacı Haçlı güruhu, Bizans arazisinde karakterlerini belli ettiler ve burada yaşanan olaylar, Bizans ile Latinler arasında onarılmaz hasarların başlangıcı oldu. Haçlıları kontrol etmekle görevlendirilen Niketas, halkın ordusunu beklemeden yola çıkan Gautier ve yanındaki birkaç bin kişiye Belgrad'da elinden gelen kolaylığı sağlamış ve erzak teminine itina göstermişti. Ancak hasadın henüz toplanmamış olması nedeniyle valinin de yapacağı bir şey yoktu ve bu durum, olayların başlamasına neden oldu. Fransızları komuta eden Gautier'in şehir garnizonundan yiyecek istemesi ve halkın daha fazlasını verememesi üzerine Haçlılar etrafi yağmalamaya, evleri soymaya başlamış; Bizans kuvvetlerinin müdahalesi ile Fransızların çoğu kılıçtan geçirilmişti. Hatta ceza olarak bazı askerlerin elbiseleri alınarak çıplak bir şekilde Belgrad'a yollanmış; bir kısmı ise kiliselere doldurularak diri diri yakılmıştı. Nihayet Niketas'ın kontrolünde, gücü kırılan Gautier ve adamları İstanbul'a ulaştırıldılar.⁸⁶

Gautier'in ardından 20 Nisan'da yola çıkan Pierre L'Ermite ve kitlesi, ulaştıkları Macaristan'da Kral Koloman tarafından iyi niyetle karşılanmıştı. Ordu, 20 Haziran'da

⁸⁴ Anna Komnena, 302-303; Kaleli, **Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, 189.

⁸⁵ Anna Komnena, 305.

⁸⁶ Runciman, I, 96-97; Albertus, Macaristan ve Belgrad topraklarında yaşananları anlatırken Haçlıların çıkardıkları taşkınlıkları tamamen göz ardı etmiştir. Müellife göre, Haçlı ordusu Macaristan'dan geçerken bölgede herhangi bir anlaşmazlık yaşanmamıştı; buna karşılık Belgrad'da meydana gelen talihsizliklerin sorumlusu ise Haçlılar değil yerli halk ve idarecilerdi. Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 17-18.

Semlin'e ulaştığında olaylar patlak verdi ve bundan sonra gelişen olaylarda L'Ermite de insanlar üzerindeki kontrolünü kaybetti. Zira Haçlılar Semlin'de Hristiyan kardeşlerini katletmeye ve soymaya devam ettiler. Burada bir ayakkabı alışverişinde yaşanan anlaşmazlık, iyice büyümüş ve bu çerçevede Haçlılar 4.000 civarında Macar'ı katlederek etrafı yağmalamışlardır.⁸⁷ Şehrin iç kalesini ele geçirmeyi de başaran Haçlılar, etrafı ateşler içinde bıraktılar. Bu olaylar çerçevesinde duruma müdahale eden Bizans birliklerinin pek çok Haçlıyı katlettiği veya esir aldığı da görülmektedir. Niş'te olaylar yatışmış gibi görünmekteydi; ancak Haçlılar Sofya'ya doğru harekete geçtiklerinde daha önceki münferit bir kavgayı bahane eden bazı Almanlar, nehir kenarındaki yel değirmenlerine saldırarak ateşe verdiler. Duruma Niketas'ın müdahalesi, olayları kontrolden çıkardı. Bu esnada Pierre L'Ermite, orduyu kontrol altına almaya çalışıyordu. Ancak şehre saldırıya geçen Haçlılara Niketas'ın sert müdahalesi Haçlıların çok fazla kayıp vermesine neden oldu. Bu felaketin ardından Haçlılar, 12 Temmuz'da Sofya'ya ulaştılar. Bizans birlikleri tarafından iyice hırpalanan Haçlıların bundan sonraki yürüyüşleri genelde sorunsuz geçti. Toparlayacak olursak olaylı bir yolculukla Balkanları kat ederek nihayet 1 Ağustos 1096 tarihinde İstanbul'a ulaşan Haçlılar, geçtikleri yerlerde Katolik-Ortodoks ayrımı yapmadan önlerine çıkan herkesi katlettiler ve kendilerine yakışanı sergilediler.⁸⁸

İstanbul'a ulaşan Haçlılar, şehrin refahı ve zenginliği karşısında adeta akıllarını yitirdiler.⁸⁹ Bunun farkında olan Aleksios, tedirgin olmuş ve şehre girmelerine izin vermediği Haçlıların surların dışında ikamet etmelerini istemiştir. Aleksios, düzenli Haçlı ordularının gelişine kadar beklenmesi taraftarıydı; ancak Haçlılar onu buna pişman ettiler. Şehrin varoşlarına dağılan Haçlılar, etrafı yağmalamaya ve kiliseleri soymaya başladılar. Hatta kaynakların kaydına göre kiliselerin çatılarındaki kurşunları sökerek tekrar Bizanslılara satıyorlardı.⁹⁰ Nihayet Haçlıları başkent yakınlarında tutmanın ne kadar tehlikeli olduğunu gören Aleksios, onları Anadolu yakasına geçirdi ve yeni gelen askeri vasfı yüksek Haçlı ordularına karşı önlemler almaya başladı.

1.2.2. Düzenli Haçlı Orduları ve Bizans

Düzensiz ve disiplinden yoksun kalabalık kitlelerin ardından asiller komutasında düzenli Haçlı orduları hazırlıklarını tamamlayarak harekete geçmeye başladılar. Değişik

⁸⁷ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 19-22; Runciman, I, 97-98.

⁸⁸ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 22-26; Runciman, I, 98-100.

⁸⁹ Fulcherius Carnotensis, 63.

⁹⁰ Anonim Haçlı Tarihi, 52; Peter Tudebodus, 61.

zamanlarda ve farklı güzergâhlardan yolculuklarına başlayan ordulara Fransa kralının kardeşi Vermandois Kontu Hugue, Lorraine Dükü Godefroi, Norman Kontu Bohemond, Provence Kontu Raymond, papanın temsilcisi Piskopos Adhemar, Fatih William'ın oğlu Normandia Dükü Robert, onun eniştesi Blois Kontu Stephan ve Flandre Kontu Robert liderlik etmekteydi.⁹¹

Halkın Haçlı Seferi esnasında yaşanan olumsuzluklar bir yana Bizans'ın asillerle ilişkileri de kötü başlamıştır diyebiliriz. Nitekim İstanbul'a ilk ulaşan lider olan Vermandois Kontu Hugue, Bulgaristan üzerinden gerçekleştirdiği yolculuğunda Bizans görevlileri tarafından pek de dostça karşılanmamıştı.⁹²

Düzenli orduların hareketi Aleksios'un keyfini iyice kaçırmıştı. Her ne kadar imparator, gerekli önlemleri alarak Haçlıların yiyecek sıkıntısı yaşamamasına, dolayısıyla taşkınlıklarının önünü almaya çalışmışsa da Haçlılar başkente ulaştıklarında olayların nasıl gelişeceği endişesini üzerinden atamıyordu. Balkanlar'da imparatorun görevlendirdiği birlikler gerekli önlemleri aldıklarından ve Haçlı orduları gerçek liderler komutasında hareket ettiklerinden düzenli orduların İstanbul'a kadarki yolculukları genel olarak sorunsuz oldu denilebilir.⁹³

Kalabalık Haçlı ordularını başkent önlerinde uzun süre tutmak pek tehlikeli idi. Zira Haçlılar, şehrin varoşlarını yağmalamaya başlamışlardı bile. İmparatorla yaşanan anlaşmazlık sonucunda Godefroi'nin liderliğindeki Haçlı ordusu, ilk olarak ikamet ettikleri Pera'daki yerleri yaktı ve yağmaladı, daha sonra ise Blakhernai Sarayı ve çevresini yaktılar.⁹⁴ Albertus'un ifadesi ile *Haçlılar Konstantinopolis halkı için onarılmaz bir hasar vererek darmaduman ettiler*. Haçlılar, altı gün boyunca, yardıma geldiklerini iddia ettikleri Hristiyan kardeşlerinin başkentini ve çevresini yağmaladı.⁹⁵ Buna karşın imparator, kendi arzusu hilafına gelişen Haçlı seferinden azami ölçüde yararlanmak ve Haçlılar üzerinde otoritesini tesis etmek istiyordu.⁹⁶ Bu nedenle ordular, Anadolu yakasına geçirilmeden önce Aleksios, Haçlı liderlerinden vasallık yemini alma yoluna gitti. Bu yemini etmek konusunda en çok ayak direyen Godefroi olurken Raymond, yemin yerine imparatora sadık kalacağına sözünü vermekle yetinmiş; Bohemond gibiler ise vasallık konusunda sorun

⁹¹ Willermus Tyrensis, 56; Fulcherius Carnotensis, 56-58; Anonim Haçlı Tarihi, 55-56; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 40; Urfalı Mateos, 188-189.

⁹² Anna Komnena, 308-309; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 45.

⁹³ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 40-47.

⁹⁴ Runciman, I, 116.

⁹⁵ Albertus Aquensis (çev. Geyik), 48-49; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 153-155.

⁹⁶ Runciman, I, 131; Kaleli, **Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, 191; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 69.

çıkarmamışlardır. Norman reisi Bohemond'un yeğeni Tankred yemin etmeyerek gizlice karşıya geçmiş⁹⁷ fakat o da İznik'in teslimi sonrasında bu vasallığı kabul etmek zorunda kalmıştır.⁹⁸ Yapılan anlaşmaya göre *vaktiyle Rum Devletine ait olup da şimdi kendisinin (Godefroi kast ediliyor) (bugünkü işgalcilerinden) ele geçireceği tüm kentleri, ülkeleri ya da kaleleri imparatorun bu iş için göndereceği yüksek rütbeli subaya teslim edecekti.*⁹⁹

Vasallık anlaşması ve gelişen olayların bu çerçevede değerlendirilmesi zaten çok kırılğan olan Haçlı-Bizans ilişkilerini temelinden sarsmıştır. Haçlı bakış açısından Tanrının ordusu üzerinde oluşturulan Bizans hâkimiyeti utanç vericiydi. Doğu-Batı kiliseleri arasındaki dini kavga, bu nedenle daha da derinleşmiş görünmektedir.¹⁰⁰ Bizans bakış açısını gözler önüne seren Anna Komnena ise olaylara bambaşka bir cepheden yaklaşmaktadır. Yazarın kaydına göre Haçlıların gerçek niyeti en başından beri imparatorluğu ele geçirmek ve zenginliklerine sahip olmaktı. Dolayısıyla bu yemini almak, Bizans'ın daha sonraki gelişmelerde yasal bir zemin temin etmesi bakımından hayati öneme sahipti. Ancak Anna Komnena, bu konudaki ümitsizliğini Bohemond'u gördüğünde dile getirmişti. Haçlı seferi öncesinde Bizans ile uzun yıllar değişken sonuçlu savaşlar vermiş olan Bohemond'un vasallık yeminini kolayca etmiş olmasını zaten sözünde durmaya niyetinin hiçbir zaman olmadığına bağlayan Anna Komnena'nın¹⁰¹ haklılığı, Haçlıların Antakya'yı işgalleriyle hakikat bulacaktır. Tüm bunlar da Haçlıların alçaltıcı buldukları tabiiyet konusunda Aleksios'un ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

Yapılan anlaşma sonrasında Anadolu'ya geçirilen Haçlıların ilk hedefi Türkiye Selçuklu başkenti İznik oldu. Aşağıda detayları bulunduğu üzere Danişmendlilerin (1080-1178) elinde bulunan Malatya'yı kuşatmakta olan Sultan I. Kılıç Arslan, başkentini kurtarmak üzere derhal dönmüşse de Haçlı kuşatmasını yarmayı başaramamıştır. Artık hiç ümitleri kalmayan şehir halkı, Haçlılardan Bizans imparatorunun temsilcilerine teslim olmayı tercih ettiler. Bu da Haçlıların, şehri gönüllerince yağmalayamaması anlamına gelmektedir.

⁹⁷ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 53.

⁹⁸ Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, 75, 92; Runciman, I, 116-117; Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 23-24; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginc Olayları**, 169.

⁹⁹ Anna Komnena, 317; Anonim Haçlı Tarihi, 63-65; Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 24; İbn Kalânisî ve Azîmî, kısa kayıtlarında Bizans imparatoru ile çatışan Haçlıların *ele geçirecekleri ilk müstahkem mevkiî teslim etmeye* söz verdiklerini belirtmektedirler. İbn Kalânisî, burada İznik'i kaset etmektedir. İbn Kalânisî, 2; Azîmî, 36.

¹⁰⁰ Şerif Baştav, "Bizans ve Haçlı Seferleri", **UHSS, (23-25 Haziran 1997)**, TTK, Ankara 1999, 61; Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, 91-92.

¹⁰¹ Anna Komnena, 322-323.

1.2.3. Haçlıların Urfa'yı Zaptı (10 Mart 1098)

Doğu Hristiyanları, Haçlıları bir kurtarıcı olarak görüyordu. Hâlbuki Ermeni, Süryani ve Yakubi gibi Doğu Hristiyanlığına dâhil olanlar, İslam hâkimiyeti altında yaşamlarını rahat ve özgür bir biçimde devam ettirebiliyorlardı. Ancak bunlar, Haçlıların gelişiyle Türk hâkimiyetinden tamamen kurtulma hayaline kapıldılar;¹⁰² fakat bu kurtarıcıların kendilerine yardımlarının ne anlama geldiğini daha sonra acı bir şekilde tecrübe edeceklerdi. Melikşah döneminde Selçuklu hâkimiyetine dâhil edilen Urfa'da yaşananlar, aynı zamanda Haçlı zihniyetinin de açıkça dışavurumunu ifade etmektedir. Şehrin hâkimiyetini Melikşah sonrası yaşanan kargaşada 1095 yılında ele geçirmiş bulunan Ermeni Thoros'un¹⁰³ Haçlılarla işbirliği yapmak konusunda herhangi bir gayretinden bahsedilmemektedir. Aksine Thoros'un hâkimiyetinden memnun olmayan ve Haçlıları yardıma çağırarak hususunda ısrarcı olan şehir halkının baskılarıyla Thoros'un istemeyerek Antakya'ya yaklaşmakta olan Haçlılardan yardım istediği anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Willermus ise *düşmanlarına karşı halkını koruyamayan* Thoros'un yönetiminden memnun olmayan Urfa halkının bir elçilik heyeti göndererek Baudouin'i şehre davet ettiklerini bildirmektedir.¹⁰⁵

Ermeniler, kısa süre içerisinde bu davetlerine pişman olacaklardır. Zira ana Haçlı ordusundan ayrılarak Urfa'ya gelen Baudouin'in amacı Türklere karşı Ermenileri himaye etmekten ziyade burada bağımsız bir *Latin Devleti* kurmaktı. Hatta onun henüz Selçuklu topraklarındayken Bagrat adlı bir Ermeni ile temasa geçtiği ve Ermeniler hakkında bilgi aldığı da bilinmektedir. Daima Baudouin'i bir kahraman olarak göstermeye gayret eden ve Urfa'da yaşananlarda suçsuz olduğunu kanıtlamaya çalışan Willermus Tyrensis, hilekâr olarak addettiği Bagrat ile Baudouin'in İznik dolaylarında tanıştığını ve bu adamın Baudouin'i sürekli doğuya doğru sefere çıkmaya teşvik ettiğini bildirmektedir. Dolayısıyla Haçlı liderlerinin hedefi Doğulu Hristiyan kardeşlerine yardımdan ziyade elde edecekleri olduğundan Baudouin, Urfa ile erken dönemlerden itibaren ilgilenmeye başlamış; Urfa'dan gelen davet ise onun işlerini kolaylaştırmıştır.¹⁰⁶

¹⁰² Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 71; Mehmet Ersan, "Ermenilerin Nazarında Haçlılar", **Tarihte Ermeniler ve Türkler**, II, TTK, Ankara 2014, 203.

¹⁰³ Urfalı Mateos, 183-184; Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, TTK, Ankara 2007, 53; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 71.

¹⁰⁴ Anonim Süryani Vakayinamesi, 10-11;

¹⁰⁵ Willermus Tyrensis, 155-156; Urfalı Mateos da Thoros'un Urfa'yı Müslümanlara karşı koruyamadığı için Baudouin'den yardım istediğini, şehre bizzat davet ettiğini ve kendisini büyük bir sevinçle karşıladığını yazmaktadır. Urfalı Mateos, 194; krş. Fulcherius Carnotensis, 73; Anonim Süryani Vakayinamesi, 10.

¹⁰⁶ Willermus Tyrensis, 153-154. Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, I, TTK, Ankara 1990, 4-6.

Urfa'dan gelen bu davet üzerine seksen atlı birlikle¹⁰⁷ bölgeye yönelen Baudouin, ilk olarak Tell-Başır'ı ve Ravendan Kalesini ele geçirdi.¹⁰⁸ Şubat 1098'de Urfa'ya ulaşan Baudouin'i Ermeniler, kendilerini Türk yönetiminden kurtaracağına ve bağımsızlık vereceğine inandıkları için büyük bir sevinçle karşıladılar.¹⁰⁹ Bundan sonraki gelişmelerde iki önemli husus öne çıkmaktadır: birincisi Baudouin'in Thoros tarafından halef tayin edilmesi, ikincisi ise Urfa'nın hâkimiyetini ele geçirmesi. Haçlıların gelişinden kısa bir süre sonra Thoros'tan hoşlanmayan şehir halkının Baudouin'e meylinin ortaya çıktığı ve nihayet Thoros'un Baudiouin'i manevi oğul olarak kabullenerek halefi tayin ettiği görülmektedir.¹¹⁰ Kısa süre içinde çıkarlar ve beklentiler Ermeni Thoros ile Baudouin'i karşı karşıya getirmiştir.

Baudiouin'in faaliyetlerini haklı çıkarmaya çalışan Willermus, olaya farklı bir boyuttan bakmaktadır ve Thoros ile Baudouin'in aralarının açılmasını şu şekilde aktarmaktadır:

[Thoros.] Baudouin ile yaptığı anlaşmadan caymanın yollarını aramaya başladı. Vali, onu sağ olduğu müddetçe şehrin bütün gelirlerinden eşit paya, ancak o öldükten sonra tamamına sahip olmak şartıyla şehre davet etmişti. Şimdi ise sözünü söyle değiştirdi: Balduin şehri ve halkını Türklere karşı korumak istiyorsa, emeğinin karşılığı olarak tahmini ucuz tarifeye göre yıllık bir ücret alacaktır.¹¹¹

Şüphesiz Thoros ile Baudouin'in karşı karşıya gelmesinde halkın etkisi kadar Baudouin'in hedeflerinin de etkisi bulunmaktadır. Zira Urfa halkının konda meyli ve sevgisinden rahatsız olan Thoros, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere kendi otoritesini korumak ve Urfa'nın idaresini kaptırmamak için ona, kendisine bağlı komutanlık teklifinde bulunmuştu, fakat bu teklifi bir krallık hayali kuran Baudiouin yeterli bulmamıştı.¹¹² Halkının baskısı karşısında direnemeyen Thoros, istemeyerek ve

¹⁰⁷ Willermus Tyrensis, 156; Fulcherius Carnotensis, 74; Urfalı Mateos bu sayıyı 60 atlı; Albertus ise 200 süvari olarak vermektedir. Urfalı Mateos, 194, Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 87.

¹⁰⁸ Urfalı Mateos, 193; Ayrıca Fulcherius, Baudouin'in Tell-Başır'da halk tarafından büyük bir sevinçle karşılandığını ve halkın barış içinde teslim oldukları kaydetmektedir. Fulcherius Carnotensis, 73; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, 14.

¹⁰⁹ Fulcherius Carnotensis, 75; Urfalı Mateos, 194; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 87; Ermenilerin Haçlı seferleri öncesinde Papalık ile iletişime geçtikleri ancak herhangi bir somut gelişmenin yaşanmadığı da bilinmektedir. Bkz. Mehmet Çog, "Haçlı Seferlerinde Ermeni Kilisesi-Papalık Dini Münasebetleri", **Tarih Okulu Dergisi**, 9, (25), 2016, 182-184; Zeynep İnan, "I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Latin İlişkileri", **Tarihte Ermeniler ve Türkler**, II, TTK, Ankara 2014, 214. Bu defa Haçlı orduları Anadolu yolculuklarını sürdürürken Ermeniler onlarla bağlantı kurmak için acele etmişlerdi.

¹¹⁰ Fulcherius Carnotensis, 74.

¹¹¹ Willermus Tyrensis, 157.

¹¹² Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 88; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, 26-27.

büyük bir endişeyle Baudiouin'e verdiği sözleri tutmayı taahhüt etmek ve onu manevi oğul olarak tayin etmek zorunda kaldı.¹¹³

Haçlıların doğuya gelmesiyle beraber, Müslüman hâkimiyetinden kurtulmak isteyen Urfa yakınlarındaki Samsat ve Suruç şehrinin halkı, gönderdikleri elçiler vasıtasıyla Baudiouin'i bölgeye davet ettiler. Bu sırada Samsat şehrinin hâkimi Artuklu Balduk Gazi, Suruç şehrinin hâkimi ise Artuklu Belek Gazi (1094-1124) idi. Haçlılardan aldıkları destekle isyan eden Samsat halkı, şehrin valisini önce oklarla delik deşik etti, sonra da kafasını keserek şehrin idaresi ve tüm hazinelerini Baudiouin'e teslim ettiler. Samsat'ı kaybeden Artuklu Balduk Gazi, şehri 10.000 altına Baudiouin'e satmayı teklif etmişti. Bu teklif Haçlı lideri tarafından kabul edildi ve şehrin idaresini tamamen ele geçirdi.¹¹⁴ Haçlılar Samsat'tan Til'e kadar olan bölgede büyük bir katliam yaptı ve 1.000 kişiyi kılıçtan geçirdi.¹¹⁵ Haçlı kuşatması karşısında direnemeyeceğini anlayan Suruç ise canlarının bağışlanması karşılığında kaleyi Baudiouin'e teslim ettiler.¹¹⁶

Baudiouin ve Urfa halkının anlaşarak Thoros'u katlettiğini kabul eden Urfalı Mateos, Baudiouin ile Thoros'un aralarının açılmasını ve Thoros'un öldürülmesini özetle şu şekilde değerlendirmektedir:

Kont Baudoin Urfa'ya geldiği vakit, bazı hilekâr ve hain adamlar, Thoros'u öldürmek üzere onunla ittifak ettiler. Bu işte birleşmiş olan kırk kişi, geceleyin kont Baudoin'in yanına giderek fena niyetlerine iştirak ettiği takdirde Urfa'yı ona vereceklerini vadettiler. Baudoin, onların planına razı oldu. Hainler karnavalın beşinci haftasında, şehrin bir kalabalık Thoros'a karşı ayaklandılar ve Pazar günü ona bağlı bulunan ileri gelenlerin evlerini yağma ettiler ve yukarı kaleyi ele geçirdiler. Ertesi gün son derece müşkül bir vaziyet içine düşmüş olan Thoros, onlara haber gönderip canına kıymayacaklarına yemin ettikleri takdirde, kaleyi ve şehri kendilerine vereceğini, kendisinin de Malatya'ya gideceğini söyledi. Kont Baudoin kilisede ona hiçbir fenalık yapmayacağına yemin etti. Bu yeminden sonra Thoros kaleyi Baudoin'e teslim etti. Fakat halk ellerinde kılıç ve sopalar olduğu halde, Thoros üzerine hücum edip, onu suru üstünden halkın içine düşürdüler. Onlar da onun üzerine atılıp kılıç darbeleriyle delik deşik ettiler ve feci bir surette öldürdüler. Sonra da yeminlerini inkâr eden bu adamlar

¹¹³ Willermus Tyrensis, 157; Urfalı Mateos, 194; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 88; Anonim Süryani müellifi, Thoros'un Baudouin'in şehre gelmesinden hoşnut olmadığını ancak memnunmuş gibi davrandığını kaydetmektedir. Anonim Süryani Vakayinamesi, 10-11.

¹¹⁴ Willermus Tyrensis, 158-159; Urfalı Mateos burada Willermus'tan ayrılarak, Baudouin'i Samsat kuşatmasına Thoros'un gönderdiğini yazmaktadır. Suruç şehrinin alınması konusunda ise herhangi bir bilgi vermemektedir. Urfalı Mateos, 194.

¹¹⁵ Urfalı Mateos, 194.

¹¹⁶ Willermus Tyrensis, 160; Samsat ve Suruç'un zaptı hakkında bkz. Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, 44-48.

Thoros'un ölüsünün ayaklarına ip bağlayarak onu tahkir etmek üzere şehrin sokaklarında sürüklediler.¹¹⁷

Anonim Süryani Vakayinamesinde olaylar biraz daha farklı anlatılmakta ve eserde bir bakıma Baudouin'in suçsuzluğuna vurgu yapılmaktadır. Yazarın kaydına göre;

Baldwin'le Franklar bir süre Urhoy'da kalınca, bazı kötü kentliler, Franklar'la Teodor'un arasını bozmaya çalıştılar. Kötülük yüreklerine o kadar doldu ki, valiyi öldürüp Franklar'ın onların yönetmesini istediler. Bu işi, Frankları sevdiklerinden değil, ama Teodor'u sevmediklerinden, yapmaya kalktılar. Birbirlerini kışkırtarak vahşi hayvanlar gibi saldırdılar. Büyük bir kalabalık topladılar. Şiddetli bir gürültüyle kaleden, su kaynağının başına indiler. Kalabalığın karşısına çıkınca ona doğru koştular. O vakit Teodor önlerinden kaçarak kentin doğu kapısının üstüne yaptırdığı alt kaleye sığındı. Bu kaleye de saldırdılar. O vakit karısı ve çocukları ile sefalet içinde bırakmamalarını halktan istedi. Ant içerek söz verdiler. O zaman kale kapısını açtı. Halk ona verdiği sözü tutmadı ve aldattılar. Onu dövdüler, ipe bağladılar, çırılçıplak bir tek apış beziyle kente bakan kaleden indirdiler."¹¹⁸

Yazarın bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Haçlılar, hem kentin yönetimini ele geçirip Thoros'un ölümüne neden olmuş hem de yaşananların sorumlusu olarak halkı göstermiştir. Burada müellifin Urfa halkına *vahşi hayvanlar gibi* hakaretvary bir ifade kullanması da dikkate değer bir noktadır.

Fulcherius Carnotensis ve Albertus da Urfa halkının Thoros'u öldürmek için plan yaptıklarını, Haçlıların bunu çok sonradan öğrendiklerini ve Baudouin'in bu planı engelleyemediği için çok üzgün olduğunu vurgulayarak Anonim Süryani Vakayinamesi gibi Baudouin'i suçsuz göstermeye çalışmaktadır.¹¹⁹

Urfa'da bir kontluk kuran Haçlılar, Antakya'ya yardıma gelen Kürboğa komutasındaki 100.000 kişilik bir ordu tarafından kuşatılmıştı. Kürboğa, bu kuşatmanın bir sonuca ulaşmayacağını anladığından kuşatmayı kaldırmış ve ordu, Antakya'ya yönelmişti.¹²⁰ Şehirde otoritesini tesis eden ve Taphnuz adında zengin bir Ermeni beyinin

¹¹⁷ Urfalı Mateos, 194-195.

¹¹⁸ Anonim Süryani Vakayinamesi, 11; krş. Urfalı Mateos, 195; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 89-90.

¹¹⁹ Fulcherius Carnotensis, 75; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 89; Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, 54-55.

¹²⁰ Urfalı Mateos, 196; Fulcherius Carnotensis, 85; Anonim Süryani Vakayinamesi, 12; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, 41-44; Runciman, I, 177; Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, 184-185; Gürhan Bahadır, **Antakya Haçlı Prenslığı (1098-1126)**, Pegem Akademi Yay., Ankara 2013, 36; Albertus ve Willermus Kürboğa'nın ordusunun sayısını 200.000 kişi olarak vermektedirler. Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 12; Willermus Tyrensis, 213-214.

kızıyla evlenerek¹²¹ durumunu biraz daha güçlendiren Baudouin, çok geçmeden Urfa halkına sırtını döndü; önce Ermenileri yönetimden uzaklaştırdı, sonra da onlara ait topraklara el koyarak ağır vergiler tahsis etti. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Ermeniler, Haçlıların kendilerine yardımdan ziyade siyasi-ekonomik amaçları doğrultusunda doğuya gelmiş olduklarını anlamışlardır. Mevcut tabloya göre Ermeniler, hâkimiyetinden kurtulmak istedikleri Müslümanlara muhtaç duruma düşmüşlerdi. Nitekim Türklerden de yardım isteyerek Baudiouin'e bir suikast tertip ettiler; ancak suikastçılardan birinin haber vermesiyle durum ifşa oldu (26 Aralık 1098).¹²²

Bu başarısız suikast girişimi, Ermeniler için felaketin başlangıcı oldu. Baudouin, ele geçirdiği suikastçıların mallarına el koydu, gözlerini oydu, ellerini, ayaklarını ve burunlarını keserek şehirden kovdu.¹²³ Bu arada pek çoğu da kılıçtan geçirilmişti. Bu olay sonrasında Ermeniler, siyasi ve dini yönden baskı altına alındılar. Artık halkın tek isteği Haçlı zulmünden kurtulmak idi ve bu amaçla sık sık Türklerle ittifak kurmanın yollarını aradılar. Ancak Ermenilerin kendi imkânlarıyla veya Türk yardımı alarak giriştikleri her karşı hareket, onların Haçlı zulmünü daha yakinen tatmalarına neden oldu.

1.2.4. Haçlıların Kudüs'ü İşgali ve Doğu Hristiyanları

Doğulu din kardeşlerine yardımı dillerinden düşürmeyen Haçlılar, Urfa ve Antakya'da birer siyasi teşekkül ortaya çıkararak gerçek niyetlerini dışa vurmuşlardı. Avrupa'dan yola çıktıklarından beri Balkanlar'da ve Anadolu'da Doğulu Hristiyan kardeşleri de dâhil olmak üzere karşılarına çıkan herkesi katleden Haçlılar, Kudüs'ü işgalleri esnasında da pek çok Hristiyan'ı telef etmişlerdi. Kudüs'ü ele geçiren ve yağmalayan Haçlılar, yerli Hristiyanları pek çabuk gözden çıkardılar. Antakya'da olduğu gibi Kudüs'te de Ortodoks Kilisesi derhal Katolik Kilisesine çevrildi. Hatta yerli Hristiyanların, Hristiyanlığın tüm mezheplerine açık olan Kutsal Mezar Kilisesi'nde ibadet etmelerini dahi yasaklandı. Raimundus'un ifadesine göre Kudüs'te Hristiyanlara kutsal haçın yerini söylemeleri için baskı ve işkence de uygulanmıştı.¹²⁴ Haçlılar, mezhep farklılıkları nedeniyle dinsiz olarak tanımladıkları yerli Hristiyanlara kiliselerini Katolik

¹²¹ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 96; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, 57.

¹²² Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 52-53; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, 60-62; Ersan, **Anadolu'da Ermeniler**, 57.

¹²³ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 53.

¹²⁴ Raimundus Aguilers, 215-216; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 59-60; Usta, "Haçlılar ve Doğu Hristiyanları", 379; Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, 61.

mezhebine göre yeniden düzenlemeleri konusunda baskı da uygulamışlardı.¹²⁵ Kısacası sözde Müslüman zulmünden kurtulmak isteyen Hristiyanlar şimdi İslam hâkimiyetini arar olmuşlardı.

Öyle ki Hz. Ömer devrindeki fethinden beri Kudüs'te ve genel olarak İslam topraklarında gayrimüslimlerin hayatları zorlaştırılmamış; bunların dinlerini yaşamalarına müsaade edilmiş ve ibadethaneleri devlet tarafından korunmuştu. Dolayısıyla Doğu Hristiyanları, Haçlıların kendilerini iddia edilen zulümden kurtarmak için gelmediklerini bir kez daha acı bir tecrübeyle anlamıştı.¹²⁶ Nitekim Şaban Ali Düzgün'ün ifadesiyle Haçlıların Doğu Hristiyanlığına verdiği zarar, İslam'a verdiği zarardan çok daha büyük olmuştu. Öyle ki Hristiyanları Müslümanlara karşı korumaya gelen Haçlıların zulmü, dini baskıyla da sınırlı kalmadı. Zira Haçlıların herhangi bir savaş durumunda önce onları gözden çıkardıkları, savunmasız bir şekilde Müslümanlara adeta teslim ettikleri de görülmektedir.¹²⁷ Bu ve bunun gibi menfi olaylar, Birinci Haçlı Seferiyle sınırlı kalmadı ve Latinlerin gerçekleştirdikleri her seferde benzer olaylar ve acılar tekrar tekrar yaşandı.

Haçlı kaynakları, Kudüs'te gerçekleştirilen yağma ve tahribat konusunda detaylı bilgiler vermektedirler. Haçlılar, girdikleri evlerde, tapınaklarda, çarşı ve pazarlarda büyük ganimet elde etmişlerdi. Hatta Fulcherius, Kudüs'e fakir olarak gelip de bu yolla birçok Haçlının zenginleştiğini, kölelikten efendiliğe yükselecek kadar mal elde ettiğini yazmıştır.¹²⁸ Müslümanları ve Yahudileri katledip mallarını yağmalamaları bir yana gözünü para hırsı bürümüş olan Haçlı lideri Tankred, -Müslümanlar ve Haçlılar bahsinde belirtileceği üzere- Hz. İsa'nın tapınağına saldırarak burayı da yağmalamıştır. Her ne kadar kont, buradan aldıklarını iade etmek zorunda kalmışsa da bu olay, Haçlıların zihniyetini göstermesi bakımından çarpıcı bir örnektir.

¹²⁵ Şaban Ali Düzgün, "Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batı'nın Haçlı Terörü", **Dini Araştırmalar**, 7 (20), 90-91.

¹²⁶ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 59.

¹²⁷ Düzgün, "Latin Batı'nın Haçlı Terörü", 90-91.

¹²⁸ Fulcherius Carnotensis, 105.

İKİNCİ BÖLÜM

HAÇLILAR VE TÜRK-İSLAM DÜNYASI

2.1. HALKIN HAÇLI SEFERİ VE TÜRKLER

Anadolu topraklarına geçirilen ve ana Haçlı ordusunu beklemeleri için Civetot civarında bir karargâha yerleştirilen düzensiz Haçlı güruhuna, asiller komutasındaki düzenli ordular gelinceye kadar Türklerle çatışmaya girmemeleri tembihlenmişti.¹²⁹ Ancak disiplinden ve sözü dinlenir bir liderden yoksun olan Haçlılar, derhal etrafa dağılarak cinayet ve yağmalarına başladılar.¹³⁰

Anna Komnena'nın Haçlılara dair anlattıkları, Haçlı seferinin gerçek karakter ve hedefini gözler önüne sermektedir. Doğulu Hristiyan kardeşlerini sözde Müslüman zulmünden kurtarmayı ilan ederek yollara dökülen Haçlılar, Bizans'a kadarki yolculuklarında Yahudileri ve Bizans tebaası Ortodoks Hristiyanları acımadan katletmişlerdi. Anadolu'da aynı şekilde Müslüman-Hristiyan ayrımı yapmadan önlerine çıkanı acımasızca kılıçtan geçiren ve etrafı yağmalayan Haçlılar, gerçek niyetlerinin ekonomik ve siyasi kazanımlar olduğunu ortaya koydular. Özellikle Normanların İznik dolaylarına kadar sokularak herhangi bir ayırım yapmadan insanları katlettikleri ve civarı yağmaladıkları görülmektedir.¹³¹ Bu konuda Anna Komnena *ana kucağındaki bebeklere bile acımadılar, onları ya sakat bıraktılar ya da şişlere takıp ateşte kızarttılar; yaşlıları ise çeşitli işkencelerden geçirdiler*¹³² kaydını düşmektedir. *Çekirge sürüleri* gibi geçtikleri her yeri kurutan Haçlıların bölgede kıtlığa sebep oldukları bile düşünülmektedir. Zira yiyecek sıkıntısının ve acımasızlığın bir tezahürü olan yamyamlık vakalarının ilki de Anna Komnena'nın belirttiği üzere Anadolu'da yaşanmıştır. Haçlılar, bu insanlık dışı eylemlerini aşağıda görüleceği üzere destanlaştırarak Antakya ve Maarratünnuman'da da tekrar edeceklerdir.¹³³

Tüm bu taşkın hareketler Haçlıların vahşi tabiatlarından kaynaklanmakla beraber liderin vasıfları da önemlidir. Zira Aleksios ile görüşen Pierre L'Ermite'e imparatorun tavsiyeleri etki etmişti ve kendisi düzenli ordular gelinceye kadar harekete geçilmesine

¹²⁹ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 27; Runciman, I, 100.

¹³⁰ Anonim Haçlı Tarihi, 52-53; Peter Tudebodus, 60-61; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 27-28; Willermus Tyrensensis, 65-66.

¹³¹ Runciman, I, 100-101.

¹³² Anna Komnena, 306; Kaleli, "Haçlı Seferlerinde Yamyamlık Hadiseleri", 220.

¹³³ Kaleli, "Haçlı Seferlerinde Yamyamlık Hadiseleri", 220.

tarafıta değildi.¹³⁴ Ancak Balkanlar'da kitlesi üzerindeki otoritesi ağır yara alan Pierre L'Ermite, Anadolu'da kontrolü tamamen kaybetmiş ve Haçlılara sözünü dinletemez olmuştu.¹³⁵ Dahası bu otorite boşluğu, cinayet ve yağmaya hız veren gruplar arasındaki rekabeti krklemede, başarı elde edene karşı kıskançlıkları ortaya çıkarmaktaydı. Bu da Haçlıların Selçuklu arazisine yayılmasına ve mukadder felaketlerine doğru yürümelerine sebep oluyordu.

Normanların İznik civarından elde ettikleri ganimetin Almanların kıskançlığına sebep olması ve onların da böyle bir zenginlikten pay sahibi olmak istemeleri Sultan I. Kılıç Arslan'a aradığı fırsatı verdi. Zira Almanların ele geçirdikleri Kserigordon Kalesi'nin Türklerin bir tuzağı olduğu anlaşılmaktadır. Tahıl, şarap ve etle dolu bu kaleyi ele geçiren Haçlılar, burayı etrafa yapacakları akınlarda bir s olarak kullanmayı düşünüyor ve bunun bir tuzak olabileceği akıllarından bile geçmiyordu. Haçlı kronikleri, Haçlıların bu kalede Türkler tarafından kuşatılmasını ve yaşanan olayları çok dramatize etmektedirler. Korkunç bir susuzluğa mahkûm edilen Haçlılar atlarının ve eşeklerinin damarlarını kesip kanlarını içerek veya kanalizasyon içindeki sulara ulaşarak bunlarla susuzluklarını gidermeye çalıştılar. Teslim olmak zorunda kalan Haçlıların bir kısmı Müslüman olmayı kabul ederken bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da esarete yollandı. Sultan Kılıç Arslan'ın casuslarının, Kserigordon'da yaşananları tam tersi bir anlatımla yani Haçlıların bol ganimet elde ettikleri şeklinde Haçlı kararghına ulaştırmaları Halkın Seferinin sonunu getirdi. nce bir tamahkrlık ortaya çıktı ve geride kalan Haçlılar da ganimete kavuşma isteğine kapıldılar. Sonra olayların içyüzü anlaşılınca Haçlılar intikam almak hırsıyla ve tedbirsizce Türklerin zerine yürüdüler. Kılıç Arslan gerekli tertibatı kurmuş ve ordusunu Drakon Vadisinin yamaçlarına konuşlandırmıştı. Nihayet 21 Ekim 1096'da Drakon Köyü yakınlarında Haçlılar adeta imha edildiler ve Türkler Haçlıların kararghlarına da girdiler. Etrafa dağılan Haçlı kalıntıları, Pierre L'Ermite'in ricası zerine Aleksios'un yolladığı gemilerle toplandı.¹³⁶

¹³⁴ Albertus Aquensis (ev. Meral Geyik), 28.

¹³⁵ Serkan zer, "Haçlı Tarihi Yazımında Pierre L'ermite: Sıradan Bir Keşiş mi, Haçlı Seferinin Mimarı mı?", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 67, 2020, 514.

¹³⁶ Anonim Haçlı Tarihi, 52-54; Peter Tudebodus, 61-64; Wilermus Tyrensis, 66-69; Raimundus Aguilers, 61-62; Fulcherius Carnotensis, 57; Albertus Aquensis (ev. Meral Geyik), 27-33; Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, 21-23; Runciman, I, 100-103. Anna Komnena, 306-307; Halkın Haçlı Seferi için ayrıca Bkz. Yasemin Akyol, "Halk Haçlı Seferleri", **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1, 2018, 83-94; Drakon Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz. Erkan Göksu, "Haçlıların Anadolu'daki İlk Faaliyetleri ve Kırkgeçit (Drakon) Savaşı (1096)", **EKEV Akademi Dergisi**, 13, (39), 2009, 363-370.

2.2. SELÇUKLU BAŞKENTİ İZNIK'İN ZAPTI (19 HAZİRAN 1097)

Pierre L'Ermite liderliğindeki Haçlıların Anadolu'ya geçirilmesi ile Haçlıların ilk karşılaştıkları Müslüman topluluk Türkiye Selçuklu Devleti olmuştu. Bu karşılaşma, Halkın Ordusu için tam bir felaketi ifade etmekteyse de Türkiye Selçuklu Devletine de dolaylı yollardan zararları dokunmuştu. İlk olarak Selçuklu arazisinin yağmalanması ve halkın tedirgin edilmesi örnek verilebilir ki bunlar maddi olan zararları ifade etmektedir. Diğer yandan Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan'ın üzerindeki etkisi daha vahimdir ve bu durum, sultanı ve Türkleri telafisi mümkün olmayan olayların içine çekecektir. Şöyle ki Sultan Kılıç Arslan gerek Kserigordon Kalesinde gerekse Drakon Vadisinde Haçlılara karşı kazandığı kolay zaferler dolayısıyla rehavete kapılmış, ilk etapta Haçlı ordusunun tamamının bunlardan ibaret olduğu yanılgısına düşmüş; ancak daha sonra Avrupa'dan yeni Haçlı birliklerinin yola çıktığını haber almasına rağmen bu olaya gereken önemi vermemiş ya da gerekli önlemleri almamıştı. Zira Haçlılar, Anadolu'ya geçip başkent İznik'i kuşattıkları sırada Kılıç Arslan Danişmendlilerin hâkimiyetinde bulunan Malatya üzerine sefere çıkmıştı. Haçlı cephesinden bu kadar emin olmasında yukarıda ifade edildiği üzere kazandığı kolay zaferler etkili olmuştu. Ancak Haçlıların belki de İznik'e ulaşacaklarına hiç ihtimal vermeyen sultanın eşini, çocuklarını ve hazinesini başkentte bırakması -düzenli orduların hareketini haber aldığı da göz önünde bulundurulursa- büyük bir hataydı.¹³⁷

Bizans imparatoru Aleksios ile vasallık anlaşmasına vardıktan sonra Anadolu'ya geçirilen Haçlılar, 6 Mayıs 1097'de İznik önlerine vardılar ve şehri kuşatmaya hazırlandılar. Godefroi de Bouillion kuzey, Bohemund'un yeğeni Tankred doğu, Raimond ise güney suru önüne ordugâhını kurmuştu.¹³⁸ Bu sırada İznik, savunmasız durumdaydı, zira Sultan Kılıç Arslan o sırada Malatya'da idi. Her ne kadar sultan, Haçlıların gelişini haber alınca aceleyle dönmüşse de Haçlı saflarını yarmayı başarıp şehre ulaşamadı.¹³⁹ Nihayet Mayıs ayı sonlarına doğru Türk beylerinin desteğini sağlayan Sultan Kılıç Arslan, güney surları önünde bulunan Raymond üzerine ani bir saldırı düzenledi. Bu saldırı etkili olmakla beraber kuşatmayı kaldırmaya yetmedi ve sultan da geri çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada Haçlılar, kuşatılanların direncini kırmak ve teslim olmaya zorlamak için

¹³⁷ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 29; Aynı Müellif, **Sultan I. Kılıç Arslan**, 23; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 45-46; Runciman, I, 135-136. Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 66.

¹³⁸ Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 55-57; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 67; Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 27-28.

¹³⁹ Anna Komnena, 325; Anonim Haçlı Tarihi, 66-67; Peter Tudebodus, 77; Willermus Tyrensis, 118-119; Fulcherius Carnotensis, 65-66.

öldürülen yaklaşık 3.000 Müslümanın kafalarını keserek şehre fırlattılar ya da kazıkların ucuna geçirerek surların önünde dolaştırdılar.¹⁴⁰

Sıkı bir şekilde ablukaya alınmış olan şehirde halk, doğuda bulunan İznik Gölü üzerinden dışarıyla bağlantı kuruyor ve gerekli yiyecek maddelerini temin edebiliyordu. Aleksios bunun farkındaydı, ancak hem Haçlıların, onun müdahalesi olmadan şehri düşüremeyeceklerini anlamalarını hem de İznik'in Haçlıların eline geçmesinden ziyade kendisine teslim olmasını bekliyordu. Dolayısıyla İznik kuşatmasında Bizans imparatorunun stratejisi önemlidir. Nitekim imparator, Haçlılarla ittifak halinde olsa da İznik gibi bir yeri Haçlılara yağmalatmaya hiç niyeti yoktu. Bu sebeple bölgeye gönderdiği komutanı Manuel Butumites, kuşatma başladığından beri Türklerle haberleşiyor ve teslim olmaları için çeşitli vaadlerde bulunuyordu. Nihayet Haçlılar, şehrin dış dünyayla bağlantı kurmasının kuşatmanın akıbetine etki ettiğinin farkına vararak imparatora başvurular ve göndereceği gemilerle bu çıkışa engel olmasını talep ettiler. Aleksios, bu suretle amacına ulaşmış ve Haçlılara kontrolün kimde olduğunu göstermişti. Gönderdiği birlikler, göl tarafındaki çıkışı kapatınca kuşatılanların da artık hiçbir ümidi kalmadı. Bu sırada Sultan Kılıç Arslan da şehri kurtarmanın imkân dâhilinde olmadığını idrak etmiş bulunuyordu. O da yolladığı haberde *bundan böyle kendiniz için en doğru bulduğunuzu yapın* demekten başka çare bulamamıştı.¹⁴¹

Şehir halkı, Bizans'a teslim olmayı tercih ederek 18 Haziran'da şehre imparatorun temsilcilerini aldılar. 19 Haziran sabahı Haçlılar, genel bir taarruza hazırlandıkları sırada surlar üzerinde dalgalanan imparatorluk sancağıyla karşılaştılar. Bu gelişme, Haçlıların hiç hoşuna gitmemiştir. Öyle ki Latin yazarlar, derhal imparatoru hain ve düzenbaz olmakla suçlamaya başlamışlardır. Haçlılar, hem şehri yağmalayamadıkları hem de Bizans'ın anlaşma gereği esir alınanlara iyi davranması nedeniyle rahatsızdılar. Aleksios, huzursuz olan Haçlı liderlerine çok zengin hediyeler vererek onların gönüllerini alırken Haçlılar ise kendilerine kalmayacak bir şehir konusunda çok da ısrarcı davranmadılar.¹⁴²

¹⁴⁰ Willermus Tyrensis, 119; Anonim Haçlı Tarihi, 67-68; Peter Tudebodus, 77-78; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 60-61; Anna Komnena, 326; Küçükspahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 30; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 72; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 164;

¹⁴¹ Anna Komnena, 325-328; Anonim Haçlı Tarihi, 69; Willermus Tyrensis, 121-125; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 63-64; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 72; Küçükspahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 29.

¹⁴² Anna Komnena, 328-329; krş. Anonim Haçlı Tarihi, 69-70; Peter Tudebodus, 78-79; Willermus Tyrensis, 127-128; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 67-68; Fulcherius Carnotensis, 67; Raimundus Aguilers, 60-61; İznik'in zaptı konusunda değerlendirmeler için bkz. Işın Demirkent, "İznik'in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs-19 Haziran 1097)", **Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, Dünya

Haçlı seferinin ilk somut kazanımı İznik olmuştur ve imparatorun buradan elde ettikleri çok değerlidir. Ele geçirilen en değerli esir Çaka Bey'in kızı olan sultanın eşiydi. İmparator bu hanımı da yanına alarak İzmir'e yürümüş ve Çaka Bey'in kurduğu beyliği ortadan kaldırmıştır. Bunun dışında Bizans'ın Haçlı seferinden bir diğer kazancı ise Batı Anadolu'yu tekrar ele geçirmek olmuştur.¹⁴³

2.3. HAÇLILARIN ANADOLU YOLCULUKLARI VE ESKİŞEHİR (DORYLAÏON) SAVAŞI (1 TEMMUZ 1097)

Haçlılar, imparatorun temsilcilerine teslim olan İznik'te daha fazla vakit kaybetmek istemediler. Şehri yağmalayamamış olmaları içerisinde bir ukde olsa da imparatorun cömertçe hediyelerini o an için yeterli buldular. Haçlılar Osmaneli-Eskişehir (Dorylaion)-Akşehir-Konya-Ereğli güzergâhını kullanarak Antakya'ya, oradan da Kudüs'e ulaşma niyetindeydiler.¹⁴⁴

Bu arada başkentini kaybeden Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan da Haçlıları durdurmak için hazırlık yapıyor ve Türkmen beylerini yardıma çağırıyordu. Latin kaynaklarına göre Kılıç Arslan bölgeden 300.000 civarında asker toplamıştı. Sultan, Eskişehir yakınlarında Haçlılara saldırmak için gerekli tertibatı almış olmakla beraber Haçlı ordularının büyüklüğü ve yürüyüş düzeni kendini aldatmıştı. Zira Haçlı orduları, yiyecek teminini kolaylaştırmak için iki büyük bölük halinde Anadolu yolculuklarına başlamışlardı. Kılıç Arslan, sayıca az olan tarafı seçerek saldırıya geçti. Buna karşılık Bohemond ve Normandia dükü, bir tarafı kamışlı bataklık bir tarafı ise nehir olan müstahkem bir yere ordusunu yerleştirdi. 1 Temmuz 1097'de Kılıç Arslan'ın saldırısıyla başlayan savaşın başlarında üstünlük tamamen Türklerde idi. Ancak Haçlı ordusunun diğer yarısının yetişmesiyle her şey altüst oldu ve Kılıç Arslan hem savaşı hem de hazinesini kaybetti. Haçlı kaynakları bu savaşı korkunç ve ölüm-kalım savaşı olarak nitelendirmektedirler. Ayrıca Haçlı yazarları, bu savaş dolayısıyla Türklerin savaşçılık vasıflarını teşhis ve takdir etmişlerdir.¹⁴⁵

Yayıncılık, İstanbul 2007, 21-42, aynı müellif, **Haçlı Seferleri**, 29-33, aynı müellif, **Sultan I. Kılıç Arslan**, 24-28; Runciman, I, 37-139; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 76; Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 30-31.

¹⁴³ Anna Komnena, 336-337; Demirkent, **Sultan I. Kılıç Arslan**, 32; Runciman, I, 148-149; Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, 122; Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, 29.

¹⁴⁴ Haçlıların güzergâhı için bkz. Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", **Belleten**, LXV (243), TTK, Ankara 2001, 573-575.

¹⁴⁵ Fulcherius Carnotensis, 68-71; Anonim Haçlı Tarihi, 71-74; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 69-73; Anna Komnena, 332-333; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 34-36, aynı müellif, **Sultan I. Kılıç Arslan**, 28-

2.4. HAÇLILARIN ANTAKYA'YI İŞGALİ (3 HAZİRAN 1098)

Asi Nehri kıyısında, denizden 400 m. yükseklikte ve 12 mil uzaklıkta, Habibünneccar Dağı'nın eteklerinde kurulan Antakya, tarihi boyunca stratejik önemini korumuş bir şehirdir.¹⁴⁶ Sağlam surlarla çevrili, müstahkem bir yapıda olan şehir, Fulcherius'un ifadesiyle o kadar korunaklıdır ki içeriden yardım almadan ele geçirmek pek olası değildir.¹⁴⁷ 30.000 metreden fazla olan surlarında beş kapı ve 360 burç bulunmaktadır. Doğuda, üstte bulunan St. Paul Kapısı; bunun tam karşısında yer alan Batı Kapısı veya St. George Kapısı olarak adlandırılmaktaydı. Kuzeyde ise üç kapı bulunuyordu; bunlardan üstte olanı Köpek Kapısı, ortadaki Dük Kapısı ve altta St. George Kapısı'na yakın olanı da Köprü Kapısı olarak anılmaktaydı.¹⁴⁸

Anadolu'yu kat ederek Kudüs'e doğru ilerleyen Haçlılar için Antakya, geçiş güzergâhında bulunması dolayısıyla coğrafi, Kudüs yolu üzerinde bir Müslüman devlet kalmaması adına da siyasi olarak mutlaka alınması gerekli olan bir şehirdi.¹⁴⁹ Anonim Süryani müellifi de bu durumu şehrin Suriye'nin anahtarı konumunda olduğunu yazarak dile getirmektedir.¹⁵⁰ Ayrıca şehir, stratejik olduğu kadar dini olarak da önemli bir şehirdi. Zira Hristiyan inancına göre Hz. İsa'ya inanalar ilk defa burada toplanıp Hristiyan adını almıştı. Bunun yanı sıra İznik Konsili'nde alınan karara göre kiliseler arası saygı önceliğinde Antakya Kilisesi hepsinden üstündü.¹⁵¹ Şehirde birçok kilise bulunuyordu ancak bu kiliselerden en önemlisi 12 havariden biri olan Peter adına inşa edilmiş olan Başpiskoposluk Kilisesidir.¹⁵² İşte Kudüs'e varmak için bu şehrin ve şehrin anahtarı olarak görülen bu kilisenin alınması gerekliydi.

Bizans destek birliklerinin katılımını sağlayan Haçlılar, 21 Ekim 1097'de Antakya önlerine vardılar. Bu sırada şehrin valisi, Melikşah tarafından tayin edilen Yağısıyan idi.¹⁵³ Haçlıların geldiğini haber alan Yağısıyan derhal Halep, Dımaşk, Hims, Samsat ve Musul

31; Runciman, I, 142-143; Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 31-33; Urfalı Mateos, ordunun mevcudunu 600 bin olarak vermektedir. Urfalı Mateos, 190.

¹⁴⁶ Sahillioğlu, "Antakya", 228.

¹⁴⁷ Fulcherius Carnotensis, 76.

¹⁴⁸ Willermus Tyrensis, 166; ayrıca bkz. Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsliği**, 51; Özer, "Haçlıların Antakya'yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri", 66.

¹⁴⁹ Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsliği**, 49; Mehmet Ersan, "Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepsliği Siyasi İlişkilerine Bir Bakış", **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, Dünya Yay., İstanbul 2008, 335.

¹⁵⁰ Anonim Süryani Vakayinamesi, 10.

¹⁵¹ Willermus Tyrensis, 165-166; Fulcherius Carnotensis, 76; Runciman, I, 164; Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsliği**, 2.

¹⁵² Fulcherius Carnotensis, 76.

¹⁵³ Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsliği**, 14; Bahadır, **Antakya Haçlı Prensligi (1098-1126)**, 23.

gibi yerlerin Türk beylerinden yardım istemiş; ancak Yağısıyan'ın Halep ve Dımaşk Melikleriyle dikiş tutmayan ilişkisi ve Halep ile Dımaşk arasındaki bitmek bilmeyen mücadele kuşatma boyunca yardımları kısıtlamış, ortak hareket etmeyi zorlaştırmıştır. Şehri uzun sürebilecek bir kuşatmaya hazırlayan Yağısıyan, yiyecek, içecek ve silah gibi temel ihtiyaç maddelerini depolamış; surları güçlendirip şehrin etrafına hendek kazdırmış ve ihanet ihtimaline karşı şehirde bulunan Hristiyanları dışarı çıkarmıştı. Willermus'un ifadesiyle Yağısıyan, gerek askeri gerekse teçhizat bakımından şehrin tüm ihtiyaçları karşılamış, kuşatmaya tam anlamıyla hazırlanmıştı.¹⁵⁴

21 Ekim'de 100.000 kişilik orduyla şehrin önüne ordugâhlarını kuran Haçlılardan Bohemund'un emrindeki Normanlar Aziz St. Paulus Kapısı önüne, Kont Raymond ve Piskopos Adhemar Köpek Kapısı önüne, Godefroi ise Dük Kapısı önüne yerleştiler. Köprü Kapısı ile Aziz Georgius Kapısı ise boş bırakıldı.¹⁵⁵ Haçlıların Demir Köprüye asker çıkarmalarıyla başlayan mücadelenin ilk zamanlarında iki taraf arasında ciddi çarpışmalar meydana gelmedi. Türkler, kuşatma altına alınmamış kapıları kullanarak vur-kaç taktiği ile Haçlıları yıpratmaya çalışıyordu. Haçlılar, başlangıçta bu saldırılardan çok etkilenmemişlerdi. Ancak yiyecek stoklarının azalmasıyla ordugâhtan ayrılıp etrafa dağılmaları ciddi tehlikeler oluşturmaya başladı. Türklerin ani baskınlarından emin olmak adına Malregard adı verilen gözetleme kuleleri inşasına gidildi.¹⁵⁶ Haçlıları zorlayan başka bir husus ise kuşatma aletlerinin yetersiz oluşuydu. Haçlılar, şehrin çevresinde bulunan ağaçları kullanarak bu sorunu çözmeye çalışmışlardı ancak bu da kâfi gelmedi. Nihayet beklenen yardım, Ceneviz ticaret gemilerinin Süveydiye Limanına ulaşmasıyla sağlanabildi. Kuşatma aleti yapımında kullanılacak gerekli malzemeyi Müslümanlara kaptırmak istemeyen Haçlılar, derhal limanı ele geçirdiler ve aynı zamanda bu, hem Avrupa hem de İstanbul ile bağlantının kurulması anlamına geliyordu.¹⁵⁷

Antakya'nın kuşatmaya elverişsiz konumu, sağlam surları ve aşağıda inceleneceği üzere açlık, salgın hastalıklar, soğuk, sel baskınları gibi olumsuz olaylar ümitleri iyice azalttı hatta firarlar hızla artmaya başladı. Şehri kendi namına ele geçirmek niyetinde olan

¹⁵⁴ Willermus Tyrensis, 169-170; Fulcherius Carnotensis, 77; İbn Kalânîsî, 2; Anna Komnena, 333; Urfalı Mateos, 196; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 99; Runciman, I, 164-165; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 80; Bahadır, **Antakya Haçlı Prenslîği (1098-1126)**, 29.

¹⁵⁵ Willermus Tyrensis, 172; Runciman, I, 166; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 80-81; Bahadır, **Antakya Haçlı Prenslîği (1098-1126)**, 27; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 208.

¹⁵⁶ Anonim Haçlı Tarihi, 85-86; Fulcherius Carnotensis, 81; Willermus Tyrensis, 228; Runciman, I, 168; Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsliği**, 54-55; Bahadır, **Antakya Haçlı Prenslîği (1098-1126)**, 32-33.

¹⁵⁷ Runciman, I, 174-175. Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 90-91; Bahadır, **Antakya Haçlı Prenslîği (1098-1126)**, 28.

Bohemund içeriden yardım almadan şehre sahip olmanın mümkün olmadığını farkındaydı. Konta aradığı fırsatı İki Kız Kardeş Kulesi'nin muhafızı Ermeni dönmesi Fîrûz verdi. Fîrûz'un kim olduğu ya da Bohemund ile ne karşılığında anlaştığı konusunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Örneğin Fulcherius Carnotensis, Fîrûz'un kaleyi teslim etme sebebini dini duygulara dayandırmaya çalışmıştır. Yazara göre Fîrûz, Hz. İsa'yı bir kaç kez rüyasında görmüş ve kendisinden şehri Haçlılara teslim etmesini istemişti. O da bu isteğe uyarak kapıları onlara açmıştı. Willermus ise eşinin Türk bir emirle ilişkisi olduğunu öğrenen Fîrûz'un Türklerden intikam almak için şehri teslim etmeyi kabul ettiğini; ayrıca kaleyi teslim etme konusundaki tek şartının şehirde Bohemund'un hâkimiyetinin tanınması olduğunu kaydetmiştir.¹⁵⁸ Yukarıdaki kayıtlar, en başından beri kendisine ait bir hâkimiyet alanının peşinde koşan Bohemond'a bir dayanak oluşturmak adına kaleme alınmışlardır. Buna karşılık Raimundus ve Anna Komnena Fîrûz'un sadece maddi çıkarı uğruna Bohemond ile işbirliği yaptığını; İslam kaynakları ise stokçuluk yaptığı için Yağısıyan'ın cezalandırması üzerine intikam almak maksatlı şehri teslim ettiğini kaydetmektedir.¹⁵⁹ Yapılan anlaşmaya göre Fîrûz, gece sarkıttığı ip merdivenle Bohemond ve adamlarını İki Kız Kardeş Kulesinden içeri almış; kule, Haçlılar tarafından kısa sürede işgal edilmiş; bunu peş peşe düşen diğer kuleler izlemiş ve kısa sürede on burç ele geçirilmiştir. Şehirde bulunan Hristiyanlar (özellikle Ermeniler), Müslümanlara ihanet ederek, kapıları açmış, gizli geçitleri göstermiş ve Haçlı işgaline büyük katkılarda bulunmuşlardır. Nihayet 2 Haziran 1098 gecesi kapıların açılmasıyla Haçlılar şehre girmiş ve bunu büyük bir vahşet takip etmiştir.¹⁶⁰

Bizans imparatoru ile yapılan vassalık anlaşmasına göre şehrin Bizans'a teslim edilmesi gerekiyordu. Ancak açlığın hüküm sürdüğü kritik zamanlarda imparatorun temsilcisi Tatikios'un yardım getirmek niyetiyle kuşatmadan ayrılmasını ve kuşatmadan kaçan Blois Kontu Stephan'ın yanlış yönlendirmesiyle şehre yardıma gelmekte olan Aleksios'un geri dönmesini ihanet olarak yorumlayan Haçlılar, yeminlerini bozmak için bir bahaneye kavuşmuş oldular.¹⁶¹ Antakya'nın Haçlılara kaptırılması Bizans açısından

¹⁵⁸ Fulcherius Carnotensis, 82-83; Krş. Willermus Tyrensis, 210-212 vd.; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginc Olayları**, 234.

¹⁵⁹ Altan, **Antakya Haçlı Prinkepliği**, 66-67; Serkan Özer, "Antakya'yı Haçlılara Teslim Eden Hain Zırh Ustası Fîrûz", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Haziran 2017, 175-202.

¹⁶⁰ Antakya'nın ihanetle zaptı hakkında bkz. Willermus Tyrensis, 223-228; Anonim Haçlı Tarihi, 102-106; Fulcherius Carnotensis, 82-83; Anna Komnena, 334-335; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 16-19; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 92; Bahadır, **Antakya Haçlı Prensligi (1098-1126)**, 38.

¹⁶¹ Willermus Tyrensis, 310-311 Anonim Haçlı Tarihi, 91-92; İznik'in zaptı sonrasında İmparatorun temsilcisi olarak Haçlı ordusuna katılan Tatikios, Haçlı ordularına rehberlik etmek ve Haçlıların ele

büyük bir kayıptı. Nihayet Bohemond, izlediği akıllıca siyasetle kendini prinkeps ilan ettirmeyi başardı ve şehre hâkim oldu. Haçlıların kazandığı bu başarıda bölgedeki Müslümanların birbiriyle mücadelesi, birlik olamaması ve gerektiği şekilde Yağsıyan'a yardım edememesinin etkisi büyüktü.¹⁶²

Gerek kuşatma süresince gerekse şehir işgal edildikten sonra Haçlılar, korkunç vahşet sahnelerine imza attılar. Haçlılar, ilk olarak yaşanan kıtlık esnasında tabiatlarına uygun şekilde davranmaya başladılar. Zira kuşatmanın üçüncü ayından beri bariz hale gelen yiyecek sıkıntısı büyük bir kıtlığa dönüşüyor; Haçlı ordugâhında korkunç günlerin yaşanmasına sebep oluyordu.¹⁶³ Şiddetli açlık, ölüm ve firarları beraberinde getirdi. Haçlı ordusundan kaçanların en meşhuru düzensiz Haçlı birliklerine komuta eden Pierre L'Ermite idi. Daha vahimi, büyük bölümünü kadınların oluşturduğu çeşitli gruplar etrafa dağılarak yerli halka sığınıyor, yiyecek ve barınma için yardım istiyor ve bir daha geri dönmüyorlardı.¹⁶⁴ Haçlılar gıda yetersizliği yanında at ve silah gibi askeri teçhizat malzemesi açısından da büyük sıkıntı çekiyordu.¹⁶⁵ Aslında Haçlılar geldiklerinde bol miktarda tahıl, meyve ve hayvan bulunan bölgede yiyecek sıkıntısı söz konusu değildi. Haçlılar, bunları yağmalayıp tüketmiş ancak ilerleyen dönemler için stok etmeyi akıllarına bile getirmemişlerdi. Yani kıtlığın yaşanmasının en büyük nedeni yine bizzat Haçlılar idi. Yapılan istişareler sonucunda Kont Bohemond ve Flandre Kontu Robert, Asi Nehri kıyılarındaki Müslüman köylerden yiyecek bulma umuduyla yaklaşık 20.000 kişilik bir birlikle ordugâhtan ayrıldılar. Dımaşk hâkimi Dukak ile Hama emirinin yardıma gelmesiyle durumu güçlenen Yağsıyan, bu fırsattan yararlanarak Köprü Kapısından huruçta bulundu ve Haçlı ordugâhına saldırdı. Tehlikeyi kısa sürede fark eden Bohemond, ani bir baskınla Türk ordusunu dağıtmayı başardı. Başarısızlıkla sonuçlanan yiyecek bulma

geçirecekleri eski imparatorluk arazisini teslim almakla görevliydi. Ancak o, Antakya kuşatmasından ayrılmak zorunda kalmış ve Haçlılar bu durumu Bizans'ın ihanetine yormuşlardı. Krş. Anna Komnena, 334; Işın Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", **Bizans Tarihi Yazıları Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, 190-193; Ersan, "Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepsliği", 336; Kont Stephen'in kuşatmadan kaçması ve imparatoru yanlış yönlendirmesi için bkz. Willermus Tyrensis, 206-208, 249-252; Anonim Haçlı Tarihi, 123-125; Fulcherius Carnotensis, 80-81. Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 13; Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 135-136; Ersan, "Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepsliği", 337; Serkan Özer, "Blois ve Chartres Kontu Stephen'in Haçlı Seferlerindeki Rolü ve Etkisi", **History Studies**, 11, (1), 2019, 251-272.

¹⁶² Usta, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, 58.

¹⁶³ Willermus Tyrensis, 177.

¹⁶⁴ Fulcherius Carnotensis, 79.

¹⁶⁵ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 10.

girişimine soğuk, sel baskınları ve veba salgını eklenince koşullar dayanılmaz hale geldi.¹⁶⁶ Bu felaketler karşısında Le Puy Piskoposu Adhemar'ın önerisi oruç tutmaktı. Ancak hüküm süren açlıkta oruç tutmanın da bir manası bulunmuyordu. Dolayısıyla Haçlılar yaşantılarını düzeltmeli ve tövbe etmeliydiler. Willermus, Haçlılar arasında hüküm süren ahlaksızlığı gözler önüne seren şu bilgileri vermektedir: *oruç kararıyla beraber; cinsel ilişki, sarhoşluk, soygun, hırsızlık, kumar, ölçü ve tartıda hile yasaklandı.*¹⁶⁷ Yaşanan bu korkunç açlık karşısında Urfa kontu Baudouin, Antakya'ya bir miktar altın, gümüş, at ve yiyecek maddesi gönderdi.¹⁶⁸ Ancak bu yardım aylardır kıtlık yaşayan Haçlılar için yeterli değildi.

Yiyecek maddesi bulamayanlar nihayet at, eşek, fare, kedi ve köpek gibi hayvanları yemeye başladı. Hristiyanlıkta bu hayvanlar pis olarak kabul edildiğinden yenmesi yasaktı. Ancak öyle bir açlık hüküm sürüyordu ki dini kurallar dahi ikinci plana itilebiliyordu. Bunları bulamayanlar ise *deri ve ağaç parçalarını kemiriyor, hayvan dışkısından hububat bulmaya çalışıyordu.*¹⁶⁹ Haçlıların berbat durumundan faydalanarak kuşatmayı kaldırtmak isteyen Yağsıyan, Halep Meliki Rıdvan, Artuklu Emiri Sökmen ve Hama Emirinden aldığı destekle ikinci bir girişimde daha bulundu ancak bu da başarısızlıkla sonuçlandı. Papanın temsilcisi Adhemar'ın bulduğu yol kıtlığa çare olmamıştı. Buna karşılık tartışmalı olmakla beraber Kont Bohemond'un önerisi son derece korkunçtu. Birçok kaynağın desteklediği bilgiye göre Bohemond'un emriyle yakalanan Türkler (Müslümanlar), şişlere takılarak büyük ateşlerde kızartıldı ve ordudaki tüm askerlere dağıtıldı.¹⁷⁰ Bu vahşeti sefere katılan Lorraine Dükü Godefroi de Bouillon, Toulouse Kontu Raymond ve Pisa Başpiskoposu Daimbert, Papa II. Paschalis'e yazdıkları mektupta şöyle itiraf etmişlerdir: *bazıları kendilerini insan eti yemekten zorla alıkoyuyordu.*¹⁷¹ Müslümanların, ölülerini surların dışına gömmesine müsaade edilmediği için bu iş geceleri gizlice yapılıyordu. Ancak Haçlılar durumu fark edilince altın bulma ümidiyle mezarları açtılar; çıkardıkları cesetlere işkence edip kafalarını kestiler, kazdıkları büyük çukurlara doldurdular, sonra da etlerini

¹⁶⁶ Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsliği**, 57; Bahadır, **Antakya Haçlı Prensligi (1098-1126)**, 29; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 211-212.

¹⁶⁷ Willermus Tyrensis, 185; Albertus Aquensis (çev. Meral Geyik), 113

¹⁶⁸ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 11.

¹⁶⁹ Fulcherius Carnotensis, 78-80; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 88; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 215.

¹⁷⁰ Willermus Tyrensis, 188; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 219-220.

¹⁷¹ Kaleli, "Haçlı Seferlerinde Yamyamlık Hadiseleri", 220.

yediler. Mezarlardan çıkarılan taşları ise savunma duvarı yapımında kullandılar.¹⁷² Haçlıların Müslümanları pişirip yediği hem Müslüman hem de birçok Hristiyan kaynakları tarafından desteklenen tartışmasız bir gerçektir. Tarihte birçok savaşta işkence ve açlık gibi olaylar yaşanmıştır. Ama Haçlı seferleri sırasında yapılan vahşetin eşi benzeri görülmemiştir. Ölü eti yeme sadece Haçlı seferleri sırasında gerçekleşen bir olay da değildi. Daha önce de Avrupa’da benzer hadiselerin yaşandığını Emrullah Kaleli birkaç örnekle ortaya koymaktadır.¹⁷³

Haçlıların Antakya’da sergiledikleri yamyamlığı sefere bizzat katılan Richard de Pelerin *Antakya Destanı* isimli eserinde gururlu bir şekilde şöyle aktarmıştır:

Asaletlû Piyer L’Ermit otağının önünde oturuyordu.

Kıral Tafur birçok adamları ile çıkageldi.

Bunlar bin kişiden ziyâde ve açlıktan şişmiş idiler.

“Asaletmaab! Rahmet-i Rahmân adına bana yol göster,

Zira açlıktan ve zayıflıktan ölüyoruz” dedi.

Piyer cevap verdi: “Cebîn olduğunuzdandır” dedi.

Haydi, şurada ölmüş yatan Türkleri toplayınız,

Tuzlar ve pişirirseniz, pekâlâ yenir onlar.

Kıral Tafur: “Doğru söylüyorsunuz” dedi.

Otaktan ayrıldı, avenesini çağırdı,

Toplandıklarında on bin kişiden ziyâde idiler.

Türkler yüzüldü, barsakları çıkarıldı,

Etlerinden haşlama ve kebab yapıldı.

Doyasıya yediler, amma ekmeksiz olarak.

Bunu gören putperestler (Türkler?), pek korktular.

Et kokusundan hep duvarlara dayandılar.

Yirmi bin putperest, bu aveneyi seyretti;

Ağlamadık Türk kalmadı (...)

Mezarlıklara vardılar, ölüleri çıkardılar,

Hepsini üst üste yığarak bir tepe hâline getirdiler,

Çürümüş olan barsakları Nehrü-l Âs'a attılar;

¹⁷² Willermus Tyrensis, 203; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 87; Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, 226.

¹⁷³ Kaleli, “Haçlı Seferlerinde Yamyamlık Hadiseleri”, 222-223.

Etlerin derilerini yüzüp rüzgârda kuruttular.¹⁷⁴

Vahşet, şehrin düşmesiyle katlanarak devam etti ve şehirde korkunç bir Müslüman kıyımı başladı. Haçlılar, her zaman yaptıkları gibi kadın, çocuk, yaşlı demeden; Hristiyan-Müslüman ayrımı yapmadan gözü dönmüşçesine insanları katlettiler, kadınlara tecavüz ettiler.¹⁷⁵ Yaşanan vahşet o kadar büyüktü ki her yer cesetlerle kaplanmıştı.¹⁷⁶ Şehrin bütün yolları ve kapıları kapatıldı kimsenin kaçmasına, canını kurtarmasına müsaade edilmedi.¹⁷⁷ Kaçmayı başaranlar ise yakalanıp tekrar geri getirildiler. İşkence, yağma ve kital ayyuka çıktı. Öyle ki sokaklarda cesetlere basmadan yürümek imkânsızdı. Ancak Müslümanları öldürenler sadece Haçlılar değildi, birçok Rum ve Ermeni de Müslüman kanı dökmekte Haçlılarla yarışa girmişlerdi.¹⁷⁸ Willermus *her yerde cesetler vardı ve kadınların hicırıklarıyla yakarışları duyuruluyordu* diyerek vahşetin boyutları hakkında ipuçları vermektedir.¹⁷⁹ Nihayet 3 Haziran günü şehirde tek bir canlı Müslüman bile kalmamış, halk kâmilan katledilmişti.¹⁸⁰ İnsanların evleri, malları ve eşyaları talan edilmiş; Haçlılar altın, gümüş değerli ne varsa ganimet olarak almıştı. Haçlıların elinden kurtulmayı başaran bir grup Müslüman, ana hisarın kalesine sığınmayı başarmış ama buradan herhangi bir çıkış yolu bulamadıkları için Yağısıyan'ın bulunduğu kaleye ulaşmaya çalışmışlardır. Ancak bu girişimin başarısızla sonuçlanması ile Müslümanlar kaleye ulaşmadan dik patikadan aşağı düşerek feci şekilde can vermiştir.¹⁸¹ Yapılan yağmayı ve vahşeti Willermus *o kadar çok ganimet ele geçirildi ki dilenciler bile artık zengindi. O gün şehirde 10.000'den fazla insan öldürüldü cümleleriyle dile getirmiştir.*¹⁸² İbn Kalânîse ise şehirde yaşanan vahşeti *sadece Allah'ın kendilerine kaçmayı nasip ettiği pek azı kaçabilmiştir* sözleriyle gözler önüne sermektedir.¹⁸³

Şehrin düştüğünü gören Yağısıyan kaçmış ancak yolda atından düşerek yaralanmıştı. Nihayet Ermeniler tarafından teşhis edildi ve kafası kesilerek Bohemond'a getirildi.¹⁸⁴ Antakya'da sadece Türk ve Müslümanlar katledilmedi. Bu vahşetten

¹⁷⁴ Raşid Erer, **Türklere Karşı Haçlı Seferleri**, Kaknüs Yay., İstanbul 2002, 48-49.

¹⁷⁵ Fulcherius Carnotensis, 83, Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 19; Bahadır, **Antakya Haçlı Prensiği (1098-1126)**, 40.

¹⁷⁶ Süryani Mihail, 36; Urfalı Mateos, 197; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 19.

¹⁷⁷ Anonim Süryani Vakayinamesi, 10.

¹⁷⁸ Willermus Tyrensis, 226; Runciman, I, 180; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 93.

¹⁷⁹ Willermus Tyrensis, 226.

¹⁸⁰ Runciman, I, 180; Bahadır, **Antakya Haçlı Prensiği (1098-1126)**, 38.

¹⁸¹ Raimundus Aguilers, 92; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 20.

¹⁸² Willermus Tyrensis, 226-228; krş. Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 20.

¹⁸³ İbn Kalânîse, 3.

¹⁸⁴ İbnü'l-Esir, X, 229-230; İbn Kalânîse, 3; Azîmî, 37; İbnü'l-Adîm, **Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H. 447-521=1055-1127)**, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK, Ankara 2014,

Hristiyanlar da nasibini aldılar. Dindaşlarını Müslüman baskısından kurtarmaya gelenler, şehri alır almaz Ortodoks patriği görevden aldılar ve başından beri hedefleri olan Katolik Kilisesini kurup Bernard de Valance'yi patrikliğe getirdiler. Katolikler ve Ortodokslar arasındaki derin mücadele burada kendini bir kez daha gösterdi ve Haçlıların bu tavrı hem yerli Hristiyanlarla hem de Bizans'la çatışmalarının daha da derinleşmesine neden oldu.¹⁸⁵ Süryani Mihail'in kaydına göre Haçlılar, Doğuda hâkimiyet kurduktan sonra Hristiyanlar arasında ayırım yapmayacaklarına, tüm mezheplerle iyi geçineceklerine yemin etmişlerdi.¹⁸⁶ Ancak bu söz hiç bir zaman tutulmadı. Yollarda vahşice masum insanları boğazlamış, etlerini yemiş ve her yer yağmalanmıştı. Haçlı ordugâhlarında fuhuş, içki, kumar, hile, dolandırıcılık ve ihanet hat safhaya ulaşmıştı. Din uğruna yola çıkanlar din dışı olan tüm ahlaksızlığı yapıyordu. Hem fuhuş yapıyor hem de hamile kalan kadınlar acımadan öldürülüyordu.¹⁸⁷

Antakya'yı Haçlı kuşatmasından kurtarmak için Selçuklu sultanı Berkıaruk'un emriyle harekete geçen 100.000 kişilik orduya Kürboğa komuta etmekteydi. Ancak Kürboğa, geride herhangi bir tehdit bırakmak istemeyerek önce Urfa üzerine yürüme kararı aldı. İyi niyetli bir karar gibi görünse de Antakya'nın içinde bulunduğu kritik durum dolayısıyla hatalı olduğu görünmektedir. Zira yaklaşık bir ay kadar ordunun Urfa'yı kuşatması, büyük bir zaman kaybına neden olmuş ve bu sürede Antakya, Haçlıların eline geçmiştir.¹⁸⁸ Türk ordusunun Antakya'ya ulaşarak şehri kuşatmasıyla Haçlılar için zor günler tekrar başlamış ve dışarıyla irtibatı kesilen şehirde Haçlılar, açlık ve kıtlığa mahkûm edilmiştir.¹⁸⁹ Şehirde yiyecek yoktu ve korkunç boyutlara ulaşan kıtlıkta Haçlılar, tekrar vahşet sahneleri sergilemeye başladılar. Kimileri kuşatma sırasında yaptığı gibi ele geçirdikleri cesetleri pişirdi, kimileri ise daha da vahşileşerek pişirmeden yedi.¹⁹⁰ Willermus'un anlatımına göre bu öyle bir kıtlıktı ki zengin-fakir ayrımı ortadan kalmış, şehirde satın alınacak yiyecek maddesi bulunmadığından para, hükmünü yitirmiş; hatta

91; Abû'l-Farac, II, 339; Urfalı Mateos, 197; Fulcherius Carnotensis, 83; Anonim Haçlı Tarihi, 105; Süryani Mihail, 41; Willermus Tyrensis, 226-228; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 21; Runciman, I, 180; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 41; Bahadır, **Antakya Haçlı Prensiği (1098-1126)**, 38.

¹⁸⁵ Willermus Tyrensis, 272-273; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 42, 82.

¹⁸⁶ Süryani Mihail, 35.

¹⁸⁷ Erer, **Türklere Karşı Haçlı Seferleri**, 50-51; Haçlı ordugâhında yaşanan ahlak dışı olaylar hakkında ayrıca bkz. Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 217-219.

¹⁸⁸ Fulcherius Carnotensis, 85; Anonim Süryani Vakayinamesi, 12; Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, 184-185; Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**, 41-44; Runciman, I, 177.

¹⁸⁹ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 22-23.

¹⁹⁰ İbnü'l-Esir, X, 229-230; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 104; İbn Kalânîsî, açık bir şekilde erzakı tükenen Haçlıların cesetleri yediklerini kaydetmiştir. İbn Kalânîsî, 4.

prensler bile dilenci durumuna düşmüştü. Kadınlar ise yiyecek bulma umuduyla her türlü ahlaksızlığı yapmakdan çekinmiyordu.¹⁹¹ Haçlılar buldukları at, eşek, köpek, kedi, fare demeden hepsini yediler.¹⁹² Latin ve Bizans gemileri Antakya'ya yardım için denizden yiyecek maddesi göndermişti. Ancak bu durum Türkler tarafından fark edilince gemiler yakıldı. Bu esnada Bizans imparatoru kalabalık bir orduyla şehre gelmek üzere yola çıkmıştı. Ancak kuşatmadan kaçanların şehrin Kürboğa tarafından kuşatıldığını, Haçlıların hiç şansı olmadığını söylemesi üzerine imparator geri döndü ve Haçlıların zor günleri böylece devam etti.¹⁹³

Zor durumda kalan Haçlıların Kürboğa'ya müracaatından da bir sonuç alınamamıştı. Nihayet kilisenin zeminde bulunan Kutsal Mızrakın¹⁹⁴ verdiği moralle Kürboğa'nın karşısına çıkan Haçlılar, Türk ordusundaki anlaşmazlıkların gün yüzüne çıkmasıyla büyük bir zafer elde ettiler¹⁹⁵ ve Antakya'da Haçlı hâkimiyeti kuvvetlendi. Türklerin neredeyse savaştan bozgun halinde çekilmelerinin ardından Haçlılar, girdikleri Türk karargâhından bol miktarda altın, gümüş, mücevher ve yiyecek gibi birçok ganimet elde ettiler.¹⁹⁶

2.5. MAARRETÜNNUMÂN'IN İŞGALİ (21 ARALIK 1098) VE HAÇLI YAMYAMLIĞI

Antakya'yı ele geçiren Haçlılar, Kudüs yolculuklarında birçok vahşete imza attılar. Bunlar içinde Maarretünnumân'da yaşananlar, Müslümanların ruhunda derin izler bırakan olayların başında gelmektedir. Görüldüğü üzere Bohemond, Antakya'da hâkimiyet tesis etmişti. Buna karşılık Antakya'da imparatorun haklarını müdafaa etmesiyle göze çarpan

¹⁹¹ Willermus Tyrensis, 244-245.

¹⁹² İbnü'l-Esîr, X, 231; krş. Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 27.

¹⁹³ Willermus Tyrensis, 250-251; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 28, 32-33.

¹⁹⁴ Anonim Haçlı Tarihi, 118-119, 126; Anonim Süryani Vakayinamesi, 12; Abû'l-Farac, II, 340; Fulcherius Carnotensis, 83-85; Urfalı Mateos, 197; İbnü'l-Esîr, X, 230-231; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 34; Bahadır, **Antakya Haçlı Prensi (1098-1126)**, 41-42; Kutsal Mızrak hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Gülşen İstek, "Haçlı Kronikleri ve Batı Kaynaklarına Göre Kutsal Mızrak Efsanesi", **Tarih Okulu Dergisi**, XLIII, 2019, 1365-1383. Umut Başat, **Anadolu'ya Saplana Hançer Antakya Prinkepsi Bohemond'un Hayatı ve Faaliyetleri**, Selenge Yay., İstanbul 2021, 112-114.

¹⁹⁵ İbnü'l-Esîr, X, 231; Azîmî, 37; İbnü'l-Adîm, 92-93; Willermus Tyrensis, 257-258; Urfalı Mateos, 197-198; Fulcherius Carnotensis, 88-89; Anonim Haçlı Tarihi, 130-131; Anna Komnena, 342; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 35-41; Haçlıların Antakya'yı işgali ve Kürboğa ile mücadeleleri hususunda değerlendirmeler için ayrıca bkz. Özlem Genç-Harun Korunur, "Antakya'nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi", **Studies of the Ottoman Domain**, 6, (10), 2016, 59-82; Altan, **Antakya Haçlı Prinkepsi**, 71-81; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 93-95; Başat, **Anadolu'ya Saplana Hançer**, 115-117.

¹⁹⁶ Willermus Tyrensis, 270; İbnü'l-Adîm, 93; Kürboğa'nın yenilgisiyle sonuçlanan savaşın sonuna dair Albertus, Haçlıların pek çok kimseyi katlettiklerini kaydetmektedir. Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 40, 42; krş. İbnü'l-Esîr, X, 231.

Raymond, bölgeden ayrılmak zorunda kaldı. Suriye içlerinde ilerleyen Raymond, ulaştığı Bâre'yi kısa sürede ele geçirerek yağmaladı ve Müslümanları kılıçtan geçirdi.¹⁹⁷ 28 Kasım'da Bâre'den ayrılan kontun bir sonraki hedefi Maarretünnumân oldu. Halkın bir kısmı şehirden ayrılmayı tercih etmişti;¹⁹⁸ bu kararlarında ne kadar isabet ettikleri daha sonra anlaşılacaktır. Zira ele geçirilen şehirde yamyamlık da dâhil türlü insanlık suçu işlenmişti.

Güçlü bir garnizona sahip olmayan şehirde inşa edilen kulelerden fırlatılan taşlarla Haçlı ordusu yıpratılmaya çalışılıyordu; ancak herhangi bir başarı sağlamak mümkün olmadı.¹⁹⁹ Kuşatmaya daha sonra katılan Bohemond, şehre haber yollayarak teslim olmak isteyenleri şehrin girişindeki büyük ev olarak tabir edilen darü'l-imâre'ye sığınmalarını ve kendilerine dokunulmayacağını vaad etti. Eman sözü alan halk, teslim oldu ancak sözünde durmayan Haçlılar, dört gün boyunca kıyım gerçekleştirdiler. Katliam esnasında darü'l-imâre'ye sığınanların önce mallarına el konuldu, sonra da bir kısmı katledilirken bir kısmı da esir edildi.²⁰⁰

Şehirde hem katliam hem de yamyamlık sergilendi. Anonim Haçlı yazarı burada yaşanan vahşeti *şehrin hiçbir köşesinde Müslüman kalmadı ve sokaklardan Müslüman cesedine basmadan yürümek mümkün değildi. (...) Bazıları barsaklarında Bizans altını bulacaklarını umarak, ölülerin vücutlarını yarıdılar ve bazıları da ölü etini kesip, parçalayarak yemek için pişirdiler* sözleriyle dile getirirken²⁰¹ İbnü'l-Esîr ve Ebü'l-Ferec, Haçlıların şehirde 100.000'den fazla Müslümanı katlettiğini, her yeri yağmaladıklarını ve çok sayıda esir aldıklarını haber vermektedirler.²⁰²

¹⁹⁷ Raimundus Aguilers, 127-128; Anonim Haçlı Tarihi, 137; Peter Tudebodus, 150-151; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 58; Willermus Tyrensis, 288; İbnü'l-Adîm, 96-97; Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 45.

¹⁹⁸ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 58-59.

¹⁹⁹ Anonim Haçlı Tarihi, 140; Peter Tudebodus, 155-156; Raimundus Aguilers, 133; Fulcherius Carnotensis, 96; Willermus Tyrensis, 289; İbnü'l-Esîr, X, 231-232; İbn Kalânîsî, 4.

²⁰⁰ Anonim Haçlı Tarihi, 141-142; Peter Tudebodus, 157-158; Raimundus Aguilers, 136-138; Willermus Tyrensis, 290; İbn Kalânîsî, 4-5; İbnü'l-Esîr, X, 232; İbnü'l-Adîm, 97-98; ayrıca bkz. Gülşen İstek, "Haçlıların Maarretünnumân'da İşledikleri Cürümler", **Vakanüvis**, 4, (2), 2019, 587; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 98, Runciman, I, 199-200.

²⁰¹ Anonim Haçlı Tarihi, 142; Peter Tudebodus, 158.

²⁰² İbnü'l-Esîr, X, 232; Abû'l-Farac, II, 340; İstek, "Haçlıların Maarretünnumân'da İşledikleri Cürümler", 589.

Kuşatma esnasında açlık sıkıntısı yaşayan Haçlılar, yamyamlıklarını sergilemekten geri durmadılar. Yetişkin Müslümanları kazanlarda haşlayarak küçük çocukları ise kızartarak yiyen²⁰³ Haçlıların bu vahşeti hakkında Fulcherius şu kayıtları düşmüştür:

Bu kuşatma sırasında adamlarımız, şiddetli açlığın neden olduğu cinnetle korkunç eziyetler çekmiş ve çevrede yatan ölü Müslümanların kalçalarından et parçaları kesmişlerdi. Bu parçaları pişirip yemiş, yeteri kadar kızarmamış olan etleri bile vahşice yutmuşlardı.²⁰⁴

Albertus, burada yaşanan vahşeti;

Kıtlık öyle bir raddeye ulaştı ki, bundan bahsetmek inanılmaz ve kulağa dehşet korkunç geliyor: -yapmasını geçtim bundan bahsetmek bile kötü-Hristiyanlar sadece öldürülen Türk ve Sarazenleri değil aynı zamanda köpekleri bile yakalayıp ateşte pişirmişler.²⁰⁵

şeklinde kaydederken Willermus Tyrensis ise şu şekilde dile getirmiştir:

Orduda aynı zamanda öyle bir kıtlık hüküm sürmekteydi ki vahşi hayvanlar gibi pis yaratıkları yiyecek olarak değerlendiriyorlardı. Ayrıca eğer inanılabilirse, açlıktan insan eti yedikleri söylenir ve tabiata aykırı olarak böyle pis ve rezilce şeyler yedikleri için talihsiz halktan pek çoklarının öldüğü vakidir.²⁰⁶

Haçlı yazarlarının bu kayıtları yaşanan vahşetin boyutlarını ortaya koymaktaysa da Batılı araştırmacılar, insan eti yemenin bir zorunluluktan kaynaklandığını iddia ederek bu menfur olayları hafifletmeye çalışmaktadırlar. Ancak *Tafurlar* denilen Frank çetelerinin bu işi isteyerek ve zevk alarak yaptıkları kaynaklara yansımıştır.²⁰⁷

2.6. HAÇLILARIN KUDÜS YOLCULUKLARI

Haçlılar Kudüs yolculuklarında birçok Müslüman şehri ya kuşatmış ya da ele geçirmişlerdir. Bu sırada Müslümanların bir kargaşa yaşadıkları ve dayanışmadan yoksun oldukları daha önce ifade edilmişti. Dolayısıyla Haçlılarla muhatap olan Müslüman emirler ilk olarak Haçlı geçişinden zarar görmemek ve topraklarını korumak derdindeydiler. Nitekim ilk olarak Şeyzer emiri, Kont Raymond'a elçilerini yollayarak anlaşma yapmayı

²⁰³ Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, 51.

²⁰⁴ Fulcherius Carnotensis, 96; krş. Willermus Tyrensis, 293; Raimundus Aguilers, 142; Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, 50-51; Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 45-46.

²⁰⁵ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 59.

²⁰⁶ Willermus Tyrensis, 293.

²⁰⁷ Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, 51;

tercih etmişti.²⁰⁸ Bu esnada 25 Aralık'ta Maarretünnümân'dan ayrılan Haçlılar, Bukayya Vadisine girerek Hısnü'l-Ekrâd'ı işgal ettiler ve bol ganimet elde ettiler.²⁰⁹

Haçlıların Hısnü'l-Ekrâd'da olduğunu haber alan Hıms Emîri Cenahü'd-Devle ve Trablus hâkimi İbn Ammâr, topraklarını Haçlı tehlikesinden korumak için değerli hediyeler göndererek anlaşma teklifinde bulundular.²¹⁰ Bölgeden ayrılan Haçlı ordusu Şubat ayında Arka Kalesi'ni kuşatmaya başlamıştı. Ancak Godefroi ve Flandre kontunun desteğini de alan Raymond, başarı sağlayamadı ve nihayet hasat mevsimi geçmeden Kudüs yolculuğuna devam etme kararı alındı.²¹¹ 13 Mayıs'ta Trablus'a varan Haçlıların zararından emin olmak isteyen Trablus emiri, esir alınan Haçlıları serbest bırakmayı, 15.000 Bizans altını, at ve yiyecek maddesi ile kılavuzlar vermeyi teklif etti.²¹²

Haçlıların bir sonraki durağında Beyrut hâkimi de benzer tekliflerle Haçlıların zararına uğramazken²¹³ Sayda hâkimi, anlaşma yoluna gitmeyerek Haçlılarla mücadele etti fakat bu hamlesi bir kısım Müslümanın Haçlılar tarafından öldürülmesiyle sonuçlandı.²¹⁴ Sayda'dan sonra Sûr, Akka²¹⁵, Hayfa, Kaysâriye, Arsuf ve Remle istikametinde ilerleyen Haçlılar, Remle yakınlarında Emmanus Köyüne geldiklerinde Haçlıların bölgede olduğunu haber alan Bethlehem'li bir grup Hristiyan, şehirde kuşatma önlemlerinin alındığını, Müslüman idareciler tarafından Hristiyan halka kötü davranıldığı, vergilerin yükseltildiğini ve kutsal mekânların işgal edildiğini söyleyerek Haçlılardan yardım istediler. Tankred ve Baudouin de Bourg'un da aralarında bulunduğu 100 kadar şövalye, Haçlı ordusundan ayrılarak Bethlehem'e gitti. Buranın ele geçirilmesiyle Hz. İsa'nın doğduğu köy artık

²⁰⁸ Anonim Haçlı Tarihi, 144; Peter Tudebodus, 162-163; Raimundus Aguilers, 146-147; İbnü'l-Esîr, X, 232; Küçükspahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu**, 49.

²⁰⁹ Anonim Haçlı Tarihi, 145; Peter Tudebodus, 163; Runciman, I, 207; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 47.

²¹⁰ Willermus Tyrensis, 295; Anonim Haçlı Tarihi, 145; Peter Tudebodus, 164; İbnü'l-Esîr, X, 232; Abû'l-Farac, II, 340; Runciman, I, 207-208.

²¹¹ Anonim Haçlı Tarihi, 147-148; Fulcherius Carnotensis, 97; İbnü'l-Esîr'e göre bu kuşatma, dört ay devam etmiştir. İbnü'l-Esîr, X, 232; Runciman, I, 209-210.

²¹² Anonim Haçlı Tarihi, 149; Peter Tudebodus, 164, 169; Willermus Tyrensis, 311-313; Raimundus Aguilers, 151-152, 173; Kaynaklar, Trablus hâkiminin Haçlıların Fâimileri yenerek Kudüs'ü almaları durumunda Hristiyanlığı kabul etmeyi de vaad ettiğini kaydetmektedirler. Bazı kaynaklar ise kendileriyle anlaşmak isteyen İbn Ammâr'a Haçlıların Hristiyan olmasını şart koştuklarını yazmışlardır. İbn Ammar'ın din değiştirme konusundaki tavrını bilmiyoruz ancak onun Haçlılardan zarar görmemenin peşinde olduğu muhakkaktır. Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları", **Bellekten**, LXXV, (274), 2011, 704-705

²¹³ Willermus Tyrensis, 314; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 66.

²¹⁴ Willermus Tyrensis, 314, Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 66-67.

²¹⁵ Raimundus, Haçlıların ulaştıkları Akka'da şehrin valisinin Fâtımileri yenip Kudüs'ü almaları durumunda şehri teslimi vaad ettiğini bildirmiştir. Raimundus Aguilers, 185.

Hristiyan hâkimiyeti altına girmişti.²¹⁶ Haçlıların bu kadar kolay ilerlemesi, Müslümanları kıyımdan geçirmesi ve doğuda birer devlet kurabilmelerinde Müslüman coğrafyasındaki bölünmüşlüğün etkili olduğunu özellikle kaydetmek gerekir.

2.7. HAÇLILARIN KUDÜS'Ü İŞGALİ (15 TEMMUZ 1099) VE YAŞANAN VAHŞET

Hız. Ömer döneminde İslam hâkimiyetine alınan Kudüs'e 1071 yılında Atsız (1076-1079) hâkim olmuş; 1077-1079 yılları arasında Fâtımîlerin elinde bulunmuş; nihayet Atsız'ın tekrar ele geçirdiği şehir, Tutuş'un eline geçmişti. Şehri Tutuş, 1085 yılında Artuk b. Eksük'e ikta etmiş; onun 1091'de ölümünün ardından oğulları Sökmen ve İlgazi (1091-1122) şehre hâkim olmuşlardı.²¹⁷ Haçlılar bölgeye geldikleri sırada Kudüs, Fâtımîlerin eline geçmişti. Kaynaklar, Fâtımîlerin Kudüs'ü zaptını 1098 yılına tarihleseler de bu tarihin 1096 olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁸

Şehrin Fâtımî valisi İftihârü'd-Devle, Haçlılar gelmeden evvel gerekli savunma tedbirlerini almış; duvarları onartıp güçlendirmiş; uzun bir kuşatma için gerekli olacak silah ve yiyecek stoklamıştı. Ayrıca civarda bulunan ağaçlar kesilmiş, hem kavurucu sıcakta Haçlılar gölgesiz bırakılmak hem de ağaçların kuşatma aleti olarak kullanılmasının önüne geçilmek istenmişti. İhanet ihtimaline karşı kadın ve çocuklar hariç Hristiyanlar dışarı çıkarılmıştı. Daha sonra bu Hristiyanlar Haçlı ordusuna katıldı ve onlara büyük faydaları da dokundu. Buna karşılık Müslümanlarla aynı kaderi paylaşacak olan Yahudiler şehirde bırakılmıştı.²¹⁹ Coğrafyanın zorluğu, alınan tedbirlerle daha da artırılmıştı. Öyle ki çevrede bulunan tüm su kuyuları ya kapatılmış ya da zehirlenerek kullanılmaz hale getirilmişti. Sıcaklığın 40 dereceye kadar yükseldiği coğrafyada su kaynaklarını köreltmek alınabilecek en önemli tedbirlerdendi. Zira şehrin su ihtiyacı kuyu ve sarnıçlardan sağlandığı için alınan tedbirler sonucunda Haçlıların tek su kaynağı olarak Siloam Havuzu kalmıştı. Buranın Müslümanların doğrudan hedefinde bulunması ise kuşatmanın ilerleyen safhalarında Haçlılara büyük gaileler oluşturacaktır.²²⁰ Nitekim Haçlıların su aramak için ordugâhtan ayrılmasını fırsat bilen Müslümanlar, Haçlılara zayıat verdirecek; açlık sıkıntısına eklenen su ihtiyacı büyük bir felakete dönüşecektir.

²¹⁶ Fulcherius Carnotensis, 98-99; Anonim Haçlı Tarihi, 149-150; Peter Tudebodus, 170-171; Willermus Tyrensis, 314-315, 319-320; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 67-69 vd.; Runciman, I, 213-214.

²¹⁷ Casim Avcı, "Kudüs (Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar)", **TDVİA**, XXVI, Ankara 2002, 328-329, Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, 64-66.

²¹⁸ Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, 168-171.

²¹⁹ Willermus Tyrensis, 317-318; Runciman, I, 215.

²²⁰ Willermus Tyrensis, 339; Fulcherius Carnotensis, 100, 102; Raimundus Aguilers, 191; Runciman, I, 215.

Haçlılar, Kudüs önlerine şu şekilde konuşlanmışlardı: Normandia Kontu Robert Çiçek Kapısına, Flandre Kontu Robert Sütunlar Kapısına, Godefroi ve Tankred batıya, Toulouse Kontu Raymond güneye.²²¹ Bu sırada Haçlı ordusunun 20.000 yaya ve 1500 süvariden müteşekkil olduğu düşünülmektedir.²²² Şehri derhal kuşatma altına alan Haçlıların en büyük problemleri kuşatma aletlerinin olmayışıydı ve bu müstahkem şehrin düşmesi için güçlü kuşatma aletlerine ihtiyaç vardı. Albertus ve Willermus'un ifadesine göre bir Süryani'nin kılavuzluğunda yakınlardaki bir vadiden elde edilen ağaçlar da bu ihtiyacın giderilmesine kâfi gelmemişti.²²³ Nihayet Haçlılara beklediği yardımı 17 Haziran'da Yafa Limanına varan Ceneviz ve İngiliz ticaret gemileri getirdi. Kuşatma malzemelerini almak için yola çıkan Haçlıları karşılayan Fâtımîler, limanı ablukaya almışlardı. Ancak Haçlılara engel olamayarak çekilme zorunda kaldılar. Böylece Haçlılar, gelen yardım malzemelerini almayı başardılar.²²⁴ Kuşatma aletlerinin inşa ve kuzeydeki Stephan Kapısına taşınmasının akabinde Haçlılar, şehri daha sıkı bir şekilde muhasaraya imkân buldular. Müslümanlar ise mancınıkların zararlarını azaltmak için duvarlara saman dolu çuvallar sarkıtmışlar ve surları yükseltmek için çaba harcamışlardı. Hatta ilk çatışmalarda Müslümanlar, Haçlıların mancınıklarının ve kuşatma aletlerinin bir kısmını yakmayı da başardılar.²²⁵

Haçlılar, kuşatma boyunca su ve yiyecek konusunda büyük sıkıntılar yaşadılar. Yiyecek satın alma imkânından mahrum olan Haçlıları, su yoksunluğu daha da zora sokuyordu. Sion Dağının eteğinde bulunan Siloam Havuzu bir noktaya kadar çare olsa da gerek kendilerinin gerekse binek hayvanlarının su ihtiyacını karşılamak isteyen Haçlılar, Müslümanların oklarına hedef oluyorlardı. Nihayet Haçlı ordugâhında müthiş bir pahalılık ortaya çıktı.²²⁶

²²¹ Anonim Haçlı Tarihi, 151; Peter Tudebodus, 172-173; Willermus Tyrensis, 335-336; Raimundus Aguilers, 189; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 71-72; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 104; Runciman, I, 216; Sevtap Gölgesiz Karaca, **Kudüs Haçlı Krallığı Siyasî Tarihi (1099-1187)**, TTK, Ankara 2020, 45.

²²² Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 103; Willermus, Haçlı ordusunun savaşçı olmayan unsurlarıyla birlikte 40.000 civarında olduğunu; muharip yayaların 20.000'den az olduğunu, atlıların ise 15.000 civarında olduğunu haber vermektedir. Willermus Tyrensis, 335.

²²³ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 73-74; Willermus Tyrensis, 337-338.

²²⁴ Anonim Haçlı Tarihi, 152-153; Peter Tudebodus, 173-174; Willermus Tyrensis, 343-344; Raimundus Aguilers, 192-194; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 53; Runciman, I, 217-218; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 107-108.

²²⁵ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 77-78, Fulcherius Carnotensis, 103; İbnü'l-Esîr, X, 235; Abû'l-Farac, II, 340; Usta, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, 108-109; krş. Willermus Tyrensis, 341, 345.

²²⁶ Anonim Haçlı Tarihi, 152-153; Peter Tudebodus, 174-175; Raimundus Aguilers, 191-192; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 75; Fulcherius Carnotensis, 102; Willermus Tyrensis, 339-340; Runciman, I, 218.

12 Haziran'da tekrar saldırıya geçmeyi planlayan Haçlı liderleri, önce Zeytin Dağı'na bir ziyarette bulundular. Burada karşılaştıkları bir keşiş, ertesi gün saldırıya geçmeleri durumunda Tanrının kendilerine zafer nasip edeceğini müjdelemişse de bu motivasyonla saldırıya geçen Haçlılar herhangi bir başarı elde edemediler.²²⁷ Bu sırada edinilen bilgilere göre Fâtımî veziri el-Efdâl (1094-1121), şehre yardıma gelmek için son hazırlıklarını yapmaktaydı. Dolayısıyla el-Efdâl gelmeden evvel Haçlıların şehri ele geçirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda inşası 10 Temmuz'da tamamlanan yüksek kulelerden biri kuzey suruna, biri Sion Dağına, diğeri ise kuzeybatı suruna taşındı. Bu tekerlekli, hareket ettirilebilir kuleler sayesinde Haçlılar, surlara rahatlıkla ulaştılar, hatta birkaçı yaklaştırılmak suretiyle surlarda bulunan Müslümanların bir kısmını uzaklaştırmayı da başardılar.²²⁸ Bu son hamle, Müslümanları zora sokmuştu. Ayrıca bu esnada Haçlılar arasında yaşanan bir gelişme onların motivasyonlarını daha da artırdı. Rivayete göre Pierre Desiderius adlı bir papaz, rüyasında papanın temsilcisi ve Antakya'da hayatını kaybetmiş olan Adhemar'ı gördüğünü söyledi. Piskopas, kendisine Haçlılara iletmesi için şunları söylemişti:

Kendinizi bu dünyanın pisliklerinden kurtarın ve her biriniz günahlarınıza sırt çevirin. Sonra nalınlarınızı çıkarıp çıplak ayakla Kudüs'ün çevresinde dolaşın ve sakın oruç tutmayı unutmayın. Eğer bu emirleri yerine getirirseniz dokuz günün sonunda şiddetli bir taarruzun ardından şehir düşecek; ancak yerine getirmez ise Rab geçmişteki tüm bahtsızlıklarınızı daha da artıracak.²²⁹

Adhemar'ın emirlerini yerin getiren Haçlılar, nihayet 15 Temmuz'da genel bir taarruzda bulundular. Lethold adında bir Haçlı askerinin kuzey suruna, Godefroi'nin ise Çiçek Kapısı yanındaki surla ulaşması ile kuşatmada sona gelindi. Lethold'un ulaştığı sur, Godefroi ve Tankred tarafından zapt edildi; akabinde kısa sürede içinde surlar birbiri ardına düşmeye başladı. Güney surunda bulunan Raymond, ilerleme kat edememişti; kuzeyden Haçlıların şehre ulaştıklarını duyunca o da oraya yöneldi.²³⁰ 15 Temmuz'da işgal edilen Kudüs'te korkunç bir katliam yaşanacaktır. Bu kıyımdan sadece Davud Kulesine

²²⁷ Raimundus Aguilers, 190-191; Runciman, I, 217; krş. Willermus Tyrensis, 347-348.

²²⁸ Willermus Tyrensis, 349-350 vd; Runciman, I, 219.

²²⁹ Raimundus Aguilers, 196; Runciman, I, 218.

²³⁰ Anonim Haçlı Tarihi, 154-156; Peter Tudebodus, 178-179; Runciman, I, 219-220; krş. Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 82-83; Fulcherius Carnotensis, 104; Willermus Tyrensis, 359-362; Raimundus Aguilers, 199-203; İbnü'l-Esîr, X, 236.

sığınmış olan vali İftiharü'd-Devle ve yanındaki bir avuç Müslüman, Ramymond ile yaptıkları anlaşma çerçevesinde hayatlarını kurtarabildiler ve Askalân'a gittiler.²³¹

Şehrin düşmesiyle birlikte korkunç bir kıyım ve katliam başladı. Şehre dağılan Haçlılar karşısında Müslümanlar, mabetlere dokunulmayacağı düşüncesiyle Kubbetüssahre ve Mescid-i Aksa'ya sığınmışlardı. Tankred, Kubbetüssahre'ye sığınanların teslim olmaları durumunda canlarının bağışlanacağını temin ederek bir anlaşma yaptı. Ancak daha sonra Haçlılar anlaşmaya uymayarak buradaki Müslümanları da katledeceklerdir.²³² Burada yaşananları tasvir eden Willermus'a göre Haçlılar, kaçıp tapınağa sığınmış olanlara da merhamet etmediler ve burada sayısız insanı öldürdüler. Her yeri adeta insan uzuvları kesilmiş kafalar, parçalanmış cesetler, kan kaplamıştı.²³³ Ayrıca Tankred, mabette bulunan tüm değerli eşyayı da gasp etmiş, ancak buranın kutsal bir mekân olması dolayısıyla tekrar iade etmek zorunda kalmıştı.²³⁴ Haçlıların verdikleri sözde durmadıkları bir yana, gerçekleştirdikleri cinayetlerde Müslüman, Hristiyan veya Yahudi ayrımı da yapmadılar.

Süleyman Mabedinde gerçekleştirilen katliamda ise rivayete göre 70. 000 civarında Müslüman katledilmiştir. Raimundus, burada gerçekleştirilen cinayetleri şu sözlerle dile getirmektedir:

Kudüs'ün ve burçlarının düşmesiyle birlikte herkes harikulade işleri görebilirdi. Putperestlerden bir kısmına merhamet edilip boyunları vurulmuş, diğerleri oklarla delik deşik olup burçlardan yere çakılmışlardı, ancak bazıları uzun süre işkence edilip cayır cayır alevler içinde yanarak ölmüşlerdi. Evlerde, sokaklarda yığın yığın başlar, eller ve ayaklar uzanıyordu; askerlerin ve şövalyelerin üstlerinde bir aşağı bir yukarı koşturdukları aslında cesetlerdi. Şimdiye kadar olanların birkaç önemsiz ayrıntı olduklarını size söylemeliyim, zira ilahiler söylenip ayinler yapılmasına alışkın olunan Süleyman Mabedine geldiğimizde bambaşka bir hikâye vardı. Acaba orada vuku bulanları size anlatsak mı? Anlatsak da inanmazsınız. Bu yüzden Haçlıların Süleyman Mabedinde ve revaklarda atlarının diz kapaklarına ve yularlarına kadar ulaşan kan içinde at sürdüğünü nakletmek yeterli olacaktır.²³⁵

Albertus ise bu katliam hakkında şunları yazmıştır:

²³¹ Willermus Tyrensis, 370; Fulcherius Carnotensis, 107; İbnü'l-Esîr, X, 236; İbn Kalânîsî, 6; Anonim Haçlı Tarihi, 158; Peter Tudebodus, 179; Raimundus Aguilers, 208; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 86; Işın Demirkent, "Kudüs (Haçlılar Dönemi)", **TDVİA**, XXVI, Ankara 2002, 329-330.

²³² Anonim Haçlı Tarihi, 156; Peter Tudebodus, 184; Willermus Tyrensis, 363; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 86.

²³³ Willermus Tyrensis, 363.

²³⁴ Fulcherius Carnotensis, 105; Willermus Tyrensis, 363; Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 83; Abû'l-Farac, II, 340-341.

²³⁵ Raimundus Aguilers, 204, 207.

Galyalılar onları (Müslümanları) mızrakları ve kılıçlarıyla cesurca kovalayarak kaçakların kendileriyle birlikte sarayın kapılarından girdiler ve kafirlerin katledilmesine devam ettiler... Kraliyet sarayının zeminine doğru oluk oluk akan muazzam bir kan nehri vardı ve dökülen bu kan nehrinin derinliği ayak bileğine kadar ulaşıyordu.²³⁶

Raimundus ve Albertus'un anlattıkları vahşetin boyutları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bunun dışında Kudüs'te ne kadar insanın katledildiği de kaynaklara yansımıştır. Latin kaynakları, Süleyman Mabedi'nin içinde yaklaşık 10.000, Süryani ve Ermeni kaynakları ise 30.000-65.000 civarında Müslümanın katledildiğini yazarken; Anna Komnena bir rakam zikretmeksizin Kudüs'te pek çok Müslüman ve Yahudi'nin öldürüldüğünü haber vermektedir. Buna karşılık İslam kaynakları ve Ebü'l-Ferec, Mescid-i Aksâ'da 70.000'den fazla Müslümanın katledildiğini; İbnü'l-Kalânîsî ise Müslümanlara yardım ettikleri gerekçesiyle Haçlıların, Yahudileri sığındıkları sinagoglarda ateşe verdiklerini kaydetmektedir.²³⁷

Albertus'un kaydına göre şehirde kadın, erkek, çocuk, yaşlı veya din-mezhep ayrımı yapmadan karşılına çıkan herkesi katleden Haçlılar, bebekleri bile duvarlara fırlatarak ya da taşlarla vurarak öldürdüler.²³⁸ Yazar, kayıtlarına şu şekilde devam etmektedir:

Zaferin üçüncü gününde bu tavsiyeyi aldıktan sonra, liderler tarafından adalet çağrısı yapıldı. Herkes silahlarını kaptı, şehirde kalan kâfirlerin korkunç katli tekrar başladı. Şehrin sokaklarından kimi buldularsa katlettiler. İleride para ve fidye almak için kösteklere vurdukları insanları kösteklerinden ayırıp balarını kestiler. Hiç kimsenin yaşına bakmıyor; taşlarla kız çocukların, kadınların, soylu kadınların, hatta çok küçük yaşta kız bebeklerin ve hamile kadınların başlarını eziyorlardı. Gördükleri katliamdan sonra belki hayatları kurtulur diye kız çocuklar ve kadınlar Hristiyanların boynuna sarılmaya çalışıyorlardı. Yaralanıp yere düşenlerin bazıları ağlıyor, bağılıyor; zavallı yakarışlarla canlarının bağışlanması için yalvarıyordu. Üç-beş yaşlarındaki çocuklar anne ve babalarının başına gelen kötü kaderi görünce bağıriş ve ağlamalarını daha arttırıyorlardı. Hristiyanları merhamete getirmek için yapılan onca hareket hiçbir işe yaramadı. Hristiyanlar kalplerini yitirmişti; tek odaklandıkları şey katliamdı. O kadar gözleri dönmüştü ki meme emen bir yaşındaki bebeklere karşı bile merhamet gösterilmedi. Ölülerin bedenleri tüm Kudüs sokaklarına yayılmıştı. Erkek, kadın, çocuk ve bebeklerin ceset ve kopmuş uzuvları

²³⁶ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 82-83.

²³⁷ Fulcherius Carnotensis, 104; Willermus Tyrensis, 363; Anonim Süryani Vakayinamesi, 14; Urfalı Mateos, 199; Anna Komnena, 343; İbnü'l-Esir, X, 236; Abû'l-Farac, II, 340; İbn Kalânîsî, 6; Azîmî, 37; Kudüs'te yaşanan katliamın sebep ve sonuçlarıyla değerlendirilmesi hususunda ayrıca bkz. Ziya Polat, "Kudüs Katliamı Bağlamında Haçlı Seferlerinin Sebepleri", **Milel ve Nihal**, 16, (1), 2019, 175-198.

²³⁸ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 83.

sadece sokaklarda değil; evlerde, saraylarda, hatta nüfus yoğunluğu çok düşük çöl arazilerinde bile vardı.²³⁹

Görüldüğü üzere yazarlar, Kudüs'te yaşanan vahşeti hiç çekinmeden dile getirmektedir. Örneğin Anonim Gesta yazarı, *bileklerine kadar düşman kanı içinde yüzdükleri bir katliam yapıldığı Süleyman Mabedine kadar onları kestiler*²⁴⁰ derken; Fulcherius, çok soğukkanlı bir şekilde *burada olsaydınız ayak bilekleriniz katledilenlerin kanlarıyla lekelenebilirdi. Müslümanların hepsi, kadın çocuk ayırt edilmeden, katledildi* kaydını düşmektedir.²⁴¹ Bir haçlı askeri ise öldürülen insanların sıcakkanından, buharından rahatsız oluyorduk buna dayanamıyorduk ifadelerini kullanmıştı.²⁴²

Böylesi korkunç bir vahşeti, Haçlı yazarları Tanrının isteği ya da Hristiyanların zaferi olarak nitelemekte ve yapılan işlerden övgüyle bahsetmektedirler. Bu cinayetler dolayısıyla övünenlerden biri de Godefroi'dir. Zira Kont, Papa II. Urbanus'a gönderdiği mektupta *Kudüs'te bulduğumuz düşmanlara (Müslümanlara) ne yapıldığını öğrenmek isterseniz, malumunuz olsun ki: Süleyman Mabedi'nin içinde bizimkilerin atları dizlerine kadar Müslüman kanı olmuştu* ifadelerini kullanmıştır.²⁴³ Anonim Gesta yazarı ise yapılan katliam sonucunda mabedin her yerinden kan damladığını bildirmiştir.²⁴⁴ Fulcherius ise bu konuda

Şövalyelerimiz ve yayalar, Müslümanların yaşarken iğrenç boğazlarından yuttukları, Bizans sikkelerini bağırsaklarından çıkartmak için bunları öldürür öldürmez karınlarını deştiler. Yine aynı amaçla cesetleri büyük yığınlar halinde toplayıp yakarak küller arasındaki altınları kolaylıkla buldular.²⁴⁵

Haçlıların Kudüs'te gerçekleştirdikleri yağmadan zengin olduklarını Willermus da dile getirmektedir. Hatta yazarın kaydına göre bunu sistemli bir hale getiren Haçlılar, şehir düşmeden önce evlere ilk girenlerin hakkının tanınacağı konusunda anlaşmaya varmışlardı. Nihayet evlere zenginlikleriyle birlikte sahip olanlar kapıya bir silah asıyor ve bunu gören diğer Haçlılar, başka yerlere yöneliyorlardı.²⁴⁶

Kudüs'te gerçekleştirilen katliamın sonuna ve ortaya çıkan korkunç tabloya dair Fulcherius, *adamlarımız ellerinde yorgun kılıçlarıyla şehrin her yanını dolaşp hiç kimseyi*

²³⁹ Albertus Aquensis (çev. Ennur Yıldız Ulutaş), 87.

²⁴⁰ Anonim Haçlı Tarihi, 155.

²⁴¹ Fulcherius Carnotensis, 104.

²⁴² Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 120.

²⁴³ Özer, "Fetih ve İşgal", 89.

²⁴⁴ Anonim Haçlı Tarihi, 156; Peter Tudebodus, 179.

²⁴⁵ Fulcherius Carnotensis, 105.

²⁴⁶ Willermus Tyrensis, 363-364; Fulcherius Carnotensis, 105.

*ayırt etmiyor merhamet dileyenleri bile öldürüyorlardı. Halk sallanan dallardan düşen çürük elmalar ve meşe palamutları gibi hayatlarını kaybediyordu demektir.*²⁴⁷

Willermus Tyrensis ise Müslümanların şehirde yaşadıklarını şöyle özetliyor:

[Haçlılar] *derhal kınından çekilmiş kılıçları, kalkanları ve miğferleriyle mücehhez olarak sokaklara ve şehrin meydanlarına giderek, yaş ve cinsiyete bakmaksızın buldukları bütün düşmanları kılıçtan geçirdiler. Her tarafta o kadar çok insan kellesi yığıldı ki cesetlerin üzerinden başka geçecek yol kalmadı.*²⁴⁸

Nihayet şehri bu şekilde kanla ele geçiren Haçlılar, katliamın ilk ateşi söndükten sonra Tanrıya şükran dualarında bulundular²⁴⁹ ve şehirde dayanılmaz bir hal alan cesetlerden kurtulmaya çalıştılar. Bu vahşet tablosunu Anonim Haçlı yazarı şu korkunç cümlelerle kayda geçirmiştir:

[Haçlı liderleri] çok kötü kokan bütün Müslüman cesetlerinin şehirden çıkarılmasını istediler, zira bütün şehir tamamen onların ölü bedenleriyle kaplanmıştı. Böylece hayatta kalmış olan Müslümanlar cesetleri kapıların önüne sürüklediler ve evler yüksekliğinde birbiri üzerine yığıldılar. Böyle bir imansız katliamı şimdiye kadar ne görülmüş ve ne de işitilmişti, zira odun yığınları üzerinde yanan piramitlere benziyorlardı ve ne kadar çok olduklarını yalnız Tanrı bilir.²⁵⁰

Sonuç olarak Haçlılar, Müslümanların sergilediği adil ve insanca yönetimin aksine şehirde dehşet saçtılar ve ibadethaneleri yakıp yıkarak bir kısmını da kiliseye çevirdiler.²⁵¹ Kendi yazarlarının kaleminden Kudüs'te yaşanan vahşet sabit olmakla beraber bazı batılı araştırmacılar, yaşananları ya kendilerince haklı sebeplere dayandırmaya ya da farklı yorumlamalarla hafifletmeye çalışmaktadırlar.²⁵² Ancak bu çabaya rağmen Haçlıların gerçekleştirdiği bu vahşet, insanlık tarihinin en büyük utanç kaynağı olarak kalacaktır.

²⁴⁷ Fulcherius Carnotensis, 105.

²⁴⁸ Willermus Tyrensis, 361.

²⁴⁹ Fulcherius Carnotensis, 106; Willermus Tyrensis, 365-366; Raimundus Aguilers, 208-210.

²⁵⁰ Anonim Haçlı Tarihi, 158; Peter Tudebodus, 185; krş. Willermus Tyrensis, 369; detaylar için ayrıca bkz. Karaca, **Kudüs Haçlı Krallığı**, 44-55.

²⁵¹ F. Buhl, "Kudüs", MEB İslam Ansiklopedisi, VI, İstanbul 1977, 959.

²⁵² Bu konuda Süleyman Genç'in açıklamalarına bakılabilir. Raimundus Aguilers, 207-208, 323 no'lu dipnot; ayrıca bkz. İhsan Arslan-Süleyman Genç, "Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10 (51), 2017, 248.

SONUÇ

Türklerin şahsında yükselişe geçmiş olan İslam dünyasını hedef alan Haçlı seferlerinin hayata geçiriliş yönüyle sadece Türk ve Müslümanları değil, aynı ölçüde hatta bazı durumlarda daha fazla olmak üzere Yahudi ve Doğu Hristiyanlarını da doğrudan etkilediği görülmektedir. Selçukluların Bizans'ın gücünü kırarak Anadolu'yu yurt edinmeleri ve Bizans'ın yanı başına ulaşarak onu tehdit etmeleri, Haçlı seferlerinin propaganda aşamasında en çok dile getirilen husustu. Bu durum, Bizans ve onun düşmesi halinde Avrupa'nın felaketi olarak yorumlanmaya pek müsait idi. Dolayısıyla burada olayların dini motiflerle süslenerek Hristiyanlığın geleceği meselesine büründürülmesi veya hiç değilse sözde Türk-Müslüman zulmü altındaki Doğulu din kardeşler ile kutsal mekânların kurtarılması zemininde ele alınması Haçlı seferinin taraftar bulmasındaki en önemli amil olarak göze çarpmaktadır. Zira din, Orta Çağ Avrupa'sı için önemli bir itici güç idi. Bu yönüyle papanın siyasi-ekonomik hedefleri gizleyerek insanların dini duygularını coşturmasıyla başlayan Haçlı seferi, ilan edilen muhatapları kadar Yahudi ve Doğu Kilisesine mensup Hristiyanları da derinden etkiledi.

Haçlı seferleri öncesinde Avrupa, feodal düzenin siyasi otorite ve asayiş boşluğundan kaynaklanan sorunlarla boğuşmaktaydı. Katolik Kilisesi, bu durumu düzeltmek için arayış içerisine girmişken Bizans'ın yardım isteği, papaya gereken fırsatı tanıdı. Bizans, bir din savaşı ya da büyük ordulardan ziyade ücretli asker talebinde bulunmuşsa da bu yardım isteğini papa, Avrupa'da bir iç temizlik yapmak için fırsata dönüştürdü. Zira özellikle Halkın Haçlı Seferini oluşturan büyük kalabalıklar, asayiş bozan problemlilerdi. Her ne kadar bazı araştırmacılar, bu kesimin dini safiyetinden bahsetse de bunlar dini taassup kadar yağma hırsıyla da hareket ediyorlardı. Nitekim verdikleri sözlerde durmayarak Yahudi ve Hristiyan ayrımı yapmadan gerçekleştirdikleri katliam sonucunda büyük ekonomik gelir elde etmişlerdi. Araştırmacıların bahsettiği din vurgusu ise asillerin en başından beri hedefledikleri siyasi amaçlarıyla bir kıyaslama olmalıdır. Kısacası Haçlılar için Müslüman, Yahudi, Ortodoks Hristiyan ayrımı bir noktada ortadan kalkmış ve Katolik Kilisesine mensup olmayan herkes, Haçlı seferinin muhatapı konumuna gelmiştir.

Birinci Haçlı Seferi ile sınırlı kalmayan Yahudi düşmanlığı sonraki seferlerde de nüksetmiş ve genel bir kabulle Yahudiler, dini hassasiyetten ziyade ellerindeki zenginliğe sahip olmak için kılıçtan geçirilmişlerdir. Nitekim Haçlı liderlerinden Pierre L'Ermitte ve

Godefroï'nin tavrı bu iddiayı desteklemektedir. Ayrıca Papa II. Urbanus'un Haçlı seferi çağrısındaki öç alma vurgusunun önce Yahudiler üzerindeki etkisini görmek mümkün olsa da Haçlıların tüm eylemlerinin altında siyasi-askeri-ekonomik motivasyonların bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

Latinlerin Doğu Hristiyanlarına bakış açılarının temiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Her ne kadar Haçlı hareketi, sözde Müslüman zulmünde bulunan Doğu Hristiyanlarını ve Kudüs'teki kutsal mekânları kurtarmak temeline oturtulsa da bunun böyle olmadığı Haçlı orduları yola çıkar çıkmaz henüz Avrupa topraklarındaiken gün yüzüne çıkmıştır. Balkanlarda Bizans tebaasıyla olan ilişkileri veya Bizans başkentinde ve Anadolu'da işledikleri cinayetler, gerçekleştirdikleri yağma hareketleri olayların başka türlü yorumuna imkân vermemektedir. Güya Hristiyan kardeşlerini kurtarmaya gelen Haçlılar, onların hayatlarını daha da zorlaştırdılar. Avrupa'dan Kudüs'e uzanan yolda Hristiyanlar daima zarar gören kesimlerin başında gelmekteydi. Bunun en bariz örneklerinden biri Urfa'nın zaptı ve burada Latin hâkimiyeti kurulmasıdır. Zira bir kurtarıcı olarak görülen Latinlerin, Urfa'da gerek hâkimiyeti ele geçirme gerekse hâkimiyetlerini devam ettirme şekilleri, Ermenileri Latinlere yaklaştıklarına pişman etmiştir.

Urfa'da nüfus takviyesi alıncaya kadar Ermenilere müsamaha gösteren Latin liderler, kısa zaman sonra gerçek niyetlerini dışa vuracak ve zengin Ermenileri hedef alacaklardır. Ermenilerin Latinlere suikast denemeleri veya Türklerden yardım talepleri ise Latinlerin şiddet ve zulmünü daha da artırmasına neden olacaktır. Bu çerçevede pek çok Ermeni'nin uzuvları kesilmiş, mallarına el konulmuş, birçoğu sürgüne yollanmış veya katledilmiştir. Ortaya çıkan tek sonuç, türlü suçlamalara maruz kalan Ermenilerin tüm mal varlığının Latinlerin eline geçmesidir.

Başka bir noktada Birinci Haçlı Seferi, Latin-Bizans ilişkilerini kökünden sarsmıştır. Öncelikle Haçlıların vassallık anlaşmasına aykırı bir şekilde Antakya'yı Bizans'a teslim etmeyişleri, devamlılık gösterecek bir mücadelenin başlangıcı olmuştur. Dini ayrılıkların da yönlendirmesiyle tarafların birbirine bakış açısında meydana gelen husumet, nihayet 1204 yılında Bizans'ın işgal ve yağmasına kadar uzanacaktır. Diğer taraftan Kudüs'ün işgali ve Doğuda kurulan hâkimiyet alanları, Doğu Hristiyanlarının hayatlarını kolaylaştırmaktan çok öte idi. Zira Kudüs'ü kana bulayarak alan Haçlılar, ilk olarak kutsal mekânları Doğu Hristiyanlarına kapattılar ve onlara dini baskı uygulamaya

başladılar. Sadece bu örnek bile Haçlıların gerçek niyetini ve Haçlı seferlerinin mahiyetini gözler önüne sermek bakımından yeterlidir.

Türk-İslam dünyası ve Haçlılar konusuna gelince, Haçlılar, birinci seferde korkunç bir vahşete imza attılar. Müslümanlar özelinde seferin her safhasında karşımıza katliam, yağma, tahribat ve insanlık dışı suçlar çıkmaktadır. Cinayet ve yağma her mücadele alanında karşılaşılabileceğimiz bir durumken Haçlılar, bunun da ötesine geçmeyi başarmışlardır. Nitekim Birinci Haçlı Seferinin vahşet sahneleri içinde en akılda kalan cesetlere işkence ve yamyamlık hadiseleridir. Yamyamlık konusunda ilk tecrübelerini Anadolu'da yaşayan Haçlılar, Antakya ve Maarretünnümân'da bunu zevkli hale getirmişlerdir. Öyle ki bazı kaynaklar, bunun bir mecburiyet olduğunu savunurken bazı anlatımlarda Haçlıların insan eti yemekten zevk duydukları vurgulanmaktadır. Böyle bir yamyamlığa şahit olan din adamı yazarların bir kısmı ise bu vahşete dahi dini bir kisve kazandırmak için Haçlıların insan eti yerken dahi bunu İsa aşkına yaptıkları gibi akıldışı bir açıklama getirmektedirler.

Sonuç olarak çalışmada kullanılan birincil kaynaklar Haçlılara aittir. Dolayısıyla yazarların Haçlı vahşetine dair kayıtlarının ayrıca şerhe ihtiyacı yoktur. Ancak Batılı araştırmacılar, bu kayıtları dahi çarpıtma ya da Haçlıları masum gösterme çabasına girmişlerdir. Ayak bileklerine veya atların yularlarına kadar çıkan kan içinde Müslümanların katledildiği kayıtlarını gerçekçi bulmayan modern araştırmacılar, başka hesapların peşine düşmekte; ya da sözde Müslüman zulmü anlatımları üzerinden *Haklı Savaş* teorileri geliştirmektedirler. Tüm bu çabalara rağmen şu bir gerçektir ki Doğu-Batı ya da Medeniyetler çatışması olarak tarif edilen mücadele ve anlaşmazlıkların temeli, orta çağlara ve Haçlı seferlerine dayanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999.
- Akyol, Yasemin, "Halk Haçlı Seferleri", **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 1, 2018, 83-94.
- Altan, Ebru, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", **Bellekten**, LXV (243), TTK, Ankara 2001, 571-582.
- Altan, Ebru, **Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)**, TTK Ankara 2018.
- Anna Komnena, **Alexiad (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası)**, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum)**, çev. Ergin Ayan, Selenge Yay., İstanbul 2013.
- Anonim Süryani Vakayinamesi (I. ve II. Haçlı Seferleri Vakayinamesi)**, çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005.
- Arslan, İhsan - Genç, Süleyman, "Albertus Aquensis'in Historia Ierosolimitana Adlı Eserine Göre I. Haçlı Seferi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10 (51), 2017, 231-253.
- Asbridge, Thomas, **Haçlı Seferleri**, çev. Ekin Duru, Say Yay., İstanbul 2014.
- Avcı, Casim, "Kudüs (Fethedilişinden Haçlı İstilasına Kadar)", **TDVİA**, XXVI, Ankara 2002, 327-329.
- Azîmî, **Azîmî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538= 1038/39-1143/44)**, Metin, Çeviri, Notlar ve Açıklamalar: Ali Sevim, TTK, Ankara 2006.
- Bahadır, Gürhan, **Antakya Haçlı Prenslığı (1098-1126)**, Pegem Akademi Yay., Ankara 2013.
- Başat, Umut, **Anadolu'ya Saplanan Haçlı Antakya Prinkepsi Bohemond'un Hayatı ve Faaliyetleri**, Selenge Yay., İstanbul 2021.

- Baştav, Şerif, “Bizans ve Haçlı Seferleri”, **UHSS**, (23-25 Haziran 1997), TTK, Ankara 1999, 57-64.
- Bezer, Gülay Öğün, “Anadolu’nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşması’nın Bu Süreçteki Yeri”, **TYB Akademi**, 12, 2014, 21-35.
- Buhl, F., “Kudüs”, MEB İslam Ansiklopedisi, VI, İstanbul 1977, 952-964.
- Cahen, Claude, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yay., İstanbul 2010.
- Çelik, Aydın, **Fatımiler Devleti Tarihi (909-1171)**, TTK, Ankara 2018.
- Çetin, Altan, **Haçlı Seferleri Doğu ve Batının Bitmeyen Mücadelesi**, TİMAŞ, İstanbul 2021.
- Çog, Mehmet, “Haçlı Seferlerinde Ermeni Kilisesi-Papalık Dini Münasebetleri”, **Tarih Okulu Dergisi**, 9 (25), 2016, 177-193.
- Demirkent, Işın, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**, I, TTK, Ankara 1990.
- Demirkent, Işın, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, TTK, Ankara 1996.
- Demirkent, Işın, “Kudüs (Haçlılar Dönemi)”, **TDVİA**, XXVI, Ankara 2002, 329-332.
- Demirkent, Işın, **Haçlı Seferleri**, Dünya Yay., İstanbul 2004.
- Demirkent, Işın, “1082-1302 Yılları Arasında Bizans-Batı İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, **Bizans Tarihi Yazıları Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, Dünya Yay., İstanbul 2005, 97-119.
- Demirkent, Işın, “Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, **Bizans Tarihi Yazıları Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, 175-196.
- Demirkent, Işın, “İznik’in Haçlılar Tarafından Kuşatılması (6 Mayıs-19 Haziran 1097)”, **Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2007, 21-42.
- Durmaz, Sayime, “Yüksek Ortaçağda Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ’nın Savaşı”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, 2010, 93-120.

- Düzgün, Şaban Ali, “Bir Şiddetin Anatomisi: Latin Batı’nın Haçlı Terörü”, **Dini Araştırmalar**, 7 (20), 73-92.
- Dvornik, Francis, **Konsiller Tarihi**, çev. Mehmet Aydın, TTK, Ankara 2019.
- Erer, Raşid, **Türklere Karşı Haçlı Seferleri**, Kaknüs Yay., İstanbul 2002.
- Ersan, Mehmet, **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, TTK, Ankara 2007.
- Ersan, Mehmet, “Bizans İmparatorluğu-Antakya Haçlı Prinkepsliği Siyasi İlişkilerine Bir Bakış”, **Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına**, Dünya Yay., İstanbul 2008, 335-346.
- Ersan, Mehmet, “Ermenilerin Nazarında Haçlılar”, **Tarihte Ermeniler ve Türkler**, II, TTK, Ankara 2014, 203-210.
- Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi -Kutsal Toprakları Kurtarmak-**, çev. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.
- Genç, Özlem - Korunur, Harun, “Antakya’nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi”, **Studies of the Ottoman Domain**, 6 (10), 2016, 59-82.
- Geyik, Meral, **Aachen’lı Albert’in Anlatımıyla I. Haçlı Seferi ve Değerlendirilmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çanakkale 2018.
- Göksu, Erkan, “Haçlıların Anadolu’daki İlk Faaliyetleri ve Kırkgeçit (Drakon) Savaşı (1096)”, **EKEV Akademi Dergisi**, 13 (39), 2009, 363-370.
- Gül, Muammer, **Orta Çağ Avrupa Tarihi**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2014, 103-108.
- İbn Kalânisî, **Şam Tarihine Zeyl -I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi-**, çev. Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2015.
- İbnü’l-Adîm, **Zübdetü’l-Haleb min Târîhi Haleb’de Selçuklular (H. 447-521=1055-1127)**, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme: Ali Sevim, TTK, Ankara 2014.
- İbnü’l-Esîr, **İslam Tarihi**, X, çev. Abdülkerim Özeydın, Bahar Yay., İstanbul 1987.
- İnan, Zeynep, “I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Latin İlişkileri”, **Tarihte Ermeniler ve Türkler**, II, TTK, Ankara 2014, 211-230.
- İstek, Gülşen, “Haçlı Kronikleri ve Batı Kaynaklarına Göre Kutsal Mızrak Efsanesi”, **Tarih Okulu Dergisi**, XLIII, 2019, 1365-1383.

- İstek, Gülşen, “Haçlıların Maarretünnumân’da İşledikleri Cürümler”, **Vakanüvis**, 4, (2), 2019, 582-602.
- Kaleli, Emrullah, “Haçlı Seferleri Zamanında Avrupa’da Antisemitizm (1096-1190)”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 13 (1), 2013, 21-35.
- Kaleli, Emrullah, **Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar (1096-1204)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Kaleli, Emrullah, “Haçlı Seferlerinde Yamyamlık Hadiseleri”, **Turkish Studies - Historical Analysis**, 14 (2), 2019, 217-231.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz, “I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu’nun Siyasî Durumuna Bakış”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2 (4), 2012, 141-153.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz, “XI. Yüzyılda Bizans-Norman İlişkilerine Bakış”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 27 (1), 2012, 101-118.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz, **Kudüs Haçlı Krallığı Siyasî Tarihi (1099-1187)**, TTK, Ankara 2020.
- Keçiş, Murat ve Güneş, Cüneyt, “Bizans’ın Anadolu’daki Yeni Düzeni: Thema Sistemi’nin Ortaya Çıkışı ve Problemler”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 19 (43), 2018, 95-107.
- Koca, Salim, “Haçlı Seferleri Sebep ve Sonuçları Bakımından Nasıl Değerlendirilebilir?”, **Gazi Akademik Bakış**, 10 (20), 2017, 15-35.
- Kurat, Akdes Nimet, **Çaka Bey (İzmir ve Civarındaki İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096)**, Türk Kültürünü araştırma Enstitüsü, Ankara 1966.
- Küçüksipahioğlu, Birsal, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2006.
- Maalouf, Amin, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007.
- Merçil, Erdoğan, “Büveyhiler”, **TDVİA**, VI, İstanbul 1992, 496-500.
- Michaud, J. F., **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, haz. Güray Kırpık, Lotus Yayınevi, Ankara 2011.

- Müverrih Vardan, **Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)**, çev. Hrant D. Andreasyan, yay. yaz. İlhan Aslan, Post Yayın, İstanbul 2017.
- Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2011.
- Özaydın, Abdülkerim, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)**, TTK, Ankara 1990, 18-37.
- Özaydın, Abdülkerim, “I. Haçlı Seferinin Başarıya Ulaşmasında Büyük Selçuklular’ın İçinde Bulunduğu Siyâsî ve İçtimâî Şartların Rolü”, **USAD**, 5, 2016, 1-18.
- Özdemir, Mehmet, “Endülüs”, **TDVİA**, XI, İstanbul 1995, 211-225.
- Özer, Serkan, “Haçlıların Antakya’yı Zaptına İslam Dünyasının Tepkileri”, **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1, 2015, 65-92.
- Özer, Serkan, “Antakya’yı Haçlılara Teslim Eden Hain Zırh Ustası Fîrûz”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Haziran 2017, 175-202.
- Özer, Serkan, “Blois ve Chartres Kontu Stephen’in Haçlı Seferlerindeki Rolü ve Etkisi”, **History Studies**, 11, (1), 2019, 251-272.
- Özer, Serkan, “Haçlı Tarihi Yazımında Pierre L’ermite: Sıradan Bir Keşiş mi, Haçlı Seferinin Mimarı mı?”, **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 67, 2020, 493-522.
- Özer, Serkan, “Fetih ve İşgal: Kudüs’te İnsanlık Sınavı”, **Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler**, III, Gece Kitaplığı, Ankara 2021, 81-109.
- Peter Tudebodus, **Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs’e Yolculuk**, Tercüme ve Notlar: Süleyman Genç, Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- Polat, Ziya, “Kudüs Katliamı Bağlamında Haçlı Seferlerinin Sebepleri”, **Milel ve Nihal**, 16 (1), 2019, 175-198.
- Raimundus Aguilers, **Haçlılar Kudüs’te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi**, yay. haz. Süleyman Genç, Yeditepe Yay., İstanbul 2019.
- Runciman, Steven, **Haçlı Seferleri Tarihi**, I, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2008.
- Sahillioğlu, Halil, “Antakya”, **TDVİA**, III, İstanbul 1991, 228-232.

- Serdar, Murat, “Papa II. Urban’ın Papalığı Esnasındaki Siyasî ve Dinî Meseleler Karşısındaki Tutumu”, **Orta Çağ’da Din ve Devlet**, Ed. Ayşe Atıcı Arayancan, Yeditepe Yay., İstanbul 2018, 201-224.
- Sevim, Ali, **Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah**, TTK, Ankara 1990.
- Sevim, Ali, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, TTK, Ankara 2000.
- Sevim, Ali ve Merçil, Erdoğan, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, TTK, Ankara 2014, 52-53.
- Süryani Mihail, **Süryanî Patrik Mihail’in Vakâyinâmesi (1042-1195)**, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK’da Yayınlanmamış Nüsha 1944.
- Şahin, M. Süreyya, “Doğu-Batı Kiliseleri, Ayrılmaları ve Sebepleri”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 4, 1986, 311-329.
- Şimşir, Mehmet, Ortaçağlarda Düzenlenen Haçlı Seferlerinin Gerçek Nedenleri Üzerine Bir Çalışma”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 45, 2018, 95-120.
- Ulutaş, Ennur Yıldız, **Aachen’lı Albert’in Historia Ierosolimitana Adlı Eserinin 4-5-6. Kitaplarının Çevirisi ve Değerlendirilmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Çanakkale 2019.
- Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vakayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)**, çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000.
- Usta, Aydın, **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri -Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları-**, Yeditepe Yay., İstanbul 2008.
- Usta, Aydın, “Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları”, **Bellekten**, LXXV, (274), 2011, 691-717.
- Usta, Aydın, “Haçlılar ve Doğu Hristiyanları Arasındaki İlişkiler”, **Bellekten**, 77, (279), 2013, 365-402.
- Usta, Aydın, **Haçlı Seferlerinde Kuşatma**, Yeditepe Yay., İstanbul 2015.
- Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği –Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar- (I-VIII. Kitaplar)**, haz. Ergin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

Yazılıtaş, Nihat, “İlginç Kişiliği ile VI. Fâtımî Halifesi el-Hâkim Bi-Emr Allah (996-1021)”, **İSAR, (Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı)**, İstanbul 2005, 233-246.

Yazılıtaş, Nihat, **Fâtımî Devleti Tarihi**, Kriter Yay., İstanbul 2010.

EKLER

Resim 1

Halkın Haçlı Seferine liderlik eden Pierre L'Ermite²⁵³

²⁵³ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 11.

Resim 3
Yahudi Katliamı²⁵⁵

²⁵⁵ Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 19.

Resim 4

Antakya önlerinde Haçlılar tarafından işkence ile öldürülen Müslüman casuslar²⁵⁶

²⁵⁶ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 38.

Resim 5
Antakya'da gerçekleştirilen katliam²⁵⁷

²⁵⁷ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 43.

Resim 6

Haçlıların Mescidi Aksa'ya sığınan Müslümanları öldürmesi ve gerçekleştirdikleri tahribat²⁵⁸

²⁵⁸ Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 19.

Resim 7

Kudüs'te Müslümanların katledilmesi²⁵⁹

²⁵⁹ <http://www.istanbultarih.com/hacililarin-kudus-u-iscali--sirasinda-yaptiklari-tahribatlar-208.html>
(10.12.2021)